

ЛОРА МИТКОВА РАШКОВА

**СТАТИСТИКА
В СОЦИАЛНАТА СФЕРА**

**ШУМЕН
2020**

Рецензенти:

проф. д.с.н. Соня Борисова Илиева
доц. д-р Милослава Русинова Янкова

Научен редактор:

проф. д-р Нели Стойчева Димитрова

Коректор:

доц. д-р Ганка Иванова Янкова

ISBN 978-619-201-444-5

Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски“

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	5
1. Същност на статистиката в социалната сфера	9
2. Исторически преглед на статистиката в социалната сфера.....	21
3. Източници на информация за статистиката в социалната сфера.....	29
4. Статистическо изучаване на структурата на семействата и домакинствата.....	41
5. Статистическо изследване на жизнения стандарт на населението.....	54
6. Статистика на доходите, разходите и потреблението на населението.....	64
7. Статистическо изучаване на бедността и на социалната защита на населението.....	77
8. Статистическо изучаване на условията на труд.....	101
9. Статистическо изучаване на образованието.....	109
10. Статистическо изучаване на здравеопазването.....	129

11. Статистическо изучаване на кризисните събития	140
12. Статистическо изучаване на престъпността	154
Заклучение.....	184
Литература.....	192

ВЪВЕДЕНИЕ

Върху състоянието и развитието на отделните сектори на социалната сфера оказва положително влияние реализираният през последните десетилетия икономически растеж, но в степен все още недостатъчна, за да се решат проблемите на бедността и подходящата диференциация, за да се достигне необходимото равнище и качество на живот, здравно и образователно обслужване.

Социалната сфера е областта, в която рефлектират всички икономически и политически промени в общественото развитие.

Фундаменталното значение на сложната и многообразната проблематика на статистиката в социалната сфера се обуславя от необходимостта от информация и анализи на явленията и процесите в социалната сфера. Конкретният обхват на статистическите изследвания се определя от тяхната необходимост и полезност за обществото. Статистическата наука постоянно развива и усъвършенства методологията на статистическите изследвания в социалната сфера, поради това че обществените информационни потребности се променят непрекъснато във времето.

Едно от най-важните приложения на статистическия метод е статистиката в социалната сфера. Тя дава количествена характеристика на явленията и процесите, протичащи в социалната сфера, на взаимоотношенията между държавата, обществото и отделната личност.

Според някои статистици думата "СТАТИСТИКА" произхожда от латинската дума "STATUS" и означава

"състояние", "положение". Първоначално статистиката възниква като наука за държавата (население, религия, армия, национално стопанство и други). Съществуват и други предположения за произхода на думата "статистика". Но за първи път тя е употребена от немския учен Годфрид Ахенвал и затова той се смята за баща на статистиката.

Статистическият метод е съвкупност от способности и похвати за събиране, обработване и изследване на статистическите данни.

Статистическа наука изучава чрез статистическия метод количественото изражение на масовите обществени явления и процеси.

Статистическа работа (практика) - това е работата, в резултат на която се получават статистическите данни. Тя е станала професия на много хора, които се наричат "статистици". Статистиците създават, произвеждат статистическа информация, а нейни потребители са: инженери, икономисти, лекари, историци, физици, психолози, социолози, педагози и много други.

Социалната дейност е такъв вид човешка дейност, която се основава на съответното социално или друго законодателство. Изпълнява се от длъжностните лица в съответните социални структури по повод решаването на социални проблеми на лица, групи и общности от населението. Държавни, частни, нестопански организации, отделни лица или сдружения на граждани извършват социални дейности.

Основната цел на монографията "Статистика в социалната сфера" е да формира у студентите и докторантите определен обем от знания за статистическото

изучаване на социалните факти, явления и процеси и да ги научи правилно да използват статистическите методи, както и да извършват статистически анализи за изучаването и управлението на социалните процеси сред населението.

Монографията е ценна с това, че дава знания за съдържанието, обхвата и организацията на социалната статистическа информация, за източниците на информация за статистиката в социалната сфера, за системата от показатели за характеризиране на социалните явления, както и за възможностите на статистическите методи при установяването и измерването на основните закономерности в социалната сфера.

В настоящата монография са разгледани основните въпроси за същността на статистиката в социалната сфера, нейния обект, предмет и метод, исторически обзор, източници на информация за социалната статистиката, статистическото изучаване на структурата на семействата и домакинствата, статистическото изучаване на жизнения стандарт на населението, статистическото изучаване на доходите, разходите и потреблението на населението и др.

Разглежданите теми са непосредствено свързани със социалната практика на Националния статистически институт и управленската дейност на органите за социално управление.

Монографията може да се използва успешно от органите за социално управление на всички йерархични равнища за повишаване на тяхната квалификация.

Книгата може да се ползва и от други специалисти и всички интересувачи се от приложението на статистическите методи в сферата на образованието,

здравеопазването, социалното осигуряване, социалната защита на населението и други сфери.

Авторът на монографията “Статистика в социалната сфера” ще приеме с БЛАГОДАРНОСТ всички отзиви, бележки и препоръки, които ще помогнат за обогатяването и усъвършенстването на предложения труд.

1. Същност на статистиката в социалната сфера

Необходимостта от информация и анализи на явленията и процесите в социалната сфера обуславя възникването и развитието на един от основните клонове на статистическата наука – статистиката в социалната сфера.

Понятието „социална статистика“ съдържа два термина: „социален“ и „статистика“ [1,с.8].

Терминът „социален“ от латински „socialis“ означава - обществен, свързан с живота и отношенията на хората в обществото [33,с.11].

Обществото е голяма група от хора, общност, споделяща една и съща географска или социална територия. Обществата се характеризират с модели на социални взаимоотношения между индивидите, които споделят определена култура [25,с.101].

Поради това социалните явления и процеси са тези, които протичат между отделните личности, между тях и обществото като цяло. Това са социалните отношения, развиващи се като поведение и дейности между отделните хора или групи от хора по повод условията на живот и труд, благосъстоянието, равнището на доходите и потреблението, здравното обслужване, образованието и др. [1,с.8].

Специфичните обществени отношения стимулират определени личностни качества и поведение. Така например пазарните отношения способстват за развитието на предприемчивост, хитрост, икономичност, а взаимодействията в сферата на производството формират кариеризъм и необходимост от коопериране с другите. В

семейната сфера и личния живот се налагат отношения на емоционалност, търсене на хармония и други [27,с.116].

Статистиката е наука, която изучава закономерностите в състоянието и развитието на масовите явления и процеси.

Приложението на специфичния статистически метод, подход при изучаването на социалните явления и процеси определя съдържанието на социалната статистика.

Обектът на статистиката в социалната сфера намира израз в многообразните форми на обществения живот на хората.

Според някои автори обект на изучаване от статистиката в социалната сфера е дейността на институциите от обслужващата сфера – образование, здравеопазване, наука и култура. Други автори обръщат по-голяма внимание на населението – семействата и домакинствата и компонентите на техния жизнен стандарт. Трета група автори разширяват границите на обекта и включват в него политическата система и общественото мнение, доходите, разходите и потреблението на населението, условията на труд, свободното време и др. [1,с.8-9].

Обектът на статистиката в социалната сфера следва да се разглежда в по-широки граници, в обхвата на които се включват три основни компонента: човекът, жизнената среда и социалните институции.

Човекът (личността) с основните му социално-икономически характеристики може да се изучава като индивидуален обект (отделния човек) и като колективен

обект (когато отделни лица са обединени в определена социална група).

Жизнената среда е средата, в която човекът се реализира като физически и социален индивид.

Чрез функционирането на социалните институции се осигурява жизнената, професионалната и социалната реализация на личността [53,с.54-64].

Предмет на статистиката в социалната сфера са закономерностите в състоянието и изменението на масовите социални явления и процеси.

Различни форми на проявление на обществения живот в конкретни пространствени и времеви граници изучава статистиката в социалната сфера. На база на това се формира система от показатели, които дават числов израз на количествените и качествените характеристики на изследваните обекти, връзките и зависимостите между тях, тенденциите в развитието им.

Статистическият метод е специфичен подход към обекта на статистическо изучаване.

Чрез статистическия метод се установяват присъщите за масовите явления и процеси статистически закономерности, които намират израз в съответните показатели при тяхното изследване във времето и пространството [1,с.10].

Методът е път, начин за постигане на определена цел. Той е рационално определена последователност от действия, техники, процедури и средства за постигане на конкретна цел. Методът е научнообоснован подход за работа [48,с.61].

Познавателната същност на изучаванията на тенденцията на развитие е от съществено значение.

Тенденцията на развитие (трендът) е основният компонент в развитието на икономическите и социалните процеси и явления. Тя включва всички систематични елементи на изменение в изследваното явление, които определят направлението на неговото развитие. Посредством нея се описват точните закономерности в развитието на икономическите и социалните явления, които са очертани в изходния статистически ред [4,с.61].

Статистиката заема важно място като инструмент за описване и разбиране на данните в поведенческите и социалните науки. Много често поведението на индивидите се наблюдава и обяснява чрез данни, които отразяват това поведение. Статистическите методи се използват за да се получат емпирични доказателства, които да подкрепят или отхвърлят хипотезите, издигани от различни науки. Статистическите методи се използват и за обяснение на резултатите от разнообразни научни изследвания. Планирането и вземането на решения се подкрепя от статистически разчети, т. е. статистиката е основа за по-нататъшни дейности [31,с.2].

Особеностите на явленията от социалната сфера се разглеждат в следните аспекти:

- социалните явления са многостранни, поради което връзките и зависимостите между тях са сложни и многоаспектни;

- социалните явления са динамични във времето, тъй като през всеки отделен интервал от време те имат определен размер, равнище и количествени пропорции.

Например с течение на времето се изменят реалните доходи на лице от населението или професионалните групи, потреблението на материалните блага и услуги от едно лице или от професионални групи, получаването на парични средства при безработица /обезщетения и помощи/;

- за някои социални явления няма адекватна статистическа информация: например за удовлетвореност от изпълнената работа, от начина на живот, от здравното обслужване, от брака, от социалните условия и т. н.;

- налице са някои класификационни признаци, които не допускат ранжиране, като националност, занятие, професия;

- връзките и зависимостите между социалните явления и техните признаци са корелационни;

- някои категории от социалната сфера не могат да се характеризират само с един единствен измерител от социалната статистика, например жизненото равнище, използването на свободното време, условията на труд, жилищните условия, квалификацията на персонала, социалното осигуряване и здравното състояние на населението.

Особеностите на явленията от социалната сфера обуславят и особеностите на статистическите наблюдения, групировки и класификации, а също и на статистическите методи за измерване и анализ на взаимните връзки между социалните явления.

Не е достатъчно само да се обясняват социалните явления. Необходимо е да се предвиди тяхното изменение в бъдеще чрез статистически прогнози, даващи възможност да се вземат важни управленски решения и да се направят промени в интерес на обществото [43,с.16-17].

Статистиката в социалната сфера като наука е самостоятелна обществена наука със свой специфичен обект, предмет и метод на изучаване. Разработва система от показатели и методи за събиране, групиране, обобщаване и анализ на социалните явления и процеси.

Статистиката в социалната сфера като практика се извършва предимно от органите на Националния статистически институт. Те извършва практическата работа по събиране, групиране и обобщаване на числовите данни за социалните явления.

Статистиката в социалната сфера като наука и практика се различава от другите отрасли на статистиката в няколко направления:

- тя има свой собствен обект и предмет на изследване;
- в практическото използване на резултатите от анализа на социалните явления;
- в методите, начините, пътищата, по които се получава информацията.

Информацията от статистиката в социалната сфера е необходима и намира приложение в две направления:

- за органите на изпълнителната и законодателната власт, за разработване на социални програми в различни аспекти;
- при научните изследвания за социална диагностика на социалните явления и процеси, протичащи сред населението.

Особеностите на социалната информация, която се произвежда от статистиката в социалната сфера, са следните:

- използват се както количествени, така и неколичествени данни;

- данните се събират предимно от анкетни карти и интервюта, поради което те са дадени във формата на въпроси и отговори;

- в анкетната карта, когато на един въпрос се посочват няколко отговора и се допуска даването на повече от един отговор, тогава сборът от отговорите надвишава 100%;

- при пилотните проучвания обикновено се използват открити въпроси, което налага при групировката те да бъдат разпределени към определени категории отговори;

- статистиката в социалната сфера при своите изследвания ползва данни, получени не само от НСИ, но и от социологически изследвания въз основа на различни видове извадки [43,с.29-30].

Социологическите изследвания в социалната работа изпълняват различни функции. Те предоставят перспективи, основни методи и подходи, на които се основава практиката. Изследванията помагат за формиране на база от знания, необходими за практическата работа. Те могат да генерират и усъвършенстват концепциите, да идентифицират факти, които са важни за обобщенията, и да потвърдят ефективността на практическите методи. Изследванията изпълняват чисто практическа функция, тъй като получените по време на тяхната работа данни помагат за вземане на конкретни решения, за изпълнения на програми или социални събития [29,с.116-117].

Стандартизираното интервю е конкретен метод на регистрация при емперичното изследване. Това е

целенасочен разговор на анкетъора с изследваното лице по предварително формулирани въпроси [28,с.74].

Броят на въпросите на интервюто не бива да е много голям. Методът допуска възможност за повторна среща с изследваното лице [28,с.75].

Интервюто може да бъде следните видове: свободно, полусвободно и стандартно.

Свободно (нестандартизирано) интервю това е, когато предварително, в свободна форма са определени въпросите, по които ще се набира информация, но без строга формулировка и без предварително определен ред на задаване. Тук преди всичко е определена темата на изследването, която се разработва свободно, като се вземат предвид и спонтанно възникналите въпроси и проблеми в хода на самото интервю. Използват се само открити въпроси. Отговорите се записват, колкото може по-пълно и с изразните средства и думи на изследваното лице.

Полусвободно (полустандартизирано) интервю е, когато интервюерът трябва да получи отговори на предварително формулирани открити въпроси, без да излиза извън техните рамки и следвайки определен ред на задаване на въпросите.

Стандартно (стандартизирано) интервю - то предполага не само предварително формулиране на въпросите и отговорите – служи си със закрити въпроси при определена последователност на задаването им [28,с.75-76].

Социологията и икономическите науки – социологията взема от икономическите науки понятията: планиране, размяна, ефективност, статистика и информация, методи и други. Общото между двете науки е разбирането, че

материалното производство и икономическата дейност на човека са основни форми на обществена дейност. Икономиката изучава формите на производството и неговите средства, а социологията изучава положението на човека в тези икономически условия и какви са човешките взаимодействия и социални отношения при различните икономически условия [30,с.110].

Статистиката в социалната сфера при изучаване на социалните явления използва изцяло методологията на общата теория на статистиката. Наред с класическите статистически методи – методът на масово наблюдение, статистическата групировка и обобщаване, статистически методи за анализ на развитие, дисперсионен анализ, корелационен и регресионен анализ в областта на социалното развитие се доразвиват и разработват нови способности [43,с.36].

Връзката на статистиката в социалната сфера със социологията е не само количествено измерване на качествените положения на социалните факти и явления. Социологията изучава качествената страна, а социалната статистика - количествената страна на социалните факти, явления и процеси. Въз основа на анализа им се доказват определени социологически хипотези и се създава методологическо единство в теоретико-приложен аспект.

Статистиката в социалната сфера има връзка също така и с демографията, с демографската статистика, с общоикономическите теории, с икономическите и отрасловите статистики.

Статистиката в социалната сфера осигурява другите науки с обобщени данни за социалните явления и процеси [43,с.37].

Като особен отрасъл на статистическата наука и практика същността на статистиката в социалната сфера най-ясно се проявява във функциите, които изпълнява. А те са следните:

- познавателна функция – нейните показатели са основата за установяване на социално-професионалния статус, социалните закономерности и основните тенденции в социалния живот на обществото като цяло и по отделни социално-професионални групи. Чрез тази функция се измерва влиянието на отделни фактори върху общественото развитие (социалните причини, икономическите и демографските процеси);

- илюстративна функция – чрез данните на статистиката в социалната сфера нагледно се илюстрират определени тенденции и закономерности в социалната област (заетост и безработица, жизнено равнище, престъпност и др.);

- информативна функция – изразява се в осигуряване със социална статистическа информация както органите на законодателна, изпълнителна и съдебна власт, така и населението;

- управленска функция – тя е тясно свързана с информационната. Връзката се изразява в това, че данните от статистиката в социалната сфера се използват за разработване и реализация на социални програми за регулиране структурата на работните места, заплащането и социалната защита на отделните социално-професионални групи;

- възпитателна функция – изразява се в това, че чрез статистическите данни се оказва възпитателно въздействие върху населението чрез достоверна и научнообоснована информация за редица социални отклонения като наркомания, корупция, рекет, алкохолизъм и др.

Основните задачи на статистиката в социалната сфера са свързани с изучаването на масовите явления и процеси в социалното развитие на обществото.

Задачите на социалната статистика са следните:

- да разработва методология и система от показатели, с които да характеризира равнището, тенденциите и закономерностите на социалните факти, явления и процеси;

- да разработва инструментариум и методически указания за статистическо изучаване на социалните факти, явления и процеси, както и социалните отношения между хората при провеждане на регулярни или еднократни статистически проучвания;

- да осигурява държавните органи с достоверни данни относно социалното развитие на страната – общо, по области и общини, по социални групи и слоеве, за вземане на необходимите управленски решения;

- да разработва методи за изчисляване и сравнителен анализ на показатели, характеризиращи социалното развитие на страната;

- да изучава начина на живот на хората (заетост, безработица, жизнено равнище, участие в обществено-политическия живот, потребление на стоки и услуги, здравно състояние и здравно обслужване, равнище на образование) и общественото мнение и неговото

въздействие върху социалното развитие на страната [43,с.38-39].

2. Исторически преглед на статистиката в социалната сфера

Историята на статистиката е белязана от практическата необходимост за решаване на проблемите в обществото. По този начин се е изградила и статистиката в социалната сфера като част от статистическата методология, теория и практика.

Корените на статистиката в социалната сфера могат да се търсят още в древността, когато се срещат първите опити и изследвания на социалните проблеми.

В Древен Китай са се събирали данни както за селското стопанство, така и за метеорологичните условия с цел прогнозирането на добивите.

Древните елини са натрупвали информация за морските течения и посоката и скоростта на ветровете, така създали навигацията [56,с.24].

В Римската империя са провеждани преброявания на населението с оглед на попълване на войската с редовен набор. Създава се едно регулярно демографско изучаване, макар и с тясна цел.

Още през II век в Римската империя известният лекар и естествоизпитател Гален е правил опити да определи „средното състояние“ като най-подходящо за живота на хората. Друг римски изследовател и адвокат Улпиан през III век изучава зависимостта между продължителността на живота, пожизнените ренти и осъществените наследствени права. Счита се, че той е първият автор, достигнал до понятието за средната продължителност на предстоящия живот, като важен биометричен и социален показател [65].

Улпиан разработва първата таблица за смъртност, която по-късно с някои допълнения е използвана за застрахователни цели в Северна Италия до XIX век [64].

През Средните векове и Възраждането социалната проблематика също е обект на изследване. От тогава са значимите статистически постижения в социалната сфера, свързани със:

- седмичните данни за умрелите в Лондон през 1532 г.;
- разработването на таблици за смъртност, диференцирани по причини за умираанията от Даниел Бернули 1766 г.;

- изучаване на икономическото състояние на бедните от английския икономист и социолог Томас Малтус 1803г.;

- изследване на престъпността и социалната и детерминантност, както и необходимостта от прилагане на извадковите наблюдения в социалната сфера от Адолф Кетле, математик, основоположник на научната статистика, 1835 г.

Двадесети век внася нови моменти в развитието на статистическата наука, в т. ч. и в социалната статистика. Основните тенденции в това развитие се проявяват като създаване и използване на различни математически и статистически методи и модели при изследването на естественото движение на населението, миграцията и заетостта. Тази насока се пренася по-късно и към трудовата, отрасловата и социалната мобилност на работната сила [1,с.17].

Статистическото изучаване и моделиране на естественото движение на населението се пренася към изследване на миграционните движения, икономическата

активност и трудовата мобилност, заетостта и безработицата [66].

Като основополагащи в тази насока по социалната и отрасловата мобилност на работната сила се сочат изследванията на Глас и Хол, на Блумен и на Рогов, на Коган и Маккарти и др. [2].

В посока наблюдения на заболяемостта и динамиката в здравния профил на населението, с цел оценка на ефективността на здравеопазването през двадесети век, се създават модели и алгоритми за отчитане на различните причини за смъртта на хората. Разширява се обхватът на статистическите показатели на социалната статистика, обогатява се нейният инструментариум.

През последните десетилетия на двадесети век и началото на двадесет и първи век развитието на теорията на репрезентативните наблюдения и възникването на агенции за проучване на общественото мнение стават основа за изследвания в социалната сфера.

Като интегрираща сила компютъризацията на статистиката придава определена системност и на социалната статистика. Информацията от различни наблюдения се обвързва в комплексни изследвания на доходите и жизнения стандарт на населението, заетостта и безработицата, обществения ред и сигурността. От своя страна това разширява обхвата на явленията от социалната сфера и усъвършенства различните административни и статистически регистри.

Развитието на иконометричното направление в изследванията на икономическите процеси извежда на

преден план необходимостта от създаване на интегрирана система за социална и демографска статистика, която да се обвърже със системата на националните сметки [1,с.18].

В това отношение заслуга има британският икономист и носител на Нобелова награда за икономика Ричард Стоун. През 1975 г. ООН публикува книгата му "По отношение на системата за социална и демографска статистика", в която е разгледана разработена от него система за демографско счетоводство, отчитаща демографските фактори и популацията и социално икономическото развитие. Тази система допълва вече публикуваната система за национално счетоводство.

Много важни са изследванията върху поведението на потребителя и анализа на пазара. Заедно с Дерик Роу издават книгата "Измерване на потребителските разходи и поведението на потребителя в Обединеното Кралство". С това е развита теорията за потребителските разходи като част от изследванията за националното счетоводство.

Подобна организация на статистическата информация за обществения живот води до по-добра систематизация и задълбочаване на научното познание за социалните процеси в неразривна връзка с развитието на икономиката [90].

Развитието на статистиката в България започва в края на XIX век.

През 1880г. е създадено Статистическо организационно отделение към Министерството на финансите в българската държава.

През 1880 г. е поставено началото на преброяването на населението в Княжество България със закон от 13 декември 1880 г.

Към 1 януари 1881 г. е проведено първото преброяване на населението в България.

През 1881 г. се създава българската държавна статистическа институция - Статистическото отделение прераства в самостоятелно Статистическо бюро.

През 1897 г. е приет Закон за Дирекцията на статистиката на Българското Княжество и Закон за преброяване на населението, сградите и домашния добитък. През същата година за първи път в България е извършено преброяване на поземлената собственост.

През 1908 г. започва издаването на списание “Месечни статистически известия”. Издаването на първия “Статистически годишник на Царство България” се осъществява през 1910 г.

През 1929 г. се поставя началото на издаването на първото специализирано списание на националната статистическа институция - “Списание на Главната дирекция на статистиката”, което продължава да излиза и до днес под името списание “Статистика” [73].

Преброяването на населението е мащабно статистическо изследване, при което се събира информация за моментното състояние на населението (домакинствата, лицата, жилищния фонд, семействата). Събират се моментни данни, като преброяването на населението се извършва изчерпателно. Анкетират се всички домакинства, живеещи в страната, като се събира информация чрез анкетни карти за всички лица. В България първото официално преброяване на населението е в Княжество България през 1880 г. [62,с.113].

В историята на България на 31 декември 1905 г. започва петото преброяване на населението и четвъртото преброяване на жилищния фонд.

Съгласно Закона за общото преброяване на населението, сградите и домашния добитък в Българското Княжество от 15 декември 1897 г. преброяване следва да се извършва на всеки пет години.

Първата подготвителна мярка, предшестваща преброяването, е номерирането на сградите. Било е необходимо предварително да бъдат номерирани сградите във всяко населено място, като се извърши нова номерация, където не е имало такава, или да се провери, поправи или допълни вече съществуващата. Всички данни по преброяването на населението, сградите и домашния добитък се събират и се вписват само в подготвените от Дирекцията на статистиката формуляри (карти), които са разпратени до общинските управления. Събраните по време на преброяването данни същевременно служат за разпределение на населението по пол, възраст, поданство, майчин език, народност, вероизповедание, грамотност, природни недостатъци и по домакинства.

За правилното протичане на преброяването се грижат специални околийски и окръжни преброителни комисии, които разделят общините на преброителни участъци и определят необходимия брой агент-преброители.

Преброяването на 31 декември 1905 г. се провежда в 1 893-те общини на Княжеството от 20 834 агент-преброители, от които 5 924 в градовете и 14 910 в селата. На един агент-преброител се падат средно по 194 жители, от тях на градски преброител - 133, на селски преброител -

218 жители. Обработката на данните, събрани по време на преброяването, се извършва в Дирекцията на статистиката.

Съгласно Закона за общото преброяване на населението, сградите и домашния добитък в Българското Княжество от 15 декември 1897 г. „Преброяването се извършва от общинските управления, съгласно наредбите и упътванията, издадени от Дирекцията на статистиката“. Наредбите за преброяването на населението, сградите и домашния добитък в Княжество България на 31 декември 1905 г. са изготвени и отпечатани в отделни брошури от Дирекцията на статистиката. Съгласно Закона за преброяването от 1897 г. общинските управления изпращат всички преброителни книжа в Дирекцията на статистиката, където се извършва обработката на данните. Резултатите от преброяването са публикувани в същия вид, както и при преброяването през 1900 г., съгласно препоръките и решенията на Международния статистически институт, които са наложени предвид всесветското преброяване, проведено в края на XIX век [19, с.171-172].

Българската статистиката след Втората световна война се развива със сравнително бавни темпове като теория и практика. Известно ускорение се наблюдава през 60-те години с навлизането на големите електронни машини с дискови устройства, в които данните се въвеждаха чрез перфокарти. Този етап продължи приблизително 30 години.

След 1990 г. статистиката в България прави забележим скок в своето развитие под влияние на редица фактори - промяна в държавното устройство; преминаване към принципите и законите на пазарната икономика; въвеждане на нови информационни технологии за производство на

информация; присъединяването ни като член на Европейската статистическа система, наличие на значително по-образован човешки капитал [3,с.24].

3. Източници на информация за статистиката в социалната сфера

Статистическата информация има важно значение за управлението на протичащите в обществото социални явления и процеси. Тя стои в основата на разработването на програми и стратегии за развитие на основни социални индикатори като бедността, жизнения стандарт на населението и съставлящите го компоненти.

Социалната информация е предназначена за анализи и прогнози, за вземане на управленски решения за отделни насоки на социалното развитие на макроравнище.

Информационните продукти на статистиката в социалната сфера са насочени към органите на социално управление, бизнеса и неправителствените организации, научната общност, статистическата комисия на ЕС (Евростат) и други международни организации.

Статистиката в социалната сфера обхваща статистическите изследвания за различни аспекти на социалното положение и тенденциите в развитието на обществото.

За производството на социална статистическа информация ключово значение имат преброяванията на населението, текущата статистическа отчетност и специално организирани представителни наблюдения, провеждани от Националния статистически институт и други органи на Националната статистическа система.

Важни източници на информация за статистиката в социалната сфера са основните наблюдения на

Националният статистически институт, наблюденията извършвани от други органи на Националната статистическа система и административните регистри.

Водеща методологическа и координираща роля в Националната статистическа система се изпълнява от Националният статистически институт.

Основните наблюдения, осигуряващи информация за статистиката в социалната сфера и организирани от Националният статистически институт са:

- Текущата демографска статистика;
- Наблюдението на работната сила;
- Наблюдението на домакинските бюджети;
- Изследването на доходите и условията на живот;
- Статистиката на жилищния фонд и др.

Съгласно изискванията на Евростат периодично Националният статистически институт провежда и специално организирани извадкови наблюдения, които също са източници на социална информация по отделни направления. Към тях се отнасят: изследването на здравното състояние на населението, тип здравно интервю; наблюдението на нерегистрираната престъпност; изследването на хората с увреждания; наблюдението на продължаващото професионално обучение и др.

Органите, които по смисъла на Закона за статистиката извършват статистическа дейност, са структурни звена в министерства, ведомства и други органи на изпълнителната власт. Към тях се отнасят:

-Национален център по здравна информация и регионалните центрове по здравеопазването към Министерството на здравеопазването;

- Главна дирекция „Анализ, планиране и прогнозиране“ към Националния осигурителен институт;

- Дирекция „Социални анализи, прогнози и политики“ към Министерството на труда и социалната политика;

- Дирекция „Координация и информационно-аналитични дейности“ към Министерството на вътрешните работи и др.

Националният статистически институт използва като източник на статистически данни и информация над 400 административни регистъра, поддържани от държавната администрация. Информацията се използва основно за формиране на рамка за статистическото изследване и контрол на обхванатите единици [1, с.11-12].

Информационно осигуряване на изследванията в социалната сфера

Всяко изследване в социалната сфера се основава на достатъчна по обем, обективна, разнообразна и детайлизирана информация.

Източниците на информация за статистиката в социалната сфера могат да се групират по следния начин:

- Регулярно организираната от Националния статистически институт отчетност. Основно това са публикациите с информация за населението, здравеопазването, туризма, домакинските бюджети, цените и инфлацията, културата, спорта и т. н. При някои изследвания е необходима и информация за дадени специфични дейности и явления като престъпността, „сенчестата икономика, информация за дейността на следствието, прокуратурата и съда и др. Много често е

необходима информация, която е поверителна и не се публикува в официални източници. При определени условия такава информация също може да бъде осигурена за конкретното изследване.

- Регулярно организираната счетоводна, статистическа и оперативна отчетност от фирмите, общините, ведомствата и други структурни звена. В този случай се касае за информация с по-голяма конкретност и детайлизация по време и място.

- Специално организирани наблюдения за регистриране и събиране на информация. Такива наблюдения могат да бъдат подготвени и осъществени от изследователя, изследователския екип или събирането на информация може да бъде възложено на специализирани агенции за социологически, политически и други изследвания.

Във всички случаи статистическите наблюдения се подчиняват на определени принципи, спазването на които гарантира обективност на изследването, необходимата обхватност и задълбоченост на изводите и заключенията от крайните резултати [44,с.22-23].

Законът за статистиката урежда обществените отношения, свързани с осъществяването на статистическа дейност от Националната статистическа система.

Статистическата дейност обхваща разработването на методологията и планирането на статистическите изследвания, получаването, събирането, обработването, съхраняването на индивидуални данни и статистическа информация, анализирането, предоставянето и разпространението на статистическа информация.

Статистическата дейност се осъществява при спазване на следните принципи: професионална независимост, безпристрастност, обективност, надеждност, статистическа тайна и ефективност на разходите.

Статистическата информация се произвежда при спазването на следните критерии за качество: адекватност, точност, навременност, пунктуалност, достъпност и яснота, сравнимост и логическа обвързаност.

Източник на официална статистическа информация в Република България са Националният статистически институт, органите на статистиката и Българската народна банка.

Националната статистическа система се състои от Националният статистически институт, органите на статистиката и Българската народна банка. Органите на статистиката са държавни органи или техни структурни звена, които разработват, произвеждат и разпространяват статистическа информация.

Националният статистически институт поддържа актуален списък на органите на статистиката, който предоставя на Евростат на всеки 5 години или при промяна.

Националният статистически институт и органите на статистиката осъществяват статистическата дейност на държавата, като провеждат периодични и еднократни статистически изследвания, включени в Националната статистическа програма.

Необходимите за статистическото изследване данни, включително индивидуални, се събират непосредствено от статистическите единици, както и от административни източници.

Резултатите от статистическите изследвания, включени в Националната статистическа програма, са достъпни за всички. Сроковете, формата и видът, в които се предоставят резултатите, се съобразяват с изискванията на Евростат и се определят в Националната статистическа програма.

Националният статистически институт осъществява независима статистическа дейност на държавата и други дейности, възложени му със закон. Той е със статут на държавна агенция със седалище София.

Националният статистически институт се състои от централно управление и териториални статистически бюра.

Териториалните статистически бюра осъществяват функциите и задачите на Националния статистически институт по производството и разпространението на статистическа информация на регионално ниво.

Бюджетът на Националния статистически институт се формира от държавна субсидия от централния бюджет, безвъзмездни целеви средства от Евростат и от други органи на Европейската комисия, предоставяни за производство на национална и европейска статистическа информация, както и от собствени приходи.

Националният статистически институт и органите на статистиката запознават обществеността с резултатите от статистическите изследвания чрез средствата за масово осведомяване, интернет страниците си, чрез собствени публикации или по друг подходящ начин при спазване разпоредбите на Закона за статистиката.

Националният статистически институт и органите на статистиката предоставят безплатно статистическа информация от изследванията, включени в Националната статистическа програма, на Народното събрание, на Президента на Република България, на Министерския съвет, на Сметната палата, на Българската народна банка, на Комисията за финансов надзор, на Националния осигурителен институт, министерствата и другите централни органи на изпълнителната власт, на органите на съдебната власт, на органите на местното самоуправление и местната администрация и на органите, поддържащи национални регистри, предвидени в закон. Информацията е с обхват и актуалност, съгласно Списък на стандартните статистически показатели, утвърден от председателя на Националния статистически институт [17].

Важни нормативни документи, закони, правилници, стратегии и програми в областта на статистиката според Българска нормативна уредба са:

- Правила за използване на специални символи при подготовка и разпространение на статистически издания
- Политика за личните данни в Националния статистически институт
- Стратегия за развитие на Националната статистическа система на Република България, 2013 - 2017 г., изменена чрез удължаване до 2020 година
- Стратегия за развитие на Националната статистическа система на Република България, 2013 - 2017 г.
- Стратегия за развитие на Националната статистическа система на Република България, 2008 - 2012 г.
- Национална статистическа програма за 2020 г.

- Национална статистическа програма за 2019 г.
- Национална статистическа програма за 2018 г.
- Национална статистическа програма за 2017 г.
- Национална статистическа програма за 2016 г.
- Национална статистическа програма за 2015 г.
- Устройствен правилник
- Бюджет на НСИ за 2020 г.
- Бюджет на НСИ за 2019 г.
- Бюджет на НСИ за 2018 г.
- Бюджет на НСИ за 2017 г.
- Бюджет на НСИ за 2016 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2019 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2018 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2017 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2016 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2015 г.
- Отчет за изпълнението на Националната статистическа програма и за дейността на НСИ през 2014 г.
- Правилник за разпространение на статистически продукти и услуги
- Правилник за предоставяне на анонимизирани индивидуални данни за научни и изследователски цели
- Правилник за библиотечно - информационната дейност в НСИ

- Правилник за устройството и дейността на Научно-експертния съвет в НСИ
- Закон за Преброяване 2021
- Закон за Преброяване 2011
- Закон за статистиката
- Закон за статистика на вътрешнообщностната търговия със стоки - в сила до 30.06.2012 г.
- Закон за статистика на вътрешнообщностната търговия със стоки - в сила от 1.07.2012 г.
- Инструкция за деловодната дейност и документооборота в ЦУ на НСИ
- Правилник за статута и устройството на списание "Статистика"
- Цели на администрацията за 2014 г.
- Отчет за изпълнение на целите за 2013 г.
- Цели на администрацията на НСИ за 2013 г.
- Отчет за изпълнение на целите за 2012 г. [67].

СТАТИСТИЧЕСКИ ГОДИШНИК

Националният статистически институт представя на вниманието на потребителите на статистическа информация от страната и чужбина 86-ото издание на Статистическия годишник на Република България в печатен и електронен формат. В изданието е публикувана актуална статистическа информация за демографското, икономическото и социалното развитие на страната за периода 2012 - 2017 г. в различни териториални и класификационни нива и разрези.

Съгласно Закона за статистиката официалният източник на информация в Република България е Националната статистическа система, която се състои от

Националният статистически институт, органите на статистиката и Българската народна банка.

В Статистическия годишник задължително се цитира съответният източник, предоставил информацията. Данните, за които не е посочен източникът на информацията, са резултат от изследванията на Националният статистически институт.

Статистическата информация е представена общо за страната и на регионално равнище. Административно-териториалните единици „области“ са представени съгласно Закона за административно-териториалното устройство на Република България, а териториалните единици за статистически цели „статистически зони“ и „статистически райони“ - съгласно Класификацията на териториалните единици за статистически цели в България, която кореспондира с класификацията NUTS на Евростат.

Годишникът е оформен тематично по раздели, като всеки раздел включва методологични бележки.

Стойностните показатели след 2000 г. са в левове (BGN) след деноминацията на лева през 1999 година.

Международният преглед включва данни, позволяващи да се правят сравнения с други страни. Публикувани са последните данни, с които Националният статистически институт разполага към момента на подготовката на изданието. Представени са и агрегираните резултати от Програмата за европейски сравнения на паритетите на покупателната способност, индексите на равнищата на цени и реален БВП на човек от населението, изчислени от Евростат към 13.12.2018 година [82].

НАЦИОНАЛНА СТАТИСТИЧЕСКА ПРОГРАМА ЗА 2019 ГОДИНА

Националната статистическа програма за 2019 година е Приета от Министерския съвет с Решение № 42 от 25.01.2019г. ,Обн., ДВ, бр. 17 от 26.02.2019г. и разработена в съответствие със Закона за статистиката. Програмата включва плана за дейността на Националния статистически институт (НСИ) и плановете за статистическите дейности на органите на статистиката.

Развитието на методологията, производството и разпространението на статистическа информация в Националната статистическа система на Република България се осъществява на базата на приети единни европейски стандарти и хармонизирани методи.

Включените нови изследвания и дейности в националната програма за 2019 г. са свързани с нуждите на потребителите и с приоритетите, заложи в Годишната европейска статистическа програма за 2019 г.

Новите изследвания и дейности в Националната статистическа програма за 2019 са:

- Преброяване на населението и жилищния фонд в Република България през 2021 година;
- Наблюдение на структурата на заплатите 2019;
- Европейско здравно интервю;
- Регистър за вноса на суров нефт;
- Икономически сметки за околната среда Регламент (ЕС) № 691/2011 и Регламент 538/2014 г. на Европейския парламент и на Съвета относно икономическите сметки за околната среда;

- Сметки за субсидиите и трансферите за околната среда (като част от икономическите сметки за околната среда);
- Изготвяне на националните инвентаризации на емисии на вредни вещества във въздуха (ПМС №227/16.10.2017 и Директива (ЕС) 2016/2284);
- Производство и публикуване на експериментална статистика от източници на Big data;
- Публикуване на данни на националния портал за отворени данни;
- Преброяване на земеделските стопанства в Република България през 2020 година

Резултатите от статистическите изследвания, включени в Националната статистическа програма, са достъпни за всички. Сроковете, формата и видът, в които се предоставят резултатите, са съобразени с изискванията на Евростат [75].

4. Статистическо изучаване на структурата на семействата и домакинствата

Семейството е самостоятелна клетка на обществото, която е тясно свързана с всички социални институции. Съставът на семейството, микроклиматът в него и начинът на живот определят до голяма степен взаимната връзка и зависимост на семейството с обществото.

Функциите на семейството се проявяват както при взаимодействието между семейството и обществото, така и между семействата и отделните съставляващи ги личности. По-важни функции на семейството са: организация на бита, организация на личното потребление, издръжка на нетрудоспособните членове на семейството, психологическо въздействие в семейството и първична социализация [43,с.74].

Процесът на социализация на човека и формиране на личността се разглежда като процес на обучение за придобиване, усвояване и практикуване на знания, умения, ценности (идеи, убеждения, вявания, представи) и модели на поведение (културни елементи и културни модели). Той е силно зависим от факторите на социалната среда: семейството, образованието, религията, икономиката, управлението, медиите [6,с.77].

Социалните институции са фактори за социализация и интеграция на човека в обществото, за адаптацията му към обществения живот, както и форма на социален контрол върху груповото и индивидуалното поведение. Те са

универсални, трайни, социокултурни структури със съответни и адекватни механизми (норми, ценности) и функции и служат за задоволяване на базисни и жизненоважни потребности на хората в обществото [б,с.180].

Институциите в обществото имат важна социална мисия, свързана със създаването на материални, икономически и социалнокултурни условия за задоволяване на потребностите на хората, без което е невъзможен техният обществен живот. Основни потребности във всяко общество са неговото собствено възпроизводство, неговото функциониране и развитие.

Важна обществена потребност е възпроизводството на хората. Съществуването на обществото е невъзможно без биосоциално възпроизводство (раждането и отглеждането на деца). Биосоциалното възпроизводство на хората в едно общество исторически и традиционно се свързва със семейството като социална институция.

Друга базисна потребност в обществото е социализацията на човека. Свързва се с усвояването от индивида на определена система от социални роли и култура, приобщаването му към обществения начин на живот. Човек трябва да усвои език, знания, умения, опит, ценности, норми и форми на контрол, чрез които да се приспособи към обществото. Социализацията на човека е била във възможностите на семейството в обществата от по-ранната човешка цивилизация. В модерните (индустриални и постиндустриални) общества социализацията на хората е социална мисия на училището, на университета, на образователната система [б,с.181].

Ж. Генова [6,с.179] посочва следните фактори със социализиращ ефект: семейство, образование, религия, наука, икономика, управление, медии.

Семейството е основна, относително устойчива малка социална група, която се състои от родители, свързани чрез брак и техните несемейни деца (собствени или осиновени), обикновено членовете на семейството живеят в общо жилище и имат отделно домакинство, взаимодействат си помежду си чрез своите социални роли на съпрузи, родители, деца, братя и сестри [6,с.183].

Семейството може да се разглежда като социокултурна структура в зависимост от начина на избор на брачен партньор, модел на местоживеене на новосъздаденото семейство, авторитет в семейството.

Основната функция на семейството в най-общ социокултурен план е свързана с репродукцията, с раждането, отглеждането и подготовка на децата за ролите им в живота [6,с.184].

Във вътрешноинституционален план семейството организира и осъществява дейности, свързани с развитието на материални (жилище, бит, домашен труд, отдих, свободно време), икономически (производство, работа, доходи), социокултурни (идеи, представи, вярвания, традиции, обичаи) и социалнопсихически (принадлежност, съпричастност, привързаност, подкрепа, доверие, обич) условия за своето собствено възпроизвеждане и съхранение.

В личностен план семейството е „училище“ за модели и стандарти на поведение. Предлага различни роли за човека - на съпруг, съпруга, баща, майка, син, дъщеря. Чрез

регулиране на индивидуалното поведение и упражняване на контрол семейството влияе върху формирането на идеи, вярвания, ценности и норми [6,с.185].

Със специфичните си функции и механизми за влияние върху човека и обществото семейството като социокултурна структура е сравнително устойчива социална среда, в която човек намира сигурност, подкрепа и стабилност [6,с.189].

Социализацията на личността започва още през най-ранно детство в семейството. Чрез усвояването на родния език всъщност се предава и социалният език на междуперсоналните връзки, създават се личностни нагласи. Семейството като социализатор през втората половина на двадесети век става малобройно и влиянието му в обществото отслабва, намира се в криза, но запазва основните си позиции - формиране на социалните измерения на личността, сексуалната, етническата и политическата идентичност, оформяне на социална позиция.

В различните типове семейства съществуват големи различия по отношение на целите на социализацията. Колкото по-високо стои в социалната йерархия едно семейство целите са толкова по-вариращи. Обратното, поради липса на креативност и независимост при семейства на селяните и работниците има практическа еднотипност на целите.

Една от основните задачи на семейството е предаването на ценности, колективни идеи, без които човек не може да живее в обществото [20,с.66].

Концепция на А. Вери е, че крайните цели на семейството по отношение на децата може да се сведат до две: развитие на детската личност и адаптация към социалния живот [20,с.67].

Семейството въвежда детето в социалния свят. Още преди раждането му родителите създават модел на поведение. Майчиният език е значим социален фактор, той отразява не само етническата принадлежност, но и културното и образователното ниво на семейството. Социален фактор са и материалните условия на живот като храна, облекло, мебели, жилище. Стандартът на живот на детето зависи от тяхното качество и го подготвя за определен социален кръг. Социален фактор са и видовете труд, които практикува семейството и свободното му време. Социален фактор са и взаимоотношенията, които поддържа с други семейства или социалните му връзки [20,с.68].

Според Л. Милков [40,с.67] основен фактор със социализиращ ефект е семейството. То е специфична миниинституция. Социализиращата функция на семейството е изключително важна за развитието на детето. В семейната среда то усеща, разбира отношенията към него, наблюдава отношенията между родителите си и разпределението на задълженията.

Г. Колев и Ж. Военкинова [33,с.39] посочват, че ***агентите на социализацията имат важна роля за израстването и развитието на човека, от тях зависи как ще протече неговият живот.***

Съставът на агентите е специфичен през различните етапи от човешкия живот. Например по отношение на

децата такива са семейството - родители, братя, сестри, детските заведения и педагозите, съседите и връстниците.

За юношите и младежите агенти са: младежките групи, колегите - професионалната група, създаването на собствено семейство - съпругът и съпругата.

Агентите са различни и в зависимост от това доколко са значими за човека и с какви средства и в каква насока влияят.

Според П. Лазарова [39,с.777] личността се формира в процеса на дейността на човека на основата на индивидуални свойства, сред които се разграничава темпераментът като интегрална, обобщена динамична характеристика, относително устойчива, малко променяща се в онтогенезата, имаща силни многозначни връзки със свойствата на нервната система, свързана с емоционалните и регулативните характеристики на поведението на човека.

В. Илиева [59,с.383] пише, че идентичността е непрекъснат стремеж за реализация на човешкия потенциал. Заедно с удовлетворяването на първичните си нужди, хората се нуждаят и от интеграция на жизнения си опит. Постиженията и съхраняването на идентичността е смисълът на жизнения път на човека и успешното преодоляване на кризите на живота, гарантират формирането на здрава психосоциална идентичност.

Когато не е осъществена социализация в ранна възраст на децата в семейството, впоследствие при тях се проявяват различни социални отклонения, например алкохолизъм, кражби, наркомания и други престъпления [43,с.74].

При преминаването към пазарното стопанство в социалната сфера възникнаха различни проблеми. Засили се

диференциацията на семействата по получавани доходи, увеличи се безработицата и инфлацията и т. н. Това налага държавата да осъществява социална политика, която води до социална защита на семейството [43,с.75].

В. Иванова [61,с.78] сочи, че през последните години обект на непрекъснато обсъждане и обществено мнение са проблемите на демографското развитие на България, спадът в раждаемостта и забавяне на темповете на нарастване на населението. Анализите към настоящия момент, както средствата и целите на провежданата демографска политика от страна на държавата, свидетелстват за нарастваща тенденция към влошаване на демографската ситуация.

Статистиката показва, че този процес се задълбочава и за последните 26 години населението на страната е намаляло с над 1.4 млн. души. Освен миграцията на населението извън страната, другият фактор за намаляване на населението е отрицателната тенденция на раждаемостта.

Причините са различни от социални и икономически, вътрешни и външни, дължащи се на демографската политика на държавата. Много са проблемите, които стоят в нашето общество за разрешаване, но те не трябва да се приемат като даденост, а държавата и обществото трябва да положат усилия за преодоляването им за по-доброто бъдеще на българската нация и държава.

Данните от статистиката и техните анализи за развитието на населението и оценката на демографските процеси в България през последните години показват изключително сериозни основания за тревога както в държавата, така и в обществото по проблемите на демографското развитие. Това е така, тъй като решаващо

въздействие върху състоянието и тенденциите на развитието на населението в бъдеще са тоталният коефициент на плодовитост, който измерва нивото на раждаемостта, нивото на миграцията и коефициентът на смъртност.

П. Петков [43,с.75] разглежда *тезата за семейството и домакинството като елемент в структурата на населението*. Въз основа на различни групировъчни признаци може да се изучи структурата на населението. Така например може да бъде изучена половата, възрастовата, социалната, образователната, етническата структура на населението.

За статистиката в социалната сфера е много важно да се разглежда населението по семейна структура и по структура на домакинствата. Необходимо е да се даде определение на понятията „семейство“ и „домакинство“ за да се извърши коректно такова изучаване.

Семейството се дефинира на биологична основа, а домакинството на икономическа основа.

Семейство са две или повече лица, между които има точно определена степен на родство, включващо кръвна връзка, брак или осиновяване.

Домакинство са две или повече лица, които живеят заедно в едно жилище или част от жилище, имат общ бюджет, хранят се заедно, независимо от това, че някои от тях може да нямат родствена връзка помежду си. Домакинство е и едно лице, което живее в самостоятелно жилище и има самостоятелен бюджет.

Статистиката в социалната сфера се интересува от семействата и домакинствата по брачно състояние в две

направления: на индивидуално равнище и на равнище обществото като цяло.

Важността на въпроса на брачността на индивидуално равнище се състои в това, че в семейството се създават всички условия за живот на отделния човек и неговите взаимоотношения с най-близките му родственици. За децата това е средата, в която те се развиват физически, интелектуално и емоционално. За лицата в трудоспособна възраст семейството е източник на задоволяване на техните различни потребности. За населението в надтрудоспособна възраст семейството е опора за неговото здравословно състояние, източник на доходи и др.

На равнище обществото като цяло брачността в отделните семейства засяга възпроизводството и трудовите възможности на населението.

Статистиката в социалната сфера разглежда семействата и домакинствата по различни видове. Типологията на семействата и домакинствата се характеризира с различна полово-възрастова структура, различен брой членове, равнище на образование, социална мобилност, социално-професионална принадлежност, различно репродуктивно поведение, статус на заетост и отношение към собствеността.

Този многообразен състав на семействата и домакинствата определя необходимостта от тяхното систематизиране. За тази цел се извършва класифицирането им по следните признаци:

- признаците пол, възраст, родство класифицират семействата и домакинствата по демографски състав;

- признаците възраст на съпрузите, брой деца, продължителност на брака класифицират семействата и домакинствата при изучаване на репродуктивното им поведение;

- социалната мобилност на един или двама съпрузи се характеризира с тяхната активност и неактивност;

- по признака статус на заетост се класифицират на работодатели, самостоятелно работещи, наети;

- по признака форма на собственост на семействата и домакинствата се класифицират на собственици, арендатори и безимотни;

- по признака социална принадлежност се класифицират на различни социални групи за заетите и незаетите;

- по признака професия се изучават съгласно Националната класификация на професиите;

- семействата и домакинствата могат да се класифицират и по признака националност и етнос [43,с.76-77].

Социалната статистика изучава особеностите, тенденциите и закономерностите на социалните процеси, протичащи в семействата и домакинствата.

От особена важност за статистиката в социалната сфера представляват функциите на семействата, нарастването на диференциацията между тях по доход, заетостта на членовете на семействата и домакинствата, социалните помощи от които се нуждаят.

За да може държавата да провежда правилна социална политика е необходимо да разполага със система от показатели за семействата и домакинствата.

Системата от показатели за семействата и домакинствата включва следните показатели:

- брой и относителен дял на семействата и домакинствата по възраст, общо и в т. ч. в градовете и селата;

- брой и относителен дял на семействата и домакинствата общо и по видове за страната, в градовете и селата;

- средна възраст на членовете на семейството и домакинството – общо за страната, в т. ч. в градовете и селата;

- среден размер на едно семейство и домакинство общо и в т. ч. в градовете и селата;

- относителен дял на семействата и домакинствата с деца под 18 г. - общо и в т. ч. в градовете и селата;

- среден брой деца под 18 г. на едно семейство или домакинство - общо и в т. ч. в градовете и селата;

- среден брой заети лица на едно семейство или домакинство - общо и в т. ч. в градовете и селата;

- относителен дял на мъжете и жените в семействата и домакинствата, общо за страната в т. ч. в градовете и селата;

- абсолютен брой и относителен дял на непълните семейства - общо и в т. ч. в градовете и селата;

- среден доход на едно семейство и домакинство - общо за страната, в т. ч. в градовете и селата;

- среден доход на едно лице от семейството и домакинството - общо за страната, в т. ч. в градовете и селата;

- културно-битова осигуреност на домакинството: цветен телевизор, видеокасетофон, видеокамера, кабелна

телевизия, телефон, готварска печка, хладилник, фризер, лека кола, гараж и др.;

- брой притежавани книги [43,с.81-82].

Анализът на структурата на семействата и домакинствата се провежда в следните направления:

I. Анализ в статика – при това изучаване се прилагат различни статистически методи. Разпределението на семействата по различни признаци е с голяма познавателна стойност. Особено важно значение има разпределението на семействата по видове: един родител с едно дете; двама родителя с едно, две, три деца, без деца и т.н. Изучаването се извършва чрез изчисляване на относителни величини на структурата, с които се определя относителният дял на отделните видове семейства в процент. Изучаването на семействата може да се задълбочи като се разглежда разпределението на семействата по образование, по принадлежност към определени социални и професионални групи и по други показатели.

II. Анализ в динамика – при този анализ се прилагат статистически методи за анализ на скоростта на изменение броя на семействата и домакинствата – общо и по отделни видове, средния им размер чрез изчисляване на средна хронологична величина общо за изучавания период и по отделни по-важни подпериоди от време.

III. Териториални сравнения – при тях сравнителният анализ се провежда в следните аспекти: в градовете, в селата и международни сравнения.

IV. Анализ на факторната обусловеност – при това направление анализът се изразява в посочването на най-важните фактори и тяхното направление и действие.

Основните групи фактори, които оказват влияние върху структурата на семействата и домакинствата са: демографски, социални, икономически, политически, етнически и правови. Влиянието на тези фактори може да се изучава по различни равнища: общо за страната, по области и общини.

Съществуват фактори с общонационално значение като икономическите кризи, войни, епидемии, инфлацията, безработицата, ниският жизнен стандарт за страната и други.

С регионално значение са факторите: ограничени военни конфликти в някои региони, природни или екологични бедствия и регионалното проявление на безработицата, които променят структурата на семействата и домакинствата.

Информацията за семействата и домакинствата се получава при преброяването на населението и от специални изследвания - статистика на домакинските бюджети.

Изучаването на семействата и домакинствата в различни направления има важно значение за вземане на държавни стратегически решения за увеличаването на раждаемостта и намаляването на емиграцията [43,с.83-85].

5. Статистическо изследване на жизнения стандарт на населението

Високият жизнен стандарт и качеството на живот на хората се свързват с развитието на човешките ресурси, подобряването на условията на живот и труд, преодоляването на бедността, осигуряването на ефективно функционираща система на социална защита.

В литературата не съществува еднозначно определение на жизнения стандарт. Жизненото равнище има комплексен характер като социално-икономическа категория. В зависимост от изследователските задачи се използват различни тълкувания, като понятието се използва едновременно с понятията благосъстояние на населението, начин на живот, качество на живот, цена на живот и други [1,с.22].

В. Иванова [24,с.185] пише, че жизненият стандарт на населението е достъпността, количеството и качеството на стоки и услуги и разпределението им сред населението на дадена държава, съвкупността от социално-икономическите показатели, които разкриват степента и равнището на удовлетворяване на жизнените потребности на населението чрез количествени измерители.

Използват се показатели за :

- използвани предмети в бита за дълготрайна употреба – техника, автомобили, уреди и други;
- получавани доходи от заплата, допълнителни доходи, премии, реален доход и други;
- равнище на потребление на стоки и услуги;
- продължителност на работното и свободното време;

- възможности за образование и равнище на задоволяване на културните потребности;

- равнище на здравеопазване – брой зъболекари, лекари, обслужващ персонал, обслужвани пациенти от един лекар и други.

Оценката на жизнения стандарт се прави като действителен за определен момент; заложен в нормативни документи; желаното жизнено равнище от хората. При определянето му се използват данни от икономическата и социалната статистика и социологическите изследвания.

Според Г. Колев и Ч. Милков [35,с.113] жизненият стандарт на населението на всяка страна се свързва с реалния брутен вътрешен продукт на глава от населението.

От 1990 г. Генералната Асамблея на ООН ранжира страните членки на световната организация не само по brutния вътрешен продукт, но и по показателя „Индекс на човешкото развитие“. Този индекс съдържа три основни компонента: дълголетие, образованост и жизнен стандарт на населението на всяка страна.

Дълголетието се определя от средната продължителност на живота във всяка страна, както за мъжете и жените поотделно, така и общо. В света съществуват много сериозни различия по отношение на продължителността на живота на гражданите на отделните страни.

Образоваността се измерва с нивото на общата образованост – начално, основно, средно образование, като се посочва и задължителната за всяка страна образователна степен. В света има много страни, предимно от Африка и Близкия и Среден изток, където началното образование е

задължително. В други страни задължителното образование е основното – до седем или осем години, а в трети страни, които са и най-малко, задължително е средното образование.

Жизненият стандарт на населението на всяка страна се измерва с реалния брутен вътрешен продукт на глава от населението и е синтетичен показател. От него до голяма степен зависи и дълголетието, и образоваността, и цялостното състояние по развитието на човека като социално същество [35,с.112-113].

Жизненият стандарт се характеризира с количеството, качеството и структурата на материалните блага и услугите, с които населението и отделната личност разполагат за задоволяване на своите потребности, както и условията, при които хората се възпроизвеждат като биологични и социални същества.

Жизненото равнище е икономическа категория и социален стандарт, характеризиращ степента на удовлетвореност на физиологичните и социални потребности на хората.

Съществуват четири нива на жизнения стандарт, според достигнатото равнище на потребление: висок жизнен стандарт, нормален жизнен стандарт, бедност и нищета.

Висок жизнен стандарт е този, при който съществува изобилие от блага, потреблението на стоки и услуги е на равнище осигуряващо пълноценно и всестранно развитие на човека.

Нормалният жизнен стандарт се свързва с рационално потребление на научнообосновани норми, осигуряващи на човека възстановяване на неговите физиологични и интелектуални сили.

Бедността е потребление на стоки и услуги за запазване работоспособността на хората като долна граница за възпроизводството на работна сила.

Нищетата е минимално допустим по биологичните критерии набор от стоки и услуги, необходим за поддържането на човешката жизнеспособност. Нищетата е известна като екзистенц-минимум /жизнен минимум/, при която потреблението на стоки служи за оцеляване на хората, за поддържане на тяхната жизнеспособност [1,с.23].

Основните компоненти на жизнения стандарт като социален стандарт са здравето и здравеопазването, начинът на хранене и доходите на населението, жилищните условия, домашното имущество, платените услуги, образованието и културното равнище на населението, условията на труд и заетост, отдахът и свободното време, а също така и социалните гаранции и социалната защита на населението.

Социалните гаранции са система от задължения на обществото към своите членове за удовлетворяване на най-важните потребности. За създаване на условия за реализация на икономическата активност на отделната личност и получаването на доход държавата поема задължения.

Социалната защита е система от мерки, осъществявани от обществото във връзка с осигуряването на необходимото материално и социално положение на уязвимите групи от населението [1,с.24-25].

Изходна категория в процеса на изучаване на жизненото равнище е категорията „**лични потребности**“, които могат да бъдат физиологически, интелектуални и социални. Личните потребности отразяват обективната необходимост от определен набор и обем блага и услуги и социални условия, осигуряващи пълноценно развитие на конкретната личност.

Физиологичните потребности са определящи, доколкото отразяват нуждите на човека като биологично същество. Към тях се отнасят потребностите от храна, облекло, обувки, жилище, сън, отдих, двигателна активност и др.

Интелектуалните потребности включват образование, повишаване на квалификацията, различни видове творческа дейност и т. н.

Социалните потребности са свързани с функционирането на човека в обществото. Към тях се отнасят: потребности от здравеопазване, гарантираност на условията на труд, използване на свободното време, осигуряване на социалните права, общуване с хората, различни видове социално-политическа дейност, опазване на околната среда, потребности от отбрана и сигурност и др.

Докато физиологичните потребности са от първа необходимост, то интелектуалните и социалните потребности не се отнасят към потребностите от първа необходимост. Пряка количествена оценка на интелектуалните и социалните потребности не може да се даде, възможностите за тяхното задоволяване могат да се оценят от величината на работното, извънработното и свободното време.

Потребностите се намират в процес на непрекъснатото развитие, което невинаги означава нарастване на физическия обем на потребените блага и услуги, но и усъвършенстване на тяхната структура и повишаване на качеството им.

Когато разглеждаме въпросът за удовлетворяването на потребностите, трябва да се имат предвид и рационалните потребности. Рационалните потребности съответстват на равнището на производителните сили и производствените отношения.

Жизненото равнище включва редица условия за развитието на отделния човек, като условия на труд, бит, използване на свободното време.

Към условията на труд се отнасят: санитарно-хигиенни, социално-психологически, естетически и психофизиологически условия.

Условията на бит включват: осигуреност на населението с жилища, битово обслужване, търговия, обществено хранене, медицинско обслужване и транспорт.

Условията за използване на свободното време са: възможности за удовлетворяване на социалните, духовните и интелектуалните потребности на населението [43,с.87-88].

Факторите, които влияят върху изменение на жизненото равнище са следните: доходите, равнището на динамиката на цените на стоките и услугите, условията на труд, отдих и живот, здравето, транспортното и комунално-битовото обслужване, развитието на културата и социалната инфраструктура.

Социалното значение на статистическото изучаване на жизненият стандарт на населението се заключава в това, че

то може да определи равнището и факторната му обусловеност и да прогнозира неговото развитие в бъдеще. Така например могат да се анализират личните потребности, равнището на потребление на материални и духовни блага, условията сред които се развива населението. Въз основа на това могат да се вземат стратегически държавни решения за подобряване на жизненото равнище на населението или на отделни социални и професионални групи [43,с.89-90].

Съвкупността от условията за живот формира жизнената среда, в която се реализира и възпроизвежда населението. Елементите на жизнената среда могат да се разглеждат и като елементи на стандарта на живот. Тяхното структуриране позволява да се изгради система от статистически показатели, с които количествено да се измерят отделните аспекти на жизнения стандарт на домакинствата.

Системата от показатели, характеризиращи жизнения стандарт е съвкупност от подсистеми, които кореспондират с елементите на жизнените условия на различните йерархични равнища. По този начин всяка от подсистемите отразява отделен аспект на жизнения стандарт.

В системата от статистически показатели се обособяват следните подсистеми:

А. Демографски характеристики:

- Численост и полово-възрастов състав на населението;
- Равнище на раждаемост;
- Равнище на смъртност;
- Равнище на детска и майчина смъртност;
- Средна продължителност на живота.

Б. Битови условия:

- Жилищна площ;
- Благоустроеност на жилищата (водоснабдяване, канализация, електричество, топла вода, баня);
- Наличие на културно-битови предмети;
- Осигуреност с комунално-битови услуги;
- Използване на информационни и комуникационни технологии.

В. Доходи и потребление на домакинствата:

- Доходи – размер и структура на доходите, равнище на реалните доходи, равнище на биологичен и социален минимум;

- Подоходна диференциация;

- Разходи и потребление – равнище и структура на разходите, равнище на спестяванията, равнище и структура на потреблението, покупателна способност на домакинствата, потребление на основни хранителни продукти;

- Бедност – линия на бедност, дълбочина на бедност, острота на бедност.

Г. Заетост и условия на труд:

- Равнище на заетост;

- Равнище на безработица;

- Лица извън работната сила;

- Обезкуражени лица;

- Организация на работното време;

- Охрана на труда;

- Безопасност на труда;

- Трудов травматизъм.

Д. Социална среда:

- Здравеопазване – осигуреност с лечебни и здравни заведения и леглови фонд, осигуреност с медицински специалисти, заболяемост на населението, разходи за здравеопазване, средна продължителност на живота в добро здраве;

- Социална защита – здравно осигуряване, пенсионно осигуряване, социални трансфери;

- Образование – осигуреност с учебни заведения и преподавателски персонал, образователно равнище на населението, продължителност на обучението, обхват на децата в образователната система, разходи за образование, използването на информационни технологии в образованието;

- Култура и изкуство – издателска дейност, библиотеки, читалища, театри, кина, радио и телевизионни програми, посещаемост на културни институции, разходи за култура и изкуство;

- Туризмът и отдих – пътувания в чужбина, средства и подслон, почивни домове, реализирани нощувки в средства за подслон, почивни домове и хотели;

- Лична безопасност – регистрирана престъпност, разкрита престъпност, престъпност и противообществени прояви на малолетни и непълнолетни, наказана престъпност.

Е. Антропогенна околна среда:

- Емисии на вредни вещества в атмосферата;
- Равнище на шум;
- Замърсени води и почви;
- Разходи за преработване на производствени и битови отпадъци;

- Разходи за опазване и възстановяване на околната среда [10,с.41-45].

6. Статистика на доходите, разходите и потреблението на населението

Доходите са сред основните компоненти на жизнения стандарт като основен източник на удовлетворяване на личните потребности на населението от материални блага и услуги. От техния размер и състав зависят разходите и потреблението на домакинствата.

Доходите на населението са непосредствено свързани с процеса на производството, тъй като са елемент на brutния вътрешен продукт. В значителна степен те обуславят равнището, качеството и динамиката на потреблението.

Основни източници на информация за доходите на населението са: системата на националните сметки, редовната статистическа отчетност, статистическото изучаване на домакинските бюджети, преброяването на населението и други специално организирани статистически наблюдения. Комплексното репрезентативно наблюдение на бюджетите на домакинствата е основен източник на данни за доходите и разходите на населението. Целта на наблюдението е получаване на достоверни и научнообосновани данни за доходите, разходите и потреблението [1,с.46-47].

Според системата на националните сметки отделните домакинства са самостоятелни икономически субекти, които формират институционален сектор „Домакинства“ и по този начин те участват в икономическия оборот. От една страна, те участват като производители на материални

блага, а от друга – като потребители на стоки и услуги. Като производители домакинствата извършват определена икономическа дейност, за която получават доходи.

Доходите се характеризират със следните категории като обект на статистическо изучаване:

- **Паричен доход** – включва всички ежегодни парични постъпления на домакинствата, паричният доход е основен компонент на доходите на домакинствата.

- **Натурални доходи** – това са остойностените натурални стоки, произведени или получавани безвъзмездно или в заем.

- **Общ доход** – характеризира общата сума на паричните и остойностените натурални доходи независимо от източниците за периода на наблюдение.

Според източниците на постъпления доходите биват:

- **Доходи от труд** – към тези доходи се отнася работната заплата, доходите от труд извън работната заплата, доходите от предприемаческа дейност и др.

- **Доходи от собственост** – това са доходи от ренти, от наеми, от лихви, от сделки с ценни книжа и др.

- **Доходи от социално осигуряване** – включват пенсии, обезщетения за временна нетрудоспособност поради болест, бременност и майчинство, обезщетения за безработица.

- **Доходи от социални помощи** – към тях се отнасят помощи за инвалидност, за болест, енергийни помощи, частично заплащане на медикаменти и други социални помощи.

- **Доходи от продажби** – това са получените доходи от продажба на имущество, на произведена селско- стопанска продукция и др.

- **Други доходи** – получени безвъзмездно пари, от награди, от лотарии, застраховки, от издръжка и др.

Националният статистически институт през 2008 г. въвежда класификация на доходите на домакинствата, приведена в съответствие с изискванията на Евростат. Обособява се позицията „Брутен доход“.

Схемата на класификацията на доходите на домакинствата има следния вид:

- **Общ доход (1+2+3)**
  1. **Брутен общ доход**
    - **Работна заплата**
    - **Извън работна заплата**
    - **От самостоятелна дейност**
    - **От собственост**
    - **Пенсии**
    - **Обезщетения за безработни**
    - **Семейни добавки за деца**
    - **Други социални помощи**
    - **Регулярни трансфери от други домакинства**
  2. **Приходи от продажби**
  3. **Други приходи**
- **Изтеглени спестявания**
- **Заеми и кредити**

Въз основа на установения размер на общия и паричния доход на наблюдаваните домакинства се

разработват показатели за съответния доход в два разреза: среден доход на домакинство и среден доход на лице от домакинството [1,с.49-51].

Класификацията на номинални и реални доходи е от най-голямо значение:

- Номинални доходи – това е сумата от парични и натурални доходи, които лицето е получило за определен период от време;

- Реални доходи – това е стойностният обем на материалните блага и услуги, които се получават с номиналните доходи за настоящия период, но по цени от друг период, приет за база на сравнение.

Инфлацията превръща номиналните доходи в по-малки реални доходи при прехода към пазарна икономика. Източниците на парични доходи са различни по състав и размер за различните социални и професионални групи. Поради тази причина инфлацията допринася за нарастването на разслояването на населението по доход. Установено е, че взаимните зависимости между инфлацията и паричните доходи са причинно-следствени с двупосочен характер. Това се обяснява с факта, че при парично обезценяване /инфлация/ съответно е необходимо увеличаване на паричните доходи, а увеличението на доходите води до повишаване на цените. Статистиката е установила, че реалната покупателна способност на номиналните доходи е толкова по-малка, колкото е по-голям темпът на инфлацията в сравнение с темпа на нарастване на номиналните доходи. И обратно – колкото е по-висок темпът на нарастване на доходите, толкова по-голямо е отрицателното им въздействие върху инфлацията.

Социалното значение на доходите се състои в това, че те са основен източник за задоволяване потребностите на населението от стоки и услуги. С доходите започва системата от показатели за жизненото равнище на населението. Затова те са индикатор за социалната политика на правителството. Паричните доходи са също и показател, с който се характеризира икономическата система и нейната ефективност [43,с.104-105].

Общият размер на паричния и общия доход на домакинствата е основа за получаване на показателите:

- паричен доход средно на домакинство;
- паричен доход средно на лице от домакинство;
- общ доход средно на домакинство;
- общ доход средно на лице от домакинство;

Специфичен показател, чрез който се оценява връзката между доходите на домакинствата и цените на стоките и услугите е показателят **„покупателна способност“**. Той измерва количеството от определен вид стока, което може да се купи с годишния паричен или общ доход средно на лице от домакинството, ако доходът се изразходва само за тази стока. Покупателната способност на домакинствата се получава с помощта на информация от домакинските бюджети [10,с.130-131].

С оглед компенсиране повишаването на потребителските цени държавата може да защити доходите на домакинствата по няколко начина:

- Чрез адаптация – има ограничено приложение и се прилага за доходи, чийто фиксиран размер е определен с норматив в преходни години, например за пенсиите.

- Чрез компенсация – когато има повишение на цените на стоките и услугите за масово потребление се прилага пряко увеличение на доходите при сключването на трудови договори.

- Чрез индексация – това е основна форма на социална защита на населението при увеличението на цените. Индексацията е един от механизмите на политиката на доходите. Размерът на повишените доходи чрез индексация се получава като базисният доход (който трябва да се индексира) се умножи по индекса на потребителските цени [1,с.53].

Непосредствено свързани с доходите са разходите и потреблението на домакинствата.

Разходите намират израз в стойността на стоките и услугите, които домакинствата използват за удовлетворяване на личните си потребности за определен период от време.

Потреблението на домакинствата е част от brutния вътрешен продукт под формата на индивидуално потребление и колективно потребление.

Те се характеризират със следното:

- Индивидуално потребление на домакинствата, неговите елементи са: крайните потребителски разходи на домакинствата, крайните потребителски разходи на правителството за предоставени индивидуални услуги на домакинствата, крайните потребителски разходи на нетърговските организации, обслужващи домакинствата.

- Колективно потребление – измерва се с крайните разходи на правителството за колективни услуги, предоставени на обществото като цяло: поддържане на

населените места, държавна администрация, обслужваща гражданите, отбрана и национална сигурност и други [1,с.62].

Данните за разходите и потреблението на домакинствата на микроравнище се набират чрез наблюдението на домакинските бюджети. Чрез него се получава информация за стойността на направените разходи от домакинствата за придобиване на стоки и услуги, както и за потребените в натура основни хранителни продукти за периода на наблюдение.

В дневниците на домакинствата аналогично на доходите се отразяват и ежедневните парични разходи за придобиване на стоки и услуги, както и за потреблението в натура на основните хранителни продукти.

Чрез обобщаване на записванията в домакинските дневници се получават тримесечни и годишни оценки на разходите и на потреблението на домакинствата. Оценките се представят във вид на средни величини и на относителни дялове – общо и по категории домакинства. Категориите се формират на база на следните признаци:

- местоживееене на домакинството;
- брой на членовете на домакинството;
- брой на заетите лица в домакинството;
- брой на децата под 18 години в домакинството;
- годишен общ доход на лице от домакинството;
- наличие на пенсионери в домакинството;
- професионален статус на главата на домакинството;
- икономически статус на главата на домакинството.

За систематизиране на данните от наблюдението се използва приетата от Евростат **класификация на индивидуалното потребление по цели**.

Основните показатели за разходите и потреблението, оценявани на база на данните от наблюдението на домакинските бюджети са:

- паричен разход;
- общ разход;
- потребление на основните хранителни продукти.

Паричният разход обхваща съвкупността от парични средства, изразходвани от домакинствата през периода на наблюдение. Той включва потребителските и непотребителските домакински разходи.

Потребителски разходи са тези разходи, които са свързани с придобиването на стоки и услуги за лично потребление.

Към **непотребителските разходи** се отнасят разходите, чрез които не се удовлетворяват конкретни лични потребности.

Наред с общия размер на паричния разход се получават и показатели за разходите на домакинствата по групи разходи.

Към елементите на потребителския паричен разход се отнасят разходите за:

- ✓ храна и безалкохолни напитки;
- ✓ алкохолни напитки и тютюневи изделия;
- ✓ облекло и обувки;
- ✓ жилища, вода, електроенергия и горива;
- ✓ жилищно обзавеждане и поддържане на дома;
- ✓ здравеопазване;

- ✓ транспорт;
- ✓ съобщения;
- ✓ свободно време, културен отдых и образование;
- ✓ разнообразни стоки и услуги.

Към непотребителските разходи се обособяват следните групи:

- ✓ данъци;
- ✓ социални осигуровки;
- ✓ регулярни трансфери към други домакинства;
- ✓ други разходи – домашно стопанство, покупка, строеж и основен ремонт на жилища, гаражи, парцели и др.;
- ✓ еднократни трансфери към други домакинства.

Общият разход на домакинствата се получава като сума от паричния разход и остойностения размер на натуралния разход за периода на наблюдение. Остойностяването се извършва по текущи пазарни цени, получени въз основа на информацията за купените от домакинствата основни хранителни и нехранителни стоки. Натуралният разход включва консумираните от домакинството продукти, собствено производство и получените безвъзмездно продукти от различни източници. Групите разходи, които формират общия разход, са идентични на тези при паричния разход. Отделно се отчитат разходите за влог, покупка на валута и ценни книжа, изплатен дълг и даден заем.

Потреблението на основните хранителни продукти обхваща консумираното от домакинствата натурално количество от конкретните видове хранителни продукти за периода на наблюдение.

От паричния и от общия паричен разход на домакинствата се получават показателите:

- Паричен разход средно на домакинство – показателят се изчислява чрез разделяне на съвкупния паричен разход на всички домакинства на броя на домакинствата.

- Паричен разход средно на лице от домакинство - показателят се изчислява чрез разделяне на съвкупния паричен разход на всички домакинства на общия брой на лицата в домакинствата.

- Общ разход средно на домакинство

- Общ разход средно на лице от домакинство

Последните два показателя се изчисляват като предхождащите ги, но по отношение на общия разход на домакинствата.

- Потребление на основни хранителни продукти средно на лице от домакинство – обхваща всички изконсумирани в домашни условия храни и напитки, независимо дали са купени или домашно произведени.

Статистическият анализ на разходите и на потреблението на домакинствата има различни аспекти и в съответствие с това се използват различни подходи. Анализът може да се осъществи въз основа на средния разход и средното потребление на домакинство или на лице от домакинството [10,с.161-164].

БЮДЖЕТИ НА ДОМАКИНСТВОТА ПРЕЗ ПЕРИОДА
2015 - 2019 ГОДИНА

1. ОБЩ ДОХОД НА ДОМАКИНСТВОТА ПО
ИЗТОЧНИЦИ НА ДОХОДИ

Източници на доходи	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Средно на домакинство – левове</i>					
Общ доход	11883	12112	12836	13450	14361
Брутен общ доход	11487	11694	12262	12853	13781
Работна заплата	6541	6579	6980	7461	8128
Извън работната заплата	380	352	297	157	122
От самостоятелна заетост	859	749	865	940	916
От собственост	65	84	118	68	94
Пенсии	3085	3357	3399	3678	3924
Обезщетения за безработни	48	47	46	46	39
Семейни добавки за деца	111	94	91	178	179
Други обезщетения и помощи	253	279	295	127	204
Регулярни трансфери от други домакинства	145	152	171	199	175
Приходи от продажби	73	72	94	52	60
Други приходи	323	345	480	545	520
Изтеглени спестявания	353	419	483	539	520
Заеми и кредити	113	135	150	243	180
<i>Средно на лице - левове</i>					
Общ доход	4953	5167	5586	6013	6592
Брутен общ доход	4788	4989	5336	5747	6325
Работна заплата	2726	2807	3038	3336	3731
Извън работната заплата	158	150	129	70	56
От самостоятелна заетост	358	319	377	420	421
От собственост	27	36	51	30	43
Пенсии	1286	1432	1479	1645	1801
Обезщетения за безработни	20	20	20	20	18
Семейни добавки за деца	46	40	39	79	82
Други обезщетения и помощи	105	119	128	57	94
Регулярни трансфери от други домакинства	60	65	74	89	80
Приходи от продажби	30	31	41	23	27

Други приходи	135	147	209	244	239
Изтеглени спестявания	147	179	210	241	238
Заеми и кредити	47	57	65	109	83
<i>Структура - %</i>					
Общ доход	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Брутен общ доход	96,7	96,6	95,5	95,6	96,0
Работна заплата	55,0	54,3	54,4	55,5	56,6
Извън работната заплата	3,2	2,9	2,3	1,2	0,9
От самостоятелна заетост	7,2	6,2	6,7	7,0	6,4
От собственост	0,5	0,7	0,9	0,5	0,7
Пенсии	26,0	27,7	26,5	27,3	27,3
Обезщетения за безработни	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Семейни добавки за деца	0,9	0,8	0,7	1,3	1,2
Други обезщетения и помощи	2,1	2,3	2,3	0,9	1,4
Регулярни трансфери от други домакинства	1,2	1,3	1,3	1,5	1,2
Приходи от продажби	0,6	0,6	0,7	0,4	0,4
Други приходи	2,7	2,9	3,7	4,1	3,6

2. ОБЩ РАЗХОД НА ДОМАКИНСТВОТА ПО ГРУПИ РАЗХОДИ

Групи разходи	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Средно на домакинство - левове</i>					
Общ разход	11194	11146	11989	12910	13538
Потребителски общ разход	9328	9203	9835	10493	11037
Храна	3510	3432	3613	3834	3994
Алкохолни напитки и тютюневи изделия	489	484	504	527	568
Облекло и обувки	396	402	421	438	440
Жилища, вода, електроенергия и горива	1598	1595	1770	1760	1821
Жилищно обзавеждане и поддържане на дома	415	411	498	514	503
Здравеопазване	594	616	642	701	842
Транспорт	794	764	809	938	1017
Съобщения	485	494	515	554	573
Свободно време, културен отдих и образование	545	530	528	623	702
Разнообразни стоки и услуги	502	473	534	604	575
Данъци	555	579	666	712	759
Социални осигуровки	712	727	822	939	1029
Регулярни трансфери към други домакинства	136	130	145	130	140
Други разходи	462	507	522	635	573

Влог	315	457	648	682	836
Изплатен дълг и даден заем	402	365	354	300	299
<i>Средно на лице - левове</i>					
Общ разход	4666	4755	5217	5772	6214
Потребителски общ разход	3888	3926	4280	4692	5066
Храна и безалкохолни напитки	1463	1464	1573	1714	1833
Алкохолни напитки и тютюневи изделия	204	206	219	236	261
Облекло и обувки	165	172	183	196	202
Жилища, вода, електроенергия и горива	666	681	770	787	836
Жилищно обзавеждане и поддържане на дома	173	175	217	230	231
Здравеопазване	248	263	280	313	386
Транспорт	331	326	352	419	467
Съобщения	202	211	224	248	263
Свободно време, културен отдих и образование	227	226	230	279	322
Разнообразни стоки и услуги	209	202	232	270	264
Данъци	231	247	290	318	348
Социални осигуровки	297	310	358	420	472
Регулярни трансфери към други домакинства	57	55	63	58	64
Други разходи	193	216	227	284	263
Влог	131	195	282	305	383
Изплатен дълг и даден заем	168	156	154	134	137
<i>Структура - %</i>					
Общ разход	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Потребителски общ разход	83,3	82,6	82,0	81,3	81,5
Храна	31,4	30,8	30,1	29,7	29,5
Алкохолни напитки и тютюневи изделия	4,4	4,3	4,2	4,1	4,2
Облекло и обувки	3,5	3,6	3,5	3,4	3,3
Жилища, вода, електроенергия и горива	14,3	14,3	14,8	13,6	13,5
Жилищно обзавеждане и поддържане на дома	3,7	3,7	4,2	4,0	3,7
Здравеопазване	5,3	5,5	5,4	5,4	6,2
Транспорт	7,1	6,9	6,7	7,3	7,5
Съобщения	4,3	4,4	4,3	4,3	4,2
Свободно време, културен отдих и образование	4,9	4,8	4,4	4,8	5,2
Разнообразни стоки и услуги	4,5	4,2	4,5	4,7	4,2
Данъци	5,0	5,2	5,6	5,5	5,6
Социални осигуровки	6,4	6,5	6,9	7,3	7,6
Регулярни трансфери към други домакинства	1,2	1,2	1,2	1,0	1,0
Други разходи	4,1	4,5	4,4	4,9	4,2

Източник: НСИ [68]

7. Статистическо изучаване на бедността и на социалната защита на населението

С бедност се обозначава състояние на липса или намалено количество на предмет, вещество, материално състояние или духовно и морално качество.

Бедността може да се измерва на база на предишно състояние, при което даденият предмет, благо или духовно качество е изобилствал, или на база на желание или необходимост от бъдеще такова. Най-честата употреба на прилагателното „беден“ е свързана с материалното богатство на индивида, общността или нацията. Другата употреба е свързана с духовни и морални качества.

Бедността може да има временен, епизодичен или траен характер.

Във временно състояние на бедност могат да изпаднат хора с влошено здравословно състояние, млади семейства при отглеждането на децата си.

В епизодично състояние на бедност се оказват безработните.

Причини за изпадане в състояние на трайна бедност са продължителната нетрудоспособност и липсата на постоянен доход.

С приемането на единния критерий за определяне „границата на бедност“ трудностите при определяне на бедността се преодоляват в много страни. За такъв критерий основно се използва текущият доход на едно лице в домакинството, а останалите служат за допълнителни характеристики на състоянието на бедност.

За бедни се считат всички, които живеят под тази граница, определена на база на единния критерий. Хората, живеещи на равнището на социалния минимум, имат възможност за развитие, поради което макар и бедни се считат за приобщени към обществото. Социалният минимум се определя за граница на бедността в много страни.

По отношение на бедността в България се приемат за бедни хората, които:

- нямат достатъчно доходи за задоволяване на основни материални потребности от храна, облекло, жилища;
- имат ограничен достъп до социални услуги като образование и здравеопазване;
- нямат възможност за личностно развитие и избор за подобряване на жизнения стандарт.

Понятието „линия на бедност“ заема важно място при анализа на бедността в страната. Линията на бедност е величината на дохода или разхода на хората в левове, под която те се считат за бедни. Тя служи за разделяне на бедните от небедните в обществото и за формиране на социалната политика [22,с.388-389].

Социалната политика е дейност на политическата власт, имаща за цел постигането на социално равенство в обществото. В други случаи социалната политика се разглежда като подход, начин на регулиране и намеса от страна на политическата власт спрямо общността, в която тя се упражнява. Социалната политика е и обществена дейност, имаща отношение към образованието, социалната помощ, здравеопазването,

безработицата, трудово-правните взаимоотношения, жилищната политика, благоустройството на населените места, пенсионното осигуряване и други [47,с.12].

Министърът на труда и социалната политика разработва, координира и провежда държавната политика в областта на социалното подпомагане. Държавната политика в областта на социалното подпомагане се осъществява в сътрудничество с държавните органи, областните администрации, органите на местното самоуправление и юридическите лица с нестопанска цел, осъществяващи дейност в обществена полза, които създават условия и съдействат за реализирането на програми и проекти в тази област [16].

За упражняване на обществен контрол при осъществяване на дейностите в областта на социалните помощи и социалните услуги с решение на общинския съвет се създава обществен съвет със следните функции:

- съдействие за провеждане на политиката в областта на социалните помощи и социалните услуги в общината;
- съдействие и подпомагане за разработване на областни стратегии, общински програми, планове и проекти, свързани със социалните помощи и социалните услуги;
- контрол върху качеството на социалните услуги в съответствие с утвърдените критерии и стандарти;
- изготвяне на становища за откриване и закриване на специализирани институции за социални услуги на територията на общината [49].

Целта на социалната политика е поддържане на определени обществени отношения и обществен ред. Социалната политика осъществява своите цели чрез

социално договаряне, социално законодателство и преразпределителни техники. Средства се насочват чрез овластените институции към необлагодетелстваните социални слоеве или осигуряват гражданите в случай на риск.

Функциите на социалната политика са: изразяване, защита, съгласуване интересите на социалните групи и слоеве на обществото, на отделни негови членове; оптимално разрешаване на обществени противоречия в социалната сфера; диалог между гражданите и държавата; интеграция на различните слоеве от населението, хармонизация на техните интереси; поддържане на обществената система на стабилност и ред; социална защита на населението; управление на социалните процеси и др. [51,с.84-85].

Социалната политика включва широк кръг управленски въздействия в обществото с цел справедливо задоволяване на разностранните индивидуални и колективни потребности на хората. Социалната политика има стабилизираща роля, освен мотивиращо значение. Например при неблагоприятни ситуации – икономически кризи, войни, граждански размирици или природни бедствия, социалната политика придобива предимно защитна функция [22,с.258].

В. Илиева [60,с.52] разглежда тезата за значимостта на проблемите, свързани с неравенството, което може да се види в изследването на Уилкинсън и Пикет. Според тях неравенството в доходите предопределя практически всички проблеми в обществото. Тази диспропорция вреди

не само на хората с малки доходи. От последствията на социалните неравенства страдат всички еднакво – насилията, престъпността, ниското образование, бедността, лошото здравословно състояние на населението и др. вървят заедно с големи неравенства [60,с.52] .

Социалното неравенство (social inequality) може да се дефинира като форма на социална диференциация, при която отделните индивиди, социални групи, слоеве, категории и/или класи се намират на различни нива на вертикалната социална йерархия и притежават неравни жизнени шансове и възможности за задоволяване на своите потребности. [60,с.54].

Според С. Илиева [58,с.98] от редуцираната статистика на визираните стратегически документи може да се направи предварителен извод, че очертаващите се рискови групи в българското общество са: възрастните хора, безработните, трайно безработните, непълните семейства, децата в риск, раждащите малолетни момичета (деца раждат деца), самотните майки, големи части от ромските етнически общности – от тях главно децата и ромските жени.

П. Иванов [21,с.44] сочи, че за да се пребори с бедността, правителството съсредоточи усилията си върху няколко основни целеви групи. Тези групи са деца, които живеят в семейства на безработни; деца от ромски произход; деца, настанени в специализирани институции и деца, произхождащи от бедни семейства.

Децата, които живеят в семейства на безработни, представляват група, която може да се смята за изложена на много висок риск от бедност. През 2006 г. 14,5% от лицата

до 17-годишна възраст са живеели в семейства на безработни, спрямо 11,6% за възрастните.

Децата от ромски произход са едни от най-засегнатите от бедността. Това се дължи на фактори като слабо участие на ромите на трудовия пазар и най-вече на ниското им образование.

Децата, настанени в специализирани институции и децата с увреждания са засегнати от бедност. Законът за закрила на детето дефинира и регламентира дейността на специализираните институции. Според тази дефиниция и наличните статистически данни, предоставени от Фондация „Спасете децата“ общият брой на настанените в институции деца е бил 11 700 през 2003г. , 10 892 през 2004 г., 10 579 през 2005 г. и 8 653 през 2006 г. Детската бедност в институциите е не само доказана, но и причина децата да се чувстват лишени спрямо връстниците си и да възприемат за несправедлива ситуацията, в която се намират.

Относно децата, произхождащи от бедни семейства – през 2006 г. общо 328 189 лица и семейства са били подпомагани с еднократни целеви и месечни социални помощи, като отпустнатата сума е 90 339 264 лв.

Важни документи за създаване на по-добри условия за децата в сферата на закрилата на детето и намиране на решения на проблемите на детската бедност и социалната изолация са:

- Национален интегриран план за прилагане на Конвенцията на ООН за правата на детето 2006 г. – 2009 г., одобрен от Министерския съвет.

- Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006 г. – 2020 г.

- Национален доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване на Република България 2006г. – 2008 г. и по-специално „Национален план за действие по социално включване“ установява ключовите мерки за борба с детската бедност в страната [21,с.44-52].

В. Илиева [26,с.109] сочи, че Националната стратегия за интеграция на лицата, получили международна закрила в Република България (2014 г.-2020 г.) очертава действията на държавните институции, органите за местно самоуправление и неправителствените организации за създаване на икономически, социални, политически и културни предпоставки за успешна интеграция. При изготвянето и работната група използва опита и добрите практики на други държави членки на Европейския съюз (Франция, Австрия, Унгария, Дания, Швеция, Чехия и др.), както и препоръките на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, която осъществи мисията в България по покана на правителството, и препоръките на Международния център за развитие на миграционната политика.

В Националната стратегия са предвидени комплекс от мерки за изграждане на капацитет за осъществяване на успешна интеграция. Конкретните мерки са насочени към подобряване на достъпа на получилите закрила лица до услуги и ресурси за развитие – работа и доходи, образование, здравеопазване, жилищна среда и инфраструктура, както и целенасочена работа за развиване на социални и житейски умения, промяна на нагласи, ценности и начин на мислене, адаптиране към нова културна среда [26,с.112].

Съгласно Закона за социалните услуги в България - социалната работа е дейност, която се основава на правата на човека и социалната справедливост и е насочена към подкрепа на отделния човек, семейство, групи или общности за подобряване на качеството им на живот чрез развитие на умения да използват собствените си възможности и тези на общността при посрещане на техните потребности [15].

В. Сотирова [52,с.7] пише, че категорията „социална работа“ в специализираната литература се разглежда от позицията на системния подход, като система от вида “социален работник – клиент“. Основава се на необходимостта от предоставяне на помощ. Тя е най-вече социална дейност и е свързана със стремеж към постигане на определено социално благополучие. Включва в себе си както практиката, така и нейното управление [52,с.7].

Социалната работа функционира в съответствие с потребностите на обществото. Тя отразява социалната защита на нуждаещите се и се стреми към задоволяване потребностите на личността от основни материални блага, от принадлежност, от утвърждаване, справяне с бедността, изолацията и маргинализацията. Крайната цел на социалната подкрепа е промяна на личността [41,с.11].

Социално-икономическото развитие на България през последните две десетилетия доведе до спад в жизнения стандарт на населението и засилен процес на общо обедняване. Неблагоприятно се отрази върху голяма част от населението имуществената и доходната диференциация. Ускори се процесът на разслояване и поляризация на обществото.

Статистическото изучаване на бедността е неразделна част от разработването на стратегия за нейното намаляване, каквата е целта на социалната политика във всяка страна, в т. ч. и в България. Основните приоритети на социалната политика на страната ни като равноправен член на Европейския съюз са намаляването на бедността, повишаването на жизнения стандарт, борбата със социалната изолация и развитието на човешкия капитал [1,с.74].

Според В. Иванова [23,с.164] главната цел на всички политики, които са свързани с населението като част от социалното и икономическо развитие е да се подобри качеството на живот на всички хора.

Необходимо е да се намалят несъответствията между стандартите на живот, като се отговори на потребностите на хората от цял свят и това може да се осъществи чрез ликвидирането на бедността.

Бедността е явление с много измерения. Концепцията за бедността включва както липсата на средства за задоволяване на основните потребности, така и липсата на условия и предпоставки за водене на достоен и пълноценен живот в резултат на невъзможност за избор. Условията на живот трябва да са такива, че да осигуряват дълъг и здравословен начин на живот, възможности за образование и свободно участие в различни човешки дейности.

В широк смисъл бедността се определя като липса на възможности за задоволяване на потребности, в обхвата на които могат да се включат:

- липса на достатъчно доходи за задоволяване на основни жизнени потребности от храна, облекло и др.;
- липса на възможност за намиране на достойна работа;
- липса на достъп до основни социални услуги като здравеопазване, образование;
- липса на достъп до производствени ресурси – като земя, капитал, кредити;
- липса на социална защита.

Тази трактовка за бедността е база за формиране на основните концепции за бедността.

Концепция за абсолютната бедност – намира израз в задоволяването на основните потребности от храна и някои основни нехранителни стоки и услуги. Свързва се с недостига на материални ресурси. Определянето на абсолютната бедност се основава на идеята за минимално необходимото равнище на живот, измерено чрез обема на стоки и услуги, които позволяват на лицето да преживява.

Концепция за относителната бедност – свързва се с недостига на средства за постигане на даден общоприет и достигнат от обществото стандарт по отношение на доходите или потреблението. Относителната бедност включва, освен недостига на материални ресурси, още и достъпа до икономически, социални и културни блага. Бедността се превръща в комплексно явление, което не е свързано единствено с доходите или потреблението. Тя намира израз в жизнената среда, здравните услуги, постигнатото образователно равнище и други компоненти на жизнения стандарт.

Концепция за субективната бедност – основава се на изследвания на общественото мнение за размера на необходимите средства, за да живеят хората добре. Бедността се оценява чрез субективното мнение на анкетираните лица за тяхното индивидуално благосъстояние, което те определят според дадена скала [1,с.75-77].

Сред информационните източници за изучаване на бедността важно място заема статистическото изучаване на домакинските бюджети. Чрез това наблюдение се осигурява подробна информация за доходите, разходите и потреблението на домакинствата [1,с.78].

С профилите на бедността се изследва моделът на бедността – какво е нейното равнище по територия, по местоживеене, по социално-демографски характеристики и други.

Основните профили, формирани в методиката на изследването на бедността са следните:

- **Демографски и социален профил на бедните.** Определя се по признаците възраст, пол, семейно положение, образование и др.

- **Икономически профил** – характеризира разпределението на бедните по признаците заетост, безработица, източници на доходи, наличие на земя, жилище, стоки за дълготрайна употреба, парични средства.

- **Диференциация на бедните по степен на бедност** – крайно бедни, бедни и относително бедни.

- **Териториално разпределение на бедните** - по признака местоживеене.

- **Географски профил на бедността** - картографиране на бедността до ниво общини.

- **Етнически профил** – отразява различията по етнически групи.

- **Субективна бедност.**

Основните фактори на бедността могат да се систематизират по следния начин:

- **Демографски фактори:** размер и структура на домакинствата; отношение на зависимост; пол и глава на домакинството.

- **Икономически фактори:** заетост в домакинството; доходи на домакинството; структура на потребление на домакинството, собственост на домакинството – земя, жилище, техника.

- **Социални характеристики:** образование, здравно състояние и други.

Като основни детерминанти на риска за бедност изследванията определят образованието, икономическия статус и демографската структура на домакинствата [1,с.90-91].

В. Цанов [54,с.8] счита, че важно място в изследванията на бедността заемат въпросите за причините и възможностите за нейното намаляване. Сред изследователите съществува голямо сходство на възгледите относно причините, пораждащи бедност. Като основни фактори се сочат ниско равнище или липса на доходи, ниска степен на образование, липса или ограничен обхват на социални помощи, слабо влияние на икономическия растеж, липса на заетост и други.

В търсенето на корените на бедността и разработването на политики за нейното редуциране изследователите се базират на специфичните особености на страната или региона, за който се отнасят.

Въпреки общите теоретични концепции за същността на бедността, за нейното измерване и политики за намаляване, в този смисъл между икономически развитите и развиващите се страни съществуват съществени различия. Особено остро стои въпросът за борбата с бедността в слаборазвитите и развиващите се икономики в Африка, Азия и Латинска Америка. Специфичните особености на тези страни изискват разработването на подходящи и ефективни политики, които от една страна, да ускорят икономическото им развитие, а от друга да водят до редуциране на бедността.

Нобеловите лауреати за икономика през 2019 г. се занимават именно с въпросите за бедността в развиващите се страни. Те разработват нов експериментален подход, който прилагат в различни сфери на развиващите се икономики, в т. ч. и в борбата с бедността. Подходът се основава на идеята, че микроикономическите изследвания, базирани на икономическите теории могат да хвърлят светлина върху конструкцията на политиките за борба с бедността. Експерименталните изследвания с оглед получаване на точни изводи е необходимо да се базират на случайна статистическа извадка.

В съвместния научен доклад на Шведската академия на науките и Нобеловия комитет са формулирани три фундаментални приноса:

- Декомпозиране на ключови въпроси на бедността на техните съставни елементи, които са конкретни и дават възможност да се решат специфични проблеми.

- Оценяване на факторите на икономическия растеж в развиващите се икономики.

- Създаване на глобална изследователска мрежа по проблемите на бедността в развиващите се страни [54,с.9].

Същността на понятието “сигурност“ има многобройни аспекти, които предполагат тя да бъде разглеждана като комплексно явление и нейното съдържание може да бъде представено като съвкупност от подсистеми за сигурност: политическа, икономическа, военна, социална, информационна, екологична и т. н. [63,с.102].

Като инструмент за осигуряване на социална справедливост и средство за редукция на бедността се разглежда социалната защита.

Социалната защита е съвкупност от механизми, регламентиращи със законодателни и нормативни актове, чрез които се осигуряват доходи на отделни лица в случаи на загуба на трудоспособност поради старост, инвалидност, болест, майчинство, безработица и други, както и материална подкрепа на необезпечени домакинства или групи население.

Основен и неразделен компонент от европейския социален модел е социалната защита. Според член 2 от Договора за създаване на Европейската общност една от задачите на Общността е насърчаването и постигането на високо равнище на социална закрила и икономическо и социално сближаване на страните членки. Тази задача се реализира чрез сътрудничество и координация между

европейските страни в сферата на социалната политика, с цел подобряване и засилване на ролята на социалната закрила в рамките на Лисабонската стратегия.

Под социална защита в методологията на Евростат се разбират „всички интервенции от публични или частни органи, предназначени за облекчаване на домакинствата и лицата от тежестта на определени рискове или нужди, при условие че не се включват нито едновременни реципрочни, нито индивидуални мерки“.

В контекста на тази дефиниция интервенцията включва финансирането на плащанията и свързаните с тях административни разходи, както и предоставянето на различни по форма помощи и обезщетения. Социалната защита обхваща осъществените интервенции само от страна на обществени или частни органи и организации. Трансферите на ресурси между домакинствата и лицата нямат характер на социална защита.

Социалната защита в България се осъществява от следните органи и организации:

- Социалноосигурителни фондове;
- Частни пенсионни фондове;
- Държавни и правителствени агенции и органи на местната власт;
- Здравноосигурителни дружества;
- Работодатели, осигуряващи плащания директно на свои настоящи служители;
- Неправителствени организации, подпомагащи лица в нужда [10,с.222-223].

Като функции на социалната защита се определят рисковете или нуждите, които водят до необходимост от социална защита.

Те се класифицират по следният начин:

- ✓ Функция “Болест/Здравна грижа”
- ✓ Функция “Инвалидност”
- ✓ Функция “Навършена възраст/старост”
- ✓ Функция “Наследници”
- ✓ Функция “Семейство/Деца”
- ✓ Функция “Безработица”
- ✓ Функция “Жилищни нужди”
- ✓ Функция “Социално изключване” [69].

Социалната защита по функцията „Болест и/или здравни грижи“ покрива изцяло или частично загубата на доход поради временна нетрудоспособност в резултат на болест или трудова злополука и медицински грижи за възстановяване, поддържане и подобряване здравето на хората. Паричните обезщетения включват основно платения отпуск по болест, тъй като някои плащания са включени в други функции (например при бременност, инвалидност и т.н.) Обезщетенията в натура обхващат медицинските услуги от общопрактикуващите лекари, престой в болницата, лабораторни тестове и други изследвания, стоматологични услуги, физиотерапия, превантивни мерки и други.

Социалната защита по функцията „Инвалидност“ включва осигуряването на доход на лица под пенсионна възраст с установена инвалидност и предоставяне на помощи в натура. Към паричните обезщетения се отнасят: инвалидните пенсии, пенсиите по болест, плащания за

допълнителни грижи за хората с увреждания. Обезщетенията в натура намират израз в настаняването на лицата в подходящи здравни и други заведения, рехабилитационни услуги, съдействие за ежедневно обслужване на лицата с увреждания и други. Инвалидността се дефинира като пълна или частична невъзможност за участие в трудовата дейност или водене на нормален живот, причинена от умствено или физическо увреждане.

Функцията „Старост“ обхваща предоставянето на социална защита срещу рисковете и потребностите, свързани със старостта: загуба на доходи, недостатъчни доходи, зависимост при обслужването, намалени възможности за участието в социалния живот и други. Целта на обезщетението по тази функция е осигуряването на заместващ доход – пенсия, при навършване на пенсионна възраст, гарантиране на определен доход при навършване на дадена възраст и липса на пенсия, предоставяне на стоки и услуги в натура, за които се изисква наличие на условия, свързани със социалното положение или възрастта. Паричните обезщетения във форма на пенсии са следните: пенсии за старост, пенсии за ранно пенсиониране, частични пенсии и други.

Функцията „Наследници“ включва предоставянето на социални помощи за наследници поради смърт в семейството с цел осигуряване на временен или постоянен доход на наследниците на починалото лице. Паричните обезщетения са под формата на наследствени пенсии, обезщетения при смърт, други периодични или еднократни плащания. Обезщетенията в натура намират израз в покриване разходите за погребение, стоки и услуги за

подпомагане на вдовици, сираци и подобряване на социалния им живот.

Функцията “Семейство/деца“ – социалната защита по тази функция е свързана с осигуряване на финансова подкрепа на домакинствата за отглеждането на децата, предоставяне на помощ на лица, подкрепящи други роднини и социални услуги, специално предназначени за защита на семейството и децата. Паричните плащания са под формата на обезщетения при раждане, платен отпуск за бременност, раждане и отглеждане на малко дете, детски надбавки, други помощи за покриване на специфични разходи в семейството (самотни майки, деца с увреждания). Обезщетенията в натура включват грижи за децата в предучилищна възраст - например храна в детските градини, настаняване на деца в приемни семейства, стоки и услуги, предоставени на домовете за деца в неравностойно положение, подпомагане на млади семейства с деца чрез намалени цени и тарифи за почивка и други.

Функцията “Безработица“ – социалните помощи при безработица са елемент на политиките по заетостта, които биват активни и пасивни. Докато активните политики целят предотвратяването или намаляването на безработицата, то пасивните политики имат за цел да смекчат последиците от безработицата. Социалните помощи при безработица изпълняват основно пасивни функции, макар че някои от тях като програмите за обучение имат активен характер. Паричните обезщетения при безработица могат да бъдат пълни или частични, в зависимост от размера на дохода, ранно пенсиониране, породено от свиване на пазара на труда или реструктуриране на отрасъла, добавки за

професионално обучение и други. Помощите в натура обхващат плащания за транспорт за насърчаване мобилността при търсене на работа, участие в програми за професионално обучение, предоставяне на храна, дрехи и други.

Функцията “Жилища” намира израз в намеса от страна на държавата за привеждане в съответствие разходите за жилище с доходите на домакинствата. При тази функция помощите се класифицират само като обезщетения в натура. Те включват помощи за наем, осигуряване на социални жилища под пазарни цени, помощи за собствениците и обитателите за текущо поддържане на сградите и други.

Социална защита по функцията “Социално изключване” – дефинирането на рисковете и потребностите по тази функция е сложно, тъй като самото понятие се отнася за различни социални сфери: бедност, несигурност в здравеопазването, заетост и други. Именно поради това тук се включват разнородни по характер обезщетения. Тази функция се отнася за лица с риск от социална изолация. Обхватът на обезщетенията съдържа подпомагане на бедни и уязвими групи – настаняване, храна и други помощи за емигранти и бежанци, помощи за жертви на престъпление и насилие, рехабилитация на зависими от алкохол и наркотици и други.

Основен източник на данни за социална защита са информационните системи и финансовата документация за паричните потоци на институциите, които администрират схеми за социална защита, а именно: Агенцията за социално подпомагане, Национален осигурителен институт,

Национална агенция по приходите, Агенция по заетостта, Националната здравноосигурителна каса, Министерството на образованието и науката, Министерството на здравеопазването и Националният статистически институт за касовото изпълнение на държавния бюджет. Статистическите данни за модула пенсии се подготвят и предоставят на Евростат от Националния осигурителен институт.

Осигуряването на ефективно функционираща система за социална защита е сред основните приоритети на социалната политика в Европейския съюз.

Въз основа на предоставената от националните органи на държавите членки информация, Евростат разработва обобщаващи показатели за характеризиране размера и структурата на социалната защита в общността.

По-важните статистически показатели в тази област са:

- Общо разходи за социална защита по текущи цени (в % от БВП);
- Общо разходи за социална защита на глава от населението (в ECU/EURO);
- Общо разходи за социална защита на глава от населението (по паритета на покупателната способност на националната парична единица);
- Структура на разходите за социална защита по икономически елементи (в % от общата сума);
- Структура на социалните помощи по функции (в % от общата сума на разходите за социални помощи);
- Социални помощи по функции на глава от населението (по паритета на покупателната способност на националната парична единица);

- Общо разходи за пенсии по текущи цени (в % от БВП);
- Общо разходи за грижи за възрастни хора (в % от БВП);
- Структура на приходите за социална защита по икономически елементи (в % от общата сума на постъпленията) и други [1,с.103-108].

Статистическата информация за пенсионната дейност в България се осигурява от Националния статистически институт, съгласно методологията на Европейската система за интегрирана статистика на социална защита, по модула „Бенефициенти на пенсии“. Обект на наблюдение са всички пенсионери и пенсии, изплащани от НОИ, схемите на изплащане, както и паричните потоци на пенсиите.

Схемите за изплащане на пенсиите дефинират правилата за натрупване и изразходване на паричните средства на Държавно обществено осигуряване, обособени в следните фондове:

- **Фонд Пенсии** - схема 1;
- **Фонд Пенсии, несвързани с трудова дейност** – схема 2;
- **Фонд Трудова злополука и професионална болест** - схема 3;
- **Учителски пенсионен фонд** - схема 4.

Единица на наблюдението е отделният пенсионер, независимо от вида и броя на получаваните пенсии.

В съответствие с изискванията на Евростат пенсионерите се наблюдават по различни признаци. Основен признак сред тях е видът на пенсията съобразно фонда, от който е получена. Различават се следните видове:

- **Инвалидни пенсии** - отпускат се в зависимост от процента на загубената работоспособност, без проверка за минимален доход.

- **Пенсии за старост** - този вид пенсии се отпускат при наличие на няколко условия:

- при навършване на определена възраст за пенсиониране, комбинирана с наличие на минимален брой точки;
- пенсии за ранно пенсиониране, които се предоставят на осигурени лица, работили при тежки или необичайни условия на работа;
- социални пенсии за старост - това са специален вид пенсии, правото на такава пенсия имат лицата над 70 години и се отпуска след проверка на дохода само по схема 2, чрез която се изплащат средства от Републиканския бюджет.

- **Наследствени пенсии** - към тях се отнасят пенсиите, получени от лица, родственици на починало лице в семейството. Размерът на пенсиите е регламентиран съобразно изискванията за възраст, роднинска връзка, социален статус и други към бенефициента на този вид пенсии.

За характеризиране на пенсионната дейност като цяло се разработват следните аналитични показатели:

Коефициент на зависимост – пенсионерско число. Характеризира съотношението между получаващите пенсии и броя на внасящите вноски.

$$\text{К зависимост} = \frac{\text{Брой на бенефициентите на пенсии}}{\text{Брой на осигурените лица}} * 100$$

Коефициент на заместване на дохода.
 Характеризира съотношението между средната пенсия на един пенсионер и средния осигурителен доход. Изчислява се в два варианта:

- 1) Вариант - Коефициент на заместване на brutния осигурителен доход:

$$\text{К заместване} = \frac{\text{Средна пенсия на един пенсионер}}{\text{Среден брутен осигурителен доход}} * 100$$

- 2) Вариант – Коефициент на заместване на нетния осигурителен доход:

$$\text{К заместване} = \frac{\text{Средна пенсия на един пенсионер}}{\text{Среден нетен осигурителен доход}} * 100$$

Норма на събираемост:

$$\text{К събираемост} = \frac{\text{Сума на всички приходи от осигурителни вноски}}{\text{Дължими приходи от осигур. вноски на осигурените лица}} * 100$$

Разходи за пенсии в процент от brutния вътрешен продукт.

Средна пенсия на един пенсионер - изчислява се като отношение на общия разход за пенсии, изплащани от фондовете на ДОО и средния брой на пенсионерите за определен период [1,с.109-111].

8. Статистическо изучаване на условията на труд

Социалното значение на статистическото изследване на условията на труд се обуславя от това, че те влияят върху жизнения стандарт на населението в значителна степен.

Едни от най-важните елементи на закрилата на труда са здравословните и безопасни условия на труд. От тях зависят трудовата и социалната активност, удовлетвореността от трудовата реализация, ефективността на производството. Поради това създаването на необходимите материални условия за осъществяване на труда следва да бъде насочено към опазване на здравето и работоспособността на населението [1,с.170].

По смисъла на Закона за здравословните и безопасни условия на труд "**здравословни и безопасни условия на труд**" са такива условия на труд, които не водят до професионални заболявания и злополуки при работа и създават предпоставка за пълно физическо, психическо и социално благополучие на работещите лица.

Министърът на труда и социалната политика разработва, координира и провежда държавната политика в областта на осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд [13].

Осигуряването на безопасни условия на работа е насочено към намаляване и предотвратяване на трудовите злополуки и професионалните заболявания.

Съгласно Кодекса за задължителното обществено осигуряване, чл. 55: **трудова злополука** е всяко внезапно увреждане на здравето, станало през време и във връзка или по повод на извършената работа, както и при всяка работа,

извършена в интерес на предприятието, когато е причинило неработоспособност или смърт.

Съгласно чл. 56 от Кодекса за задължителното обществено осигуряване **професионална болест** е заболяване, което е настъпило изключително или предимно под въздействието на вредните фактори на работната среда или на трудовия процес върху организма и е включено в Списъка на професионалните болести, издаден от Министерския съвет по предложение на министъра на здравеопазването [32].

Информация за трудовите злополуки се събира от Националния осигурителен институт. Националният осигурителен институт в сътрудничество с Националния статистически институт изгражда и поддържа информационна система за трудовия травматизъм, наречена **Статистическа система Трудови злополуки**. Тя описва особеностите на дефиниране и класифициране на трудовите злополуки. Разработена е на основата на Европейската система Трудови злополуки и е в съответствие с националното законодателство в областта на труда и общественото осигуряване [1,с.172].

При статистическия анализ на условията на труд и трудовия травматизъм се разработват абсолютни и относителни показатели.

Абсолютните показатели се използват за установяване на броя на злополуките, броя на изгубените календарни дни, поради временна нетрудоспособност и др.

Аналитичните показатели, изчислени като относителни величини, имат по-голямо познавателно значение, с оглед провеждане на сравнителен анализ.

Използват се следните по-важни показатели, като обобщаващи характеристики на трудовия травматизъм:

Коефициент на честота на трудовите злополуки

Характеризира броя на злополуките на хиляда наети лица:

$$K_{ч} = \frac{\text{Брой на трудовите злополуки през отчетния период}}{\text{Среден брой на осигурените лица за периода}} * 1000$$

Индекс на честотата. Характеризира броя на трудовите злополуки на 1 млн. отработени човекочаса:

$$И_{ч} = \frac{\text{Брой на трудовите злополуки през отчетния период}}{\text{Общ брой на отработените човекочасове през периода}} * 1000000$$

Коефициент на тежест. Показва броя на загубените календарни дни от трудови злополуки на едно осигурено лице:

$$K_{т} = \frac{\text{Загубени дни от трудови злополуки през отчетния период}}{\text{Среден брой на осигурените лица през периода}}$$

Индекс на тежест. Характеризира броя на загубените календарни дни от трудови злополуки на 1 млн. отработени човекочаса:

$$И\ т = \frac{\text{Загубени дни от трудови злополуки през отчетния период}}{\text{Общ брой на отработените човекочасове през периода}} * 1000000$$

Равнище на травматизъм – брой травми на сто души от персонала. Изчислява се като отношение на броя на травмите към броя на заетите лица:

$$Т = \frac{\text{Брой травми}}{\text{Брой заети лица}} * 100$$

Равнището на травматизъм зависи от различни фактори – пол, възраст, трудов стаж, професия, вид дейност, отрасъл, в който функционира предприятието. По-високо от средното за страната е равнището на травматизъм в отраслите добивна и преработваща промишленост, транспорт и строителство. По-висок е дялът на травматизъм при жените, отколкото при мъжете, големи различия има и по икономически дейности [1,с.174-177].

Статистиката на труда в първоначалната си форма представлява по-скоро статистическа отчетност, обхващаща три основни групи въпроси: работната сила в предприятията и организациите и използването на работното време; производителността на труда; работните заплати и цената на труда.

В основата на статистическата информация за работната сила се намират демографските показатели – пол и възраст. Във връзка с това се разглежда категорията трудоспособно население, което всъщност е населението в

трудоспособна възраст от 15 до 64 навършени години. В България като първа трудоспособна възраст са приети шестнадесет години, но при статистическото изучаване на работната сила се обхващат и лицата на възраст петнадесет навършени години [55,с.343].

Броят на заетите лица и коефициенти на заетост на национално ниво по статистически райони и области за 2018г. са представени в следната таблица:

ЗАЕТИ ЛИЦА И КОЕФИЦИЕНТИ НА ЗАЕТОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА 15 - 64 НАВЪРШЕНИ ГОДИНИ ПРЕЗ 2018 ГОДИНА

Статистически зони Статистически райони Области	Заети лица - хил.			Коефициенти на заетост - %		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
Общо	3 068.9	1 636.6	1 432.2	67.7	71.5	63.9
Северна и Югоизточна България						
Северозападен	266.3	142.3	124.0	58.8	61.1	56.4
Видин	29.6	15.4	14.3	58.8	58.7	59.0
Враца	55.8	31.0	24.8	54.5	58.6	50.1
Ловеч	45.8	22.1	23.7	60.9	56.9	65.1
Монтана	41.2	22.3	19.0	52.2	54.6	49.6
Плевен	93.8	51.6	42.2	64.4	69.5	59.1
Северен централен	323.7	174.6	149.0	64.6	68.3	60.7
Велико Търново	101.0	54.0	47.0	66.6	70.5	62.6
Габрово	44.2	23.2	21.0	67.2	68.4	65.9
Разград	41.3	22.9	18.4	56.2	61.0	51.1
Русе	95.7	50.4	45.4	67.7	69.3	66.0
Силистра	41.4	24.2	17.2	60.2	68.8	51.2

ЗАЕТИ ЛИЦА И КОЕФИЦИЕНТИ НА ЗАЕТОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО НА 15 - 64 НАВЪРШЕНИ ГОДИНИ ПРЕЗ 2018 ГОДИНА

Статистически зони Статистически райони Области	Заети лица - хил.			Коефициенти на заетост - %		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
Северозточен	397.0	221.6	175.4	65.4	72.1	58.5
Варна	206.3	116.8	89.5	66.3	74.6	57.8
Добрич	73.3	40.0	33.4	65.3	70.2	60.2
Търговище	45.1	24.5	20.6	63.0	66.7	59.0
Шумен	72.2	40.3	31.9	64.6	70.7	58.2
Югоизточен	438.5	237.4	201.1	66.8	71.8	61.8
Бургас	179.9	97.0	82.9	67.4	72.8	61.9
Сливен	71.0	38.0	33.0	61.2	64.5	57.9
Стара Загора	141.8	76.6	65.2	71.0	75.9	66.0
Ямбол	45.8	25.8	19.9	62.3	68.3	56.0
Югозападна и Южна централна България						
Югозападен	1 034.3	533.4	500.9	73.8	76.1	71.5
Благоевград	144.8	76.2	68.6	71.0	74.4	67.6
Кюстендил	49.2	24.7	24.5	67.5	66.1	68.9
Перник	51.0	26.9	24.2	66.7	68.5	64.8
София	106.6	59.6	47.0	73.3	79.2	67.0
София (столица)	682.6	346.0	336.6	75.6	77.5	73.8
Южен централен	609.2	327.3	281.9	66.8	70.9	62.5
Кърджали	58.6	33.6	25.0	58.6	65.8	51.1
Пазарджик	105.6	58.3	47.3	63.8	68.9	58.4
Пловдив	301.8	160.9	141.0	69.9	74.5	65.3
Смолян	47.1	25.2	21.9	67.7	71.1	64.2
Хасково	96.0	49.3	46.7	66.0	66.2	65.8

Източник: НСИ [70].

Видно от справката е, че гр. София - столицата се отличава с най-висока заетост над 75%, следват София област 73,3%, Стара Загора 71%, Благоевград 71%, Пловдив 69,9%, Русе 67,7%, Бургас 67,4 %, Габрово 67,2%, В. Търново 66,6%, Варна 66,3%.

София е с най-голям ръст на БВП, столицата произвежда 40 на сто от БВП в страната.

София все повече привлича граждани от цялата страна, като близо 21 процента от децата в България, родени през 2016 година, са от столицата. Друга отличителна особеност на столицата е концентрацията на високообразовани кадри, развита индустрия, чуждестранни инвестиции. Последните икономически анализи сочат, че София вече осигурява работни места за живеещите в съседни градове и общини [85].

Производителността на труда се свързва със способността на конкретния труд да създава потребителни стойности за единица време – час, ден, година.

Производителността на труда е показател за ефективността на човешкия труд.

Равнището на производителност на труда означава икономия на обществено необходимо работно време при произвеждането на продукцията.

Най-общо равнището на производителността на труда се характеризира чрез количеството продукция, която се произвежда от единица разход на жив труд [45,с.525].

Високата мобилност на работната сила, териториалната гъвкавост на регионалните трудови пазари е важна характеристика на съвременния пазар на труда и възможно средство за балансиране на търсенето и

предлагането на труд в държавите и отделните икономически региони.

Съвременното икономическо развитие, но и демографската ситуация, изискват мобилност на работната сила и гъвкавост на пазарите на труда. Мобилността увеличава конкуренцията на мигрантите, но и на работодателите в страната, регионите и на общия европейски и световен пазар на труда. Предлагането на труд, заетостта, безработицата и миграцията на практика са резултат от цената на труда, условията на труд, но и възможността за професионална реализация и сигурност [5,с.53].

9. Статистическо изучаване на образованието

Човешкото знание е продукт на човешката дейност. Върху него оказват влияние социалните условия, социалните процеси, производството и възпроизводството на материални и духовни блага в рамките на обществото [57,с.22].

Ролята на образованието за развитие на личността е от съществено значение. Образованието е процес на физическо и духовно формиране, на развитие и саморазвитие на личността, свързан с овладяването на социално значим опит на човечеството, под формата на знания, умения и емоционално-ценностно отношение към света.

Образованието е целенасочен процес на възпитание и обучение в интерес на човека, обществото и държавата, съпроводен от легитимация на достиженията (образователен ценз). Определя се от изискванията на производството, състоянието на науката, техниката, културата и обществените отношения.

Образованието е социален институт, чрез който се осъществява подготовката и включването на индивида в различни сфери на дейност на обществото, приобщаване към културата на това общество.

Образованието трябва да е приспособено към нуждите на развиващия се човек и да отчита постиженията на науката [20,с.9].

И. Иванов [20,с.272] счита, че образованието като общочовешка ценност е основен фактор, определящ

устойчивото развитие на човечеството, формирането на нова култура и морал.

Образованието в глобалния свят трябва да бъде фундаментално, което означава отказ от тясна специалност и подготовка за универсална дейност, комуникация, творчество, мобилност, способност за промяна на дейността в зависимост от измененията в света.

Принципът, провъзгласен от ЮНЕСКО, е „образование през целия живот“. Фундаменталността на образованието се разширява като обхват, то трябва да има общочовешка и хуманитарна основа, освен научното и информационното направление.

Образованието има универсална задача да помогне на всеки човек активно да се приобщава към живота на обществото и да се самоопознава, да разбира себе си и другите хора.

Значително нараства интересът към целите на образованието и възпитанието поради възникналите глобални и национални проблеми в обществото и в условията на живот на отделната личност. Тези цели могат да бъдат представени като своеобразен проект, който в синтезирана форма отразява крайното развитие (общо и индивидуално) на отделната личност [37,с.127].

Образованието е сложен процес, зависещ от множество перманентно изменящи се фактори. То е неизменно свързано и е пряко отражение на обществените промени, в контекста на които европейските страни разкриват възможности за осъвременяване и синхронизиране на образователните системи с актуални световни образователни процеси. Тенденциите на европейската

модернизация в образованието за масовост, откритост, хуманизация, демократизация, непрекъснатост и стандартизация, за личностна ориентация са приоритети и на българската образователна политика [38,с.180].

Н. Димитрова и др. [8,с.680] считат, че „виртуалната учебна среда е не само софтуер, създаден за подпомагане на преподаването и ученето в образователен контекст, а и образователна среда, даваща възможност за бързо интегриране и достъп до информация. Виртуалната учебна среда се базира на Интернет пространството и предоставя набор от инструменти за оценяване, общуване и публикуване на информация.

Според Н. Димитрова [9,с.686] технологичното обучение в българската образователна система и образователните технологии, прилагани в него, имат много специфични характеристики, които го различават от останалите групи предмети, изучавани в училище. При него обект на изучаване са технологиите – както индустриални, така и социални. Технологичното обучение дава възможност на обучаемите да придобият знания и да изучат процесите, свързани с технологиите. Те са необходими за решаване на проблеми и разширяване на човешките способности.

Съгласно Конституцията на Република България „всеки има право на образование“. Училищното обучение до 16-годишна възраст е задължително. Основното и средното образование в държавните и общинските училища е безплатно. При определени от закона условия образованието във висшите държавни училища е безплатно. Висшите училища се ползват с академична автономия.

Граждани и организации могат да създават училища при условия и по ред, определени със закон. Обучението в тях трябва да съответства на държавните изисквания. Държавата насърчава образованието, като създава и финансира училища, подпомага способни ученици и студенти, създава условия за професионално обучение и преквалификация. Тя упражнява контрол върху всички видове и степени училища [36].

С бързото развитие на науката и техниката и особено на информационните технологии световна тенденция на пазара на труда става нарастващата потребност от все по-квалифицирани кадри. През последните десетилетия е налице масовизация на висшето образование, която в много страни, включително и в България, води до нарастване броя на студентите.

Нарастащата конкуренция в глобален мащаб доведе до приемането на редица мерки на европейско ниво, имащи за цел повишаването на конкурентоспособността и изграждането на общество и икономика, основани на знанието. Във висшето образование и науката това се изрази в цели като постигане на съвместимост и хармонизация на европейските системи за висше образование; повишена мобилност на студенти, преподаватели и изследователи; изграждане на европейско пространство за висше образование и европейско научноизследователско пространство; развитие на формите за учене през целия живот.

Тези и други тенденции в световното и европейското развитие повлияха на България след 1990 г. и особено след приемането и за член на ЕС през 2007 г. Същевременно

пред висшето образование в България са налице и специфични за страната проблеми.

Системата на висшето образование в България обхваща 51 висши училища (37 държавни и 14 частни), в т. ч. 44 университета и специализирани висши училища и 7 самостоятелни колежа. Тази мрежа надвишава значително средните показатели на редица съпоставими като население и територия страни от Европейския съюз [80].

Въпреки увеличаването на достъпа до висше образование след 1990 г. съществуват социални и етнически групи, при които делът на завършилите висше образование е нисък. Дори и сред цялото население обаче делът на завършилите висше образование е нисък, което е в противоречие с нуждите на икономиката, която има нужда от квалифицирани кадри, за да се развива.

Повишаването на дела на завършилите висше образование изисква да се преодолеят две сериозни предизвикателства.

Първото предизвикателство е системното намаляване броя на младежите, завършващи средно образование, които кандидатстват в българските висши училища. Това води до безпрецедентна ситуация в историята на висшето образование: незапълване на обявени места във висшите училища (така например през 2013-2014 г. учебна година фактическият прием е бил 63045 души – с над 8000 по-малко от планирания брой). Причините за драстичния спад са комплексни – наред с влошената демографска ситуация още и нарастваща образователна емиграция сред младите, затруднен достъп до българските висши училища поради

географски и социални бариери, накърнен социален престиж на висшето образование.

Второто предизвикателство е от демографски характер. България е пред прага на демографска катастрофа, поради безпрецедентно застаряване на населението, ниски темпове на раждаемости т.н.

Основните предизвикателства, свързани с достъпа и повишаването на броя на завършилите висше образование, са:

- Намаляване броя на кандидат-студентите поради демографски проблеми;

- Наличие на социални проблеми, които не позволяват на някои групи да продължат образованието си, а изискват започване на работа веднага след завършване на средното образование.

- Липса на ефективна свързаност между развитието на висшето образование и променящите се индивидуални потребности – висшите училища не предоставят възможности за съчетаване на ученето с работата или със семейните ангажименти.

- Въпреки широката мрежа от висши училища съществуват цели области (например в Северозападния район), в които няма висши учебни заведения, а социалните възможности не позволяват лесен достъп до университети в столицата и големите градове.

За преодоляване на тези трудности, както и за последователно прилагане на критериите, дефинирани от Европейската комисия, България прие Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014-2020г.

Стратегията цели утвърждаване ролята на висшите училища като институции за учене през целия живот и стимулиране на потенциалните обучавани към по-нататъшно обучение в системата на висшето образование, както и хармонизиране на предлаганите от висшите училища програми и търсените от пазара на труда квалификации.

Електронните форми за дистанционно обучение се утвърдиха като модерни и водещи форми на обучение в световен план, но на този етап в България имат допълващ характер и затова следва да се развиват.

Въпреки описаните трудности, с приетия през 2010 г. Закон за развитие на академичния състав в Република България се модернизира системата за кариерно израстване на преподавателите във висшите училища в условията на разширена академична автономия.

Основна задача на приетата Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020г. е развитието и създаването на ново поколение учени и превръщането на висшите училища в центрове за наука [80].

Приоритетните области за развитие на висшето образование за периода 2021-2030 г. са:

- Повишаване на качеството на висшето образование чрез осъвременяване на съдържанието, методите и формите на обучение;

- Ускорено модернизиране и дигитализиране на образователните подходи, методи и практики;

- Осигуряване на достъп до висше образование и учене през целия живот с високо качество, което подпомага личностното развитие и професионалната реализация;

- Развитие на научните и научно-приложните изследвания, иновациите и предприемаческите умения на студентите и преподавателите и превръщане на научните изследвания и иновациите в интегрална част от висшето образование.

- Пълноценно използване на научния и иновационния потенциал на висшите училища и повишаване на тяхната роля за ускорено развитие на икономиката и за решаване на важни обществени проблеми на национално и регионално ниво;

- Ускорена интернационализация и пълноценно интегриране в европейските образователни и изследователски мрежи;

- Привличане на качествени мотивирани млади преподаватели за обновяване и развитие на академичния състав.

- Подобряване на структурата, управлението и системата за акредитация на висшите училища.

- Осигуряване на финансова устойчивост на висшите училища и на финансови стимули за развитие на качествено образование и научноизследователска дейност;

- Осигуряване на прозрачност и отговорност при управлението на системата и на висшите училища [78].

Основните резултати от проведените от Националния статистически институт годишни изчерпателни

изследвания, характеризиращи дейността на образователните институции, показват, че:

- През учебната 2019/2020 година в детски градини са записани 217.9 хил. деца, или с 0.4% по-малко в сравнение с предходната година.

- Завършилите средно образование през 2019 г. в общообразователни и професионални гимназии са съответно 25.8 хил. и 21.6 хил. ученици.

- Записаните в различните степени на висшето образование за академичната 2019/2020 година са 220.2 хиляди.

- Към 31.12.2019 г. за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ у нас се обучават 6 440 лица, от които 558 чужди граждани [77].

Броят на студентите за периода 2001/2002, 2009/2010 и 2019/2020 академични години по гражданство и форма на обучение са представени в следната таблица:

СТУДЕНТИ ПО ГРАЖДАНСТВО, ФОРМИ НА ОБУЧЕНИЕ, ФОРМА НА СОБСТВЕНОСТ НА ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ

(брой)

			2001/2002	2009/2010	2019/2020
Общо	Общо	Общо	224396	283236	220168
		Български граждани	216811	273202	203346
		Чужденци	7585	10034	16822
	Редовна форма на обучение	Общо	160405	190274	157289
		Български граждани	152836	180454	140841

		Чужденци	7569	9820	16448
	Задочна форма на обучение	Общо	62038	81123	53506
		Български граждани	62022	80920	53163
		Чужденци	16	203	343
	Дистанционна форма на обучение	Общо	1953	11839	9373
		Български граждани	1953	11828	9342
		Чужденци	-	11	31
Държавна	Общо	Общо	195778	220260	191908
		Български граждани	188420	211133	176578
		Чужденци	7358	9127	15330
	Редовна форма на обучение	Общо	145045	162297	142700
		Български граждани	137703	153336	127524
		Чужденци	7342	8961	15176
	Задочна форма на обучение	Общо	50733	51034	43228
		Български граждани	50717	50872	43085
		Чужденци	16	162	143
	Дистанционна форма на обучение	Общо	-	6929	5980
		Български граждани	-	6925	5969
		Чужденци	-	4	11
Частна	Общо	Общо	28618	62976	28260
		Български граждани	28391	62069	26768
		Чужденци	227	907	1492
	Редовна форма	Общо	15360	27977	14589

на обучение	Български граждани	15133	27118	13317
	Чужденци	227	859	1272
Задочна форма на обучение	Общо	11305	30089	10278
	Български граждани	11305	30048	10078
	Чужденци	-	41	200
Дистанционна форма на обучение	Общо	1953	4910	3393
	Български граждани	1953	4903	3373
	Чужденци	-	7	20

Източник: ИНФОСТАТ [72].

Студентите в България намаляват, а тяхното разпределение по професионални направления се рационализира. Сега в българските висши училища, в сравнение с преди пет и повече години, се обучават повече инженери, лекари, учители, а по-малко са икономистите, юристите и администраторите. Това показват резултатите от новото издание на Рейтинговата система на висшите училища за 2019 г. [86].

Социалното значение на образованието определя необходимостта от статистическото му изследване. Чрез статистическото изучаване на образованието се измерва интелектуалният потенциал на нацията, равнището и качеството на знанията и уменията на населението.

Статистиката на образованието в България е изградена на основата на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно развитието на системата на образованието и

ученето през целия живот, Международната стандартна класификация на образованието и съпътстващите я ръководства.

Към действащата нормативна уредба на Република България в областта на образованието се отнасят: Законът за статистиката, Законът за народната просвета и Правилникът за неговото приложение, Законът за професионалното образование и обучение, Законът за висшето образование, общообразователният минимум и учебният план, Законът за научните степени и звания и други.

Основната част от методологията на статистическите изследвания се формира от методическите документи на Евростат, свързани с попълването на УОЕ – въпросник за образованието, съвместен проект на Юнеско, Организацията за икономическо и социално развитие и Евростат [1,с.121].

Данни за състоянието на образователната система се набират чрез еднократни и периодични статистически наблюдения и текущата статистическа отчетност.

Основен източник на информация за равнището на образованието на населението е преброяването на населението. Чрез него се осигурява информация за социалния статус на отделните лица и участието им в образователния процес към момента на наблюдението.

Образователният статус на населението се наблюдава чрез набиране на информация за степента на завършено образование, за която лицето притежава диплома. Образователните степени при това наблюдение са две: средна и по-висока степен на образование и по-ниска от

средната степен на образование. В първо ниво се отнасят лицата с висше и средно образование, групирани в подгрупи, а във второ ниво – лицата с професионално обучение, прогимназиално и начално образование, включително и незавършено, и неграмотните лица [1,с.122].

Съгласно Международната стандартна класификация на образованието, статистическите данни за образованието са представени по степени, както следва: предучилищно образование, начален етап на основното образование, прогимназиален етап на основното образование, средно образование, професионално обучение след завършено средно образование, образование в колежи, образование във висше учебно заведение – образователно-квалификационна степен „бакалавър“ и „магистър“, докторантура.

Всички легитимни учебно-образователни институции на територията на страната са основни отчетни единици при ежегодното провежданите изследвания. Данните се събират от териториалните статистически бюра и се обобщават в Националния статистически институт [1,с.123].

При статистическото изследване на образованието обект на изследване е основната дейност на детските градини, домовете за деца, всички видове училища, колежи, университети и специализираните висши училища.

Основните статистически единици са участниците в образователния процес и образователните институции.

Участниците в образователния процес са учениците, учителите, персоналът, зает в образователната сфера.

Към образователните институции се отнасят: детските градини, училищата, професионалните гимназии, професионалните колежи след средно образование, висшите

училища. Те са регистрирани в статистически регистър с цел контролиране на пълнотата и обхвата на статистическите изследвания [1,с.125].

Статистиката в социалната сфера проследява процесите в образователната сфера чрез система от показатели.

Според начина на получаване, показателите се разпределят в три групи:

- **Абсолютни показатели** за броя на единиците от наблюдаваната съвкупност;

- **Показатели за състава** на съответната съвкупност по различни признаци;

- **Аналитични показатели** за характеризиране на образователната система.

Абсолютните показатели характеризират броя на участниците в образователния процес и образователните институции към определен момент.

Такива показатели са:

- ✓ брой записани ученици/студенти;
- ✓ брой новоприети ученици/студенти;
- ✓ брой завършили степен на образование;
- ✓ брой учители/преподаватели;
- ✓ брой управленски персонал;
- ✓ брой възпитатели;
- ✓ брой педагогически съветници;
- ✓ брой лекари, медицински сестри и др., заети в образователните институции;
- ✓ брой административен и обслужващ персонал в образователните институции;
- ✓ брой детски градини;
- ✓ брой училища;

- ✓ брой професионални гимназии и колежи;
- ✓ брой висши училища.

Показатели за състава на наблюдаваните съвкупности – съставът на наблюдаваните съвкупности може да се изследва чрез набирание на сведения и разработване на групировки по различни признаци. Учениците/студентите се наблюдават по:

- ✓ пол;
- ✓ година на раждане;
- ✓ класове и групи;
- ✓ профил и местонамиране на училище;
- ✓ степен на образование;
- ✓ форма на обучение;
- ✓ специалност;
- ✓ гражданство и държава на предходното образование;
- ✓ изучавани чужди езици и др.

Аналитични показатели – въз основа на получените абсолютни и относителни показатели за броя и състава на участниците в образователния процес и на образователните институции могат да се изчислят производни показатели, с които да се характеризират по-детайлно резултатите от образователната дейност, обхватът и интензивността на обучението, използването на материалната база. По-важни сред тях са следните показатели:

Коефициент на записване на населението в образователната система – характеризира обхвата на населението в образователния процес. Изчислява се по степен на образование и по възрастови групи.

Коефициент на записване по степени на образованието:

$$K = \frac{\text{Брой на учащите по степени на образование в съответстващите им възрастови групи}}{\text{Брой на населението в същите възрастови групи}} * 100$$

Коефициент на записване по възрастови групи:

$$K = \frac{\text{Брой на учащите в съответните възрастови групи (независимо от степента на образованието)}}{\text{Брой на населението в същите възрастови групи}} * 100$$

Коефициент на записване в дадена степен на образованието:

$$K = \frac{\text{Брой записали дадена степен на образование}}{\text{Общ брой на записаните във всички степени на образованието}} * 100$$

Коефициент на натовареност на учителско-преподавателския състав:

$$K = \frac{\text{Брой на учениците или студентите в еквивалент на пълна заетост}}{\text{Брой на учителите или преподавателите}} * 100$$

Среден брой учащи в една самостоятелна паралелка. Изчислява се като отношение между общия

брой на учащи към общия брой класове. Може да се разработи по видове училища, по степени на образование.

Относителен дял на завършващите в различните области на образованието от общия брой завършващи. Изчислява се като броят на завършващите в съответната образователна област се раздели на общия брой на завършващите във всички области.

Показатели за натовареност на учебната база. Изчислява се по отделни видове образователни институции и характеризира броя на учащите, които се падат на 100 или 10000 места в съответната образователна институция:

$$K = \frac{\text{Брой деца в детските градини}}{\text{Брой места в детските градини}} * 1000$$

Показател за равнище на образование. Характеризира дела на лицата от дадена степен на образование на 1000 души от населението и се изчислява по следния начин:

$$K = \frac{\text{Брой на лицата, притежаващи дадена степен на образование}}{\text{Средногодишен брой на населението}} * 1000$$

Показатели за характеризирание грамотността на населението. Показва дела на грамотните на 1000 души

население на възраст от 9 до 60 години. Освен равнището на обща грамотност, статистиката в социалната сфера наблюдава функционалната и пасивната неграмотност [1,с.127-136].

Статистическото изследване на продължаващото професионално обучение има за цел подобряване на пригодността за заетост и подпомагането на професионалната реализация.

Продължаващото професионално обучение е съвкупност от обучаващи мероприятия и дейности за придобиване на нови знания и умения, развитие и усъвършенстване на професионалната квалификация с цел подпомагане на професионалната реализация и индивидуалното развитие на човека.

Продължаващото професионално обучение обхваща заетите с трудова дейност лица, работещи на трудов договор в предприятието, като обучаващите дейности се финансират частично или изцяло от него.

Обект на наблюдение са икономическите единици в страната – предприятия, фирми и организации и други. Главната цел на статистическото изследване е да се удовлетворят потребностите на органите, формиращи политиката в областта на пазара на труда, от информация за организираното от стопанските единици професионално обучение на заетите в тях. Методологията и инструментариумът за реализиране на наблюдението са в синхрон с изискванията на Евростат и са в съответствие с националната статистическа практика.

Чрез репрезентативни статистически наблюдения, провеждани от Националния статистически институт, се

набира информация за продължаващото професионално обучение. Основните направления, по които отчетните единици, попаднали в извадката дават информация, са следните:

- Обучаваща политика – оценява се иновационната политика на предприятието, наличие на стратегия за продължаващо професионално обучение и осигуреност с материални и финансови ресурси за осъществяване на обучението.

- Форми на продължаващото професионално обучение – характеризират се видовете външни и вътрешни курсове, други форми и различни мероприятия за организиране на първоначалното професионално обучение.

- Броят и съставът на участниците в курсовете, времето за обучение и разходите за осъществяване на обучаващите дейности.

- Информация за предприятията, организирали други форми на обучение и за заети лица, участвали в тях.

- Анкетират се предприятията, които не са организирали продължаващо професионално обучение, основно за причините, поради които не са били организирани обучаващи дейности.

По-важни показатели за характеризиране на продължаващото професионално обучение са:

- * Средна продължителност на продължаващото професионално обучение на един участник;

- * Средна продължителност на обучението в курсове за повишаване на квалификацията;

* Относителен дял на предприятията, организирани продължаващо обучение от общия брой на наблюдаваните предприятия;

* Структура на предприятията, организирани продължаващо обучение, по отрасли в националното стопанство;

* Относителен дял на заетите лица, участвали в продължаващото професионално обучение;

* Структура на продължаващото професионално обучение по форми на обучение - курсове, инструктажи, лекции, семинари, обучение на работното място и други;

* Относителен дял на разходите за продължаващо професионално обучение от общия размер на разходите за труд;

* Средна стойност на разходите, направени за един обучаващ.

Категорията „обучение през целия живот” се изучава от социалната статистика. Под обучението през целия живот се разбира съвкупността от целенасочени формални и неформални образователни дейности, извършени с цел обогатяване и усъвършенстване на знанията, уменията и компетенциите на хората. В тази категория се включват освен продължаващото професионално обучение и останалите форми на образование и обучение, в което участват лица на възраст от 25 до 64 г. Обучението през целия живот има по-широк обхват по своето съдържание от понятието продължаващо професионално обучение [1,с.137-139].

10. Статистическо изучаване на здравеопазването

Здравното състояние и качеството на здравното обслужване на населението са важни елементи на неговия жизнен стандарт. Върху здравния статус на индивида оказват влияние множество фактори.

Световната здравна организация определя здравето като „състояние на пълно физическо, психично и социално благополучие, а не само липса на болест или недъг“ [10,с.304].

Статистическата дейност в областта на здравеопазването се осъществява от Националния център по здравна информация към Министерството на здравеопазването и Националния статистически институт съгласно Закона за статистиката.

Основните източници на информация са годишните формуляри, които всички здравни заведения представят в Националния център по здравна информация и Националния статистически институт, относно здравната мрежа, медицинските кадри, заболеваемостта и дейността на специализираните институции.

Здравното състояние на населението се изучава чрез интервю „лице в лице“ при посещение на домакинствата, които са попаднали в извадката. За деца под 15 години сведенията се дават от пълнолетен член на семейството [34,с.145].

В статистиката на здравеопазването в България се прилага Международната класификация на болестите. Затова регистрираните заболявания и умираанията по

причини се наблюдават и публикуват по класове болести, съгласно IX ревизия.

В страната ни е извършено хармонизиране на методологията и статистическия инструментариум с изискванията на регламентите на Евростат и директивите на Европейската общност.

Здравното състояние на населението се изследва с три вида показатели: интегрални, основни и специфични.

Интегрални показатели за здравното състояние на населението. Към тях се отнасят:

- Показател за средната продължителност на живота - общо за населението и по пол;
- Показател за очакваната продължителност на живота в добро здраве общо за населението и по пол;
- Обща и детска смъртност, общо и по пол;
- Показател за преждевременната смъртност общо за населението и по пол.

Основни показатели. Това са:

- Коефициент на болестност;
- Показател за заболяемост.

Специфични показатели. Такива са:

- Показател за първична инвалидизация на лицата над 16-годишна възраст и на деца до 16-годишна възраст;
- Показател за заболявания от заразни болести, подлежащи на задължително съобщение;
- Заболявания на хоспитализираните лица;
- Общ брой на изписаните по класове болести.

Задълбоченото и научнообосновано изучаване на здравното състояние на населението изисква наред с тези

показатели и допълнителни данни, с които се характеризира връзката между начина на живот и здравния статус по социално-демографските признаци на населението: пол, възраст, доходи, образование, статус на заетостта и професия.

Събраната обработена и анализирана информация по посочените показатели за здравето състояние на населението се използва за научнообосновани статистически анализи. Въз основа на тях се вземат важни държавни стратегически управленски решения в областта на здравеопазването в страната ни [34,с.146-147].

Увеличаването на разходите за здравни и социални нужди и частично платени лекарства за социално подпомагане е в резултат на застаряването на населението. Икономическите последици от този процес е нарастването на коефициента на възрастовата зависимост – нарастване дела на непроизводителното население [7,с.257].

Статистическото изучаване на здравния статус на населението се концентрира върху проблемите, свързани с набирането на данни и разработването на показатели за цялостното му характеризирание.

Здравното състояние се определя от множество фактори като здравословен начин на живот, здравословна околна среда, както и съответните услуги за превенция и лечение.

Информация за характеризирание на здравословното състояние на населението се набира от ежегодните изчерпателни наблюдения на заболяемостта, чийто обхват се разширява с данни от специално организирани репрезентативни наблюдения, провеждани през различни

интервали от време или съпътстващи други наблюдения [1,с.147].

Системата от показатели за здравното състояние на населението може условно да се раздели на следните групи:

- демографски показатели;
- показатели за заболяемостта;
- показатели за самооценка на здравното състояние.

А. Демографски показатели за здравното състояние на населението - основен демографски показател, който може да се използва за оценка на здравното състояние, е показателят за равнището на смъртността – общо, по пол, възраст, в т.ч. детска смъртност.

Коефициентът на смъртността характеризира броя на починалите на 1000 души средногодишно население и се изчислява като отношение на починалите лица и средногодишния брой население.

Броят на умиранията по причини за смъртта е друг важен демографски показател, който се използва за оценка на здравното състояние на населението. Данните за умиранията по причини се набират чрез използване на стандартизиран списък на причините, одобрен от Световната здравна организация и Евростат. **Смъртността по причини на умиране** се изчислява като отношение на броя на умрелите от даден клас болести към средногодишния брой население.

Важен демографски показател за характеризиране на здравното състояние на населението е **очакваната продължителност на предстоящия живот**. Очакваната продължителност на предстоящия живот при раждане

характеризира средния брой години, които предстои да преживее едно лице от родените от дадено поколение, при условие, че през целия живот на това поколение равнището на смъртност за всяка възраст се запазва същото като в годината на изчисляване на показателя. Той се изчислява въз основа на таблиците за смъртност, чрез които се моделира жизненият цикъл на едно условно поколение. Този показател се свързва със самооценката на субективното здраве, за да се установи и очакваната продължителност на живот в добро здраве.

Б. Статистически показатели за заболяемостта – обект на изследване е съвкупността от случаите на заболявания, регистрирани при посещенията на лицата в здравните заведения при статистическото наблюдение на заболяемостта.

Въз основа на набраната информация се разработват следните абсолютни показатели: брой регистрирани заболявания в здравните заведения от общ тип, брой регистрирани заболявания от заразни болести, брой хоспитализирани лица в болничните заведения, брой хронично болни лица. Посочените абсолютни показатели се разглеждат по пол, възраст, населени места, по класове болести и др.

На база на показателите за регистрираните заболявания за характеризиране интензитета на заболяемостта могат да се изчислят следните аналитични показатели:

Коефициент на болестност. Изчислява се за всички заболявания от общ тип:

$$K_{\text{общ}} = \frac{\text{Общ брой регистрирани заболявания от общ тип}}{\text{Средногодишен брой на населението}} * 100000$$

Показателят може да се изчисли и по отделни групи заболявания по аналогичен начин: коефициент на болестност от заразни болести; коефициент на болестност от сърдечни заболявания; коефициент на болестност от хронични заболявания.

Коефициент на заболяемост. Изчислява се по следния начин:

$$K = \frac{\text{Брой на откритите за наблюдаваната година заболявания}}{\text{Средногодишен брой на населението}} * 100000$$

В. Показатели за самооценка на здравното състояние – показателите от тази група се изчисляват въз основа на данните от извадковото представително за страната изследване тип „**здравно интервю**“. Здравното интервю има за цел чрез отговорите на анкетираните лица да се оцени здравното състояние и здравното поведение на населението. Задачите на изследването за здравното състояние са групирани в няколко тематични направления:

- ✓ самооценка на здравето;
- ✓ болестност от хронични заболявания;
- ✓ използване на медицински услуги;

- ✓ употреба на лекарства;
- ✓ дълготрайна физическа недееспособност;
- ✓ тютюнопушене;
- ✓ употреба на алкохол;
- ✓ индекс на телесна маса;
- ✓ физическа активност;
- ✓ очаквана продължителност на живота в добро здраве;
- ✓ здравна профилактика.

При статистическото изучаване на дейността на здравните заведения обект на наблюдение са здравните заведения и болничните легла в тях.

Цялата съвкупност от здравни заведения в страната включва болничните, амбулаторно-клиничните, санаториалните заведения, детските ясли, специализираните заведения за социални услуги и други.

Разработват се абсолютни показатели за дейността на здравната мрежа. Те характеризират броя на здравните заведения, общо и по видове, според функционалното им предназначение: болници, лечебни заведения за извънболнична помощ, санаториални заведения, други лечебни и здравни заведения.

Основен показател за наситеността на населението със здравни заведения е легловият фонд.

За оценка на дейността на здравната мрежа се разработват аналитични показатели, които характеризират, от една страна, осигуреността на населението със здравни заведения и от друга, осигуреността с легла или места в тях.

Използват се следните аналитични показатели:

Коефициент на осигуреност на населението с болнични и санаториални легла.

$$K \text{ осигуреност} = \frac{\text{Общ брой легла към 31 декември}}{\text{Брой население към 31 декември}}$$

Оборот на леглата.

$$K \text{ оборот} = \frac{\text{Брой на преминалите през стационара болни през годината}}{\text{Средногодишен брой на леглата}}$$

Използваемост на леглата. Характеризира средната заетост в дни на едно легло през годината:

$$K \text{ използваемост} = \frac{\text{Брой на използваните леглодни от всички болни през годината}}{\text{Средногодишен брой на леглата}}$$

Социалната статистика наблюдава и съвкупността на медицинските кадри, която включва персонала в системата на Министерството на здравеопазването, в здравните заведения към Министерството на транспорта и в някои други ведомства.

Общият брой на медицинския персонал се установява към 31 декември. Може да се установи и средногодишен

брой на заетите в системата на здравеопазването за нуждите на статистическия анализ.

Съставът на медицинския персонал се изследва по няколко основни признака: по пол, възраст, образование, по месторабота, по специалности на лекарите и др.

Въз основа на получените абсолютни показатели за броя на медицинския състав се изчисляват по-важни показатели за осигуреността и равнището на медицинското обслужване.

Коефициент на осигуреност с медицински специалисти:

$$K \text{ осигуреност} = \frac{\text{Общ брой на медицинските лица в края на годината}}{\text{Население в края на годината}} * 10000$$

Коефициент на осигуреност на населението с лекарски персонал:

$$K \text{ осигуреност} = \frac{\text{Общ брой практикуващи лекари в края на годината}}{\text{Население в края на годината}} * 10000$$

Световната здравна организация определя равнището на осигуреност 28 лекари на 10000 души население. В България този показател през последните години нараства, но въпреки това е значително по-нисък от световните стандарти – около 9 лекари [1,с.148-162].

Натовареност на лекарския персонал - брой население на един лекар:

$$K \text{ натовареност} = \frac{\text{Население в края на годината}}{\text{Общ брой практикуващи лекари в края на годината}}$$

Персонал със средно медицинско образование, в т. ч. медицински сестри, на един лекар:

$$K = \frac{\text{Общ брой медицински персонал със средно образование в т. ч. медицински сестри}}{\text{Общ брой практикуващи лекари}}$$

Съотношението между лекарския и сестринския състав е много важна характеристика на медицинското обслужване. Според стандартите на Световната здравна организация на един лекар трябва да съответстват не по-малко от четирима специалисти от средния медицински персонал. В България това съотношение е нарушено, тъй като сестринският персонал непрекъснато намалява [1, с.163].

Ежегодно Националният статистически институт издава публикация “Здравеопазване”, в която се публикуват резултатите от регулярните статистически изследвания, провеждани от Националния статистически институт и Националния център по обществено здраве и анализи.

Публикацията съдържа основни методологически пояснения.

Данни от статистическите наблюдения в областта на статистика на здравеопазването се публикуват в “Статистически справочник” и публикация “България – Статистическа панорама” (предварителни данни), и в “Статистически годишник” (окончателни данни). Данните по основните показатели в областта на здравеопазването се представят чрез прессъобщения на интернет страницата на Националния статистически институт (НСИ).

Потребители на информацията са Народното събрание, органите на изпълнителната власт, Националната здравноосигурителна каса, както и редица европейски и международни организации – Статистическата служба на ЕС (Евростат), Световната здравна организация, ОИСР, ЮНЕСКО, УНИЦЕФ и други.

Методологията на статистиката на здравеопазването, както и основните таблици с данни за смъртността по причини, здравната мрежа и други са включени на web страницата на НСИ www.nsi.bg [74].

11. Статистическо изучаване на кризисните събития

От началото на 2005 г. в съответствие с Националната програма за статистически изследвания се провежда специализирано статистическо изследване за информационно осигуряване на планирането и управлението при кризи. Кризисните събития, настъпили на територията на страната, са обект на изследването.

Според действащата нормативна уредба в България „бедствие“ е събитие или поредица от събития, предизвикани от природни явления, инциденти, аварии или други извънредни обстоятелства, които засягат или застрашават живота или здравето на населението, имуществото или околната среда в размери, които изискват предприемането на мерки или участието на специални сили и използването на специални ресурси.

„Кризата“ е промяна на установеното състояние на живот, обхванала територии, обекти, сектори и сфери на икономиката и обществения живот или околната среда, предизвикана от човешка дейност или природни явления, в резултат на която условията за съществуване и за осъществяване на дейност в променената среда са силно нарушени.

Посочените понятия „бедствие“ и „криза“ определят обхвата и съдържанието на категорията „кризисни събития“, които са обект на изследване от статистиката в социалната сфера [1,с.210].

Според Закона за защита при бедствия „бедствието е значително нарушаване на нормалното функциониране

на обществото, предизвикано от природни явления и/или от човешка дейност и водещо до негативни последици за живота или здравето на населението, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на обществото“ [12].

Планирането на намаляването на риска от бедствия се извършва на национално, областно и общинско ниво. Планирането обхваща разработването и актуализацията на: национална стратегия за намаляване на риска от бедствия, национална програма за намаляване на риска от бедствия, секторни и регионални програми, свързани с намаляване на риска от бедствия, областни и общински програми за намаляване на риска от бедствия [12].

С цел намаляване на риска от бедствия се извършва превантивна дейност, която включва:

- анализ и оценка на рисковете от бедствия;
- картографиране на рисковете от бедствия;
- планиране намаляването на риска от бедствия;
- разработване и изпълнение на програми и проекти за намаляване на риска от бедствия;
- категоризиране на населените места в зависимост от броя на потенциално засегнатото население;
- установяване на критичните инфраструктури и обектите им и оценка на риска за тях;
- мерки за защита на критичните инфраструктури;
- планиране на защитата при бедствия;

- определяне на норми за устройственото планиране на територията, проектирането, изпълнението и поддържането на строежите във връзка с намаляване на риска от бедствия;
- изграждане и поддържане на системи за наблюдение, ранно предупреждение и оповестяване;
- осигуряване на места и условия за временно настаняване на пострадали (засегнати) при бедствия;
- осигуряване на колективни и индивидуални средства за защита;
- обучение и практическа подготовка на централните и териториалните органи на изпълнителната власт, силите за реагиране, доброволните формирования и населението;
- събиране, съхраняване и споделяне на данни за щетите и загубите от бедствия.

Министърът на регионалното развитие и благоустройството, самостоятелно или съвместно с компетентните за съответния риск министри, издава наредби за определяне на превантивните нормативи, строително-техническите норми и мерките за безопасност [12].

През последните години България е засегната от редица бедствия, които отнемат човешки живот и нанасят значителни щети, както на инфраструктурата в сферата на енергетиката, водните ресурси, телекомуникациите, транспорта, общественото здраве, образованието, културното наследство и защитените природни зони, така и на промишлеността, селското стопанство, поминъка и имуществото на населението.

Според данните от EM-DAT (The International Disaster Database – Centre for Research on the Epidemiology of

Disasters-CRED), през годините България е била засегната предимно от наводнения, екстремни температури, бури, пожари и земетресения. В страната са регистрирани и значителни транспортни и индустриални инциденти, които са отнели живота на много хора и са нанесли значителни щети.

Намаляването на риска от бедствия е част от устойчивото развитие на страната ни, поради което обществото, правителството, организациите с нестопанска цел, частният сектор и научната общност е необходимо активно да участват в този процес. Адекватното управление на риска изисква реализирането на мултисекторни мерки, в центъра на които е поставена безопасността на хората и които осигуряват постигане на устойчивост при различни, включително каскадни и взаимодействащи си опасности [76].

Националната система за управление при кризи осигурява действията по предотвратяване и овладяване на кризи на територията на страната или извън нея - при изпълнение на задължения, произтичащи от международни договори, по които Република България е страна.

Националната система за управление при кризи се изгражда на централно и на териториално ниво.

Националната система за управление при кризи включва: органи за управление, центрове за управление, комуникационно-информационна система, сили за реагиране при кризи.

Националната система за управление при кризи осигурява:

- анализ и оценка на риска от възникване на кризи;

- поддържане на готовност за действие при кризи;
- обмен на информация;
- ефективно използване на наличните ресурси;
- координация на действията на силите за реагиране при кризи при запазване на организационната им принадлежност [18].

В обхвата на специализираното статистическо наблюдение на кризисните събития, провеждано с годишна периодичност от Националния статистически институт се включват всички кризисни събития, възникнали на територията на страната и общините.

Информацията за кризисните събития се формира от данни, получени от около 2000 отчетни единици, в състава на които се включват:

- Общинските администрации;
- Областните дирекции от сектор „Държавно управление, отбрана и задължително обществено осигуряване“;
- Областните дирекции „Гражданска защита“;
- Областните дирекции на полицията;
- Областните дирекции „Пожарна безопасност и защита на населението“;
- Областните пътни управления;
- Териториалните поделения на БДЖ и железопътна инфраструктура;
- Държавните лесничейства;
- Застрахователните дружества.

Основните признаци, по които се наблюдават кризисните събития, са: по видове групи и подгрупи, по

териториален признак, според сектора на засегнатите единици, по местонахождение на проявата на кризисното събитие, по причини за възникването на събитието, по размер на щетите, по размер на обезщетенията и други [1,с.212-214].

Националната номенклатура на кризисните събития се обновява и усъвършенства чрез съгласуване с ведомствата и институциите, свързани с тяхното управление. В действащата номенклатура видовете кризисни събития са представени и обобщени в групи и подгрупи със съответния код и наименование:

ВИДОВЕ КРИЗИСНИ СЪБИТИЯ

Код	Наименование на кризисните събития
10	Група „Пожари“
	Умишлени пожари
	Неумишлени пожари
	Пожари от техническа повреда
	Вторично възникнали пожари
	Пожари от природни явления
	Други пожари с известна причина
	Пожари с неустановена причина
20	Група „Природни бедствия“
	Свлачища
	Наводнения

	Земетресения
	Снегонавявания
	Бури, торнадо, смерч, вихрушка
	Суша
	Градушка
	Заледявания, измръзвания
	Други природни бедствия
30	Група „Аварии и катастрофи“
	Промислени аварии и катастрофи
	Катастрофи с МПС
	Катастрофи с релсови превозни средства
	Катастрофи с въздухоплавателни средства
	Други аварии и катастрофи
	Кражби на електрически кабели
40	Група „Замърсявания“
	Замърсяване от пестициди
	Замърсяване от нефтопродукти
	Замърсяване с опасни химични вещества
	Замърсяване с живак
	Замърсяване с радиоактивни вещества
	Замърсяване с битови отпадъци
	Промислени замърсявания

50	Група „Епидемии“
	Грипни и други респираторни епидемии
	Епидемии от хранително-чревни отравяния
60	Група „Престъпни актове“
	Унищожаване на чужда движима/недвижима вещ
	Умишлен палеж на сграда, инвентар, стоки
70	Група „Други кризисни ситуации“
	Калимитет
	Екологични кризисни ситуации, непосочени другаде
	Безработица над 25%
	Отрицателен демографски прираст

Източник: НСИ [87].

В следващата таблица са представени възникналите кризисни събития за периода 2018 г. общо за страната, по видове, брой на кризисните събития, установените щети и средства за възстановяване.

През разглеждания период с най-голям относителен дял от общия брой на кризисните събития в България са катастрофите с превозни средства – 49,37%, следват пожарите – 33,80%, наводненията – 5,92%, аварията – 4,79%, свлачищата – 1,90%, заледряванията и измръзванията – 1,40%, а останалите сред които са бурите, градушките, епидемиите и други кризисни събития са под 1%.

КРИЗИСНИ СЪБИТИЯ ЗА ПЕРИОДА 2018 ГОДИНА ОБЩО ЗА СТРАНАТА				
Показатели	Брой кризисни събития	Установени щети - хил. лева	Средства за възстановяване - хил. лева	Разходи за спасителни и неотложни аварийни работи - хил. лева
	2018	2018	2018	2018
Общо за страната	1420	44694	227699	5553
Пожари	480	1703	4084	12
Свлачища	27	6248	1604	76
Земетресения	.	.	.	.
Засушавания	.	.	.	.
Наводнения	84	28384	216650	4214
Бури, торнадо, смерч, вихрушка	13	3266	2274	524
Градушки	8	89	59	30
Снежни бури (снегонавяване)	13	79	75	51
Заледявания, измръзвания	20	25	.	25
Аварии	68	3376	1739	506
Катастрофи с превозни средства	701	963	1104	.
Замърсявания (с химически вещества, с опасни отпадъци, с битови отпадъци и други)	1	1	.	.
Епидемии по хората	2	.	.	.
Епидемии по животните (вкл. птиците)	1	.	.	5
Каламитет	1	450	.	.
Други кризисни бедствия и събития	1	110	110	110

Източник: НСИ [81].

Статистически показатели за характеризиране на кризисните събития

Основните показатели, с които се дава количествена характеристика на кризисните събития, са свързани с

определянето на броя и състава на кризисните събития по различни признаци.

Статистиката в социалната сфера разработва показатели за оценка на щетите и загубите от поразените обекти, както и за размера на обезщетенията и възстановените обекти. При изчисляването им се използват абсолютни и относителни статистически величини.

Показатели за броя и състава на кризисните събития

Възникналите кризисни събития в общините се разглеждат по основни групи, по код. Разработва се комбинирана групировка, като резултатите се представят в табличен вид.

Въз основа на данните от групировката може да се установи структурата на кризисните събития чрез относителните дялове на отделните групи в общия им брой.

Групи кризисни събития	Кризисни събития брой	Брой на засегнатите общини	Относителен дял (%) на засегнатите общини
10. Пожари			
20Природни бедствия			
30Аварии, катастрофи			
40Замърсявания			

50 Епидемии			
60 Престъпни актове			
70 Други кризисни събития			

Относителният дял на засегнатите общини се изчислява по следния начин:

$$\% \text{ на засегнатите общини} = \frac{\text{Брой на засегнатите общини от дадена група кризисни събития}}{\text{Общ брой на общините, предоставили информация}} * 100$$

Относителен дял на отделните групи кризисни събития в общия им брой, изчислява се показател за структурата на кризисните събития по следния начин:

$$\% \text{ на групите криз. събития} = \frac{\text{Брой на възникналите кризисни събития от групата}}{\text{Общ брой на всички възникнали кризисни събития в общините}} * 100$$

От абсолютните данни за броя на конкретните видове кризисните събития може да се установи структурата на кризисните събития в съответната група, например група 10 Пожари:

$$\% \text{ на видовете криз. събития} = \frac{\text{Брой на възникналите кризисни събития от групата Пожари}}{\text{Общ брой на възникналите пожари в общините}} * 100$$

Засегнатите населени места от кризисни събития по групи – брой и относителен дял се установяват по следния начин:

$$\% \text{ на засегнатите нас. места} = \frac{\text{Брой на засегнатите нас. места от дадена група кризисни събития}}{\text{Общ брой на населените места, административно принадлежащи към общините, предоставили информация}} * 100$$

Причините за възникването на кризисни събития в общините - абсолютен брой на посочените причини по видове и относителен дял на проявлението на дадена причина се установяват като:

$$\text{Отн. дял на проявл. причина} = \frac{\text{Брой на проявлението на дадена причина}}{\text{Общ брой на причините, посочени от общинските администрации}} * 100$$

Причините за възникването на кризисните събития са описани в списък, разработен от Националния статистически институт, който се допълва и актуализира.

По-важните причини са:

- естествени причини: бури, силни валежи, ерозия, топене на снегоне;

- физико-географски причини – подкопаване на основи, претоварване на склонове и др.;

- умишлени действия;

- технически причини;

- социални причини;

- икономически причини и други [1,с.215-218].

Загубите от кризисни събития се наблюдават с натурални и стойностни показатели.

Показателите за характеризирание на загубите от кризисни събития са разгледани в четири групи:

- **Загуби от поразени инфраструктурни обекти** – за всеки инфраструктурен обект се посочва мярката, например за уличната пътна мрежа е километър, за водоеми и язовири е кв. метър, за трафопостове е брой трафопостове. Загубите се установяват и според принадлежността на обекта към съответния сектор - общини, горско стопанство и други.

- **Загуби от поразени нежилищни сгради и съоръжения от кризисни събития.** Групираат се според вида на кризисните събития, сектора на отчетната единица, наличието на пострадали лица. Изчисляват се показатели за броя на поразените сгради и съоръжения и за стойността на пораженията.

- **Загуби от поразени жилищни сгради от кризисни събития** – показателите се установяват по вид на кризисното събитие и по вид на материала, от който е изградена сградата. Установяват се броят на поразените сгради и броят на поразените жилища в тях.

- **Загуби в икономиката от кризисни събития** – установяват се по вид на кризисното събитие, по вид на поражението, по сектори на отчетните единици в натурално

и стойностно изражение. В случаите на загинали лица се отчитат загубите на човешки ресурси.

Показателите за възстановените обекти, поразени от кризисни събития, се наблюдават само в натурално изражение. Те са следните:

- възстановени инфраструктурни обекти по сектори на отчетните единици;
- възстановени нежилищни сгради и съоръжения в общините;
- възстановени жилищни сгради в общините.

Показатели за обезщетенията за възстановяване и подпомагане на поразените обекти. Наблюдават се:

- искания за обезщетенията - брой и размер в стойностно изражение;
- получените обезщетения - брой и стойност;
- усвоените плащания - брой и стойност.

Разработват се анализи и оценки на рисковете от различните кризисни събития, за честотата на тяхната проява, за размера на загубите и щетите в национален и регионален мащаб, въз основа на информационния масив от разнообразната и целевата статистическа информация. Своевременната и адекватна информация позволява на управленските органи провеждането на ефективна превантивна дейност, както и кординация на действията при възстановяване на щети от кризисните събития [1,с.219-220].

12. Статистическо изучаване на престъпността

Поведението на хората в обществото, техните междуличностни и групови взаимоотношения се регулират от различни по характер социални норми – наказателноправни, политически, нравствени и други. Нарушаването на изискванията на тези норми се смята за отклонение от нормално приетите социални параметри на човешкото поведение.

Социалните отклонения съпътстват обществото на всички етапи от развитието му. Социалните отклонения са устойчиви във времето и се характеризират с определена масовост, което позволява статистическото им изучаване.

В зависимост от характера и особеностите на социалните отклонения те могат да се разграничат в три групи:

- престъпления;
- правонарушения от различен характер - административни, граждански, трудови;
- аморални действия (алкохолизъм, наркомания, самоубийства и др.).

Обект на самостоятелен статистически анализ може да бъде всяка една от трите групи социални отклонения.

Водещо място по социална значимост заемат престъпленията и правонарушенията. Те се нареждат сред най-острите социални проблеми на обществото [10,с.336].

Съгласно Наказателния кодекс престъплението е обществено опасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо.

Обществено опасно е деянието, което застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с Конституцията правов ред в Република България или други интереси, защитени от правото.

Обществено опасното деяние е извършено виновно, когато е умишлено или непредпазливо. Деянието е умишлено, когато деецът е съзнавал обществено опасния му характер, предвиждал е неговите обществено опасни последици и е искал или допускал настъпването на тези последици. Деянието е непредпазливо, когато деецът не е предвиждал настъпването на обществено опасните последици, но е бил длъжен и е могъл да ги предвиди, или когато е предвиждал настъпването на тези последици, но е мислил да ги предотврати. Непредпазливите деяния са наказуеми само в предвидените от закона случаи [42].

Според Ст. Жекова [10,с.336] *„престъпността се определя като закономерно, исторически формирано се, негативно социалноправно явление, произтичащо от нарушаване на установените в обществото наказателноправни норми“*.

В зависимост от вида на извършеното деяние се разграничават следните видове престъпност:

I. Според обекта на престъпното деяние:

- криминална престъпност;
- икономическа престъпност;
- корупция.

II. Според наказателния кодекс:

- престъпления против Републиката;
- престъпления против личността;
- престъпления против правата на гражданите;

- престъпления против брака, семейството и младежта;
- престъпления против собствеността;
- престъпления против стопанството;
- престъпления против финансовата, данъчната и осигурителната система;
- престъпления против дейността на държавните органи, обществените организации и лица, изпълняващи публични функции;
- документни престъпления;
- компютърни престъпления;
- престъпления против реда и общественото спокойствие;
- общо опасни престъпления – свързани са с наркотици, с транспорта и съобщенията, с палежи, с незаконно производство, с незаконно притежаване и използване на оръжие и други;
- престъпления против отбранителната способност на Републиката, против информацията представляваща държавна тайна, и против чуждестранната класифицирана информация;
- военни престъпления.

III. Според обхвата на престъпните деяния:

- фактическа престъпност – обхваща общата съвкупност на извършените престъпни деяния и отразява действителния размер на престъпността през определен период на наблюдение;
- скрита (латентна) престъпност – включва извършени, но нерегистрирани престъпни деяния;

- заявена престъпност - обхваща съвкупността на престъпните деяния, за които има постъпила в органите на МВР информация за правонарушения;

- регистрирана престъпност – част от заявената престъпност, за която е формирано становище за образуване на предварителни производства;

- разкрита престъпност – тази част от престъпните деяния, чиито извършители са установени и предадени на предварителното производство.

IV. Според броя на участниците в престъпното деяние:

- индивидуална престъпност;

- групова престъпност - извършени престъпни деяния от две и повече лица;

- организирана престъпност – тази престъпност, в основата на която стоят престъпни групи, идентифицирани като такива с помощта на определени критерии, по-важните от които са: съучастие на три и повече лица; продължителен период на съществуване и дейност на групата; целта на престъпността е печалба и/или власт; членовете на групата са заподозрени или осъждани за извършване на тежки престъпления; всеки от членовете има определена функция, която се контролира по строго установен ред; чрез различни средства се упражнява натиск и влияние върху политиката, медиите, правоохранителната и съдебната система [10,с.337-338].

П. Ангелова [1,с.189] счита, че престъпността по своята социална значимост е един от най-острите проблеми на съвременното обществено развитие. Източници на информация за нейното изследване са статистическите

системи на полицията, прокуратурата, съда и някои други институции, които по Закона за статистиката са органи на ведомствената статистика. Първичните данни за престъпността се събират от поделенията на регионалните дирекции на Министерството на вътрешните работи, както и от районните, областните и военните съдилища. Чрез регулярната статистическа отчетност се събират данни в териториалните статистически бюра, които се обобщават на национално ниво от Националния статистически институт.

Важно значение за информационното осигуряване на статистическото изучаване на престъпността, освен текущата статистическа отчетност, имат и специално организирани представителни извадкови наблюдения на противообществените прояви, различните социологически проучвания, изучаването на общественото мнение и социалната активност на населението. Резултатите от тези наблюдения допълват информационното изследване с оглед постигане на по-пълна представа за състоянието на престъпността в страната.

При изучаването на престъпността се дефинират две основни статистически съвкупности:

- съвкупността на лицата, извършили престъпление;

- съвкупността на случаите на извършване на престъпление.

Необходимо е изясняването на обхвата на наблюдаваните обекти за разработването на показатели за тяхното характеризиране.

Обвиняеми лица – към тях се отнасят осъдените, условно осъдените, оправданите, освободените от наказание и лицата, на които делата са прекратени.

Осъдени лица – включват се всички осъдени лица за някакво наказание, включително и условно осъдените.

Осъдени лица за дадена отчетна година – включват лица с влязла в сила присъда през същата година.

Лица с предишни осъждания – в тази група влизат всички лица, които имат някакво предишно осъждане с влязла в сила присъда.

Рецидивисти – към тях се отнасят осъдените лица, които имат предишни осъждания за същите или за подобни престъпления.

Престъпления, завършили с осъждане – включват се всички престъпления, завършили с осъждане, независимо дали са извършени от едно или повече лица. При съучастие престъплението се счита завършило с осъждане дори когато само едно от обвиняемите лица е ефективно осъдено или условно осъдено.

Престъпления, завършили с оправдание – включват се всички престъпления, завършили с оправдание, когато извършителят е едно лице. Престъпленията, извършени при съучастие, завършват с оправдание, когато всички лица са оправдани.

Престъпления, завършили с прекратяване – в случаите, когато спрямо извършителя или всички извършители делото е прекратено.

Престъпления, извършени в чужбина – включват се престъпленията, извършени в чужбина, но подсъдни на съдилищата в Република България.

Място на престъпление – има се предвид мястото, където е извършено най-тежкото наказуемо престъпление, или районът, в който са извършени последните действия, при териториалното разпределение на осъдените лица [1,с.190-191].

В резултат на текущата статистическа отчетност се разработват три групи показатели за характеризиране на престъпността: абсолютни показатели, показатели за структурата на престъпността, показатели за интензивността на престъпността.

Абсолютните показатели се установяват в два аспекта – за броя на извършителите на престъпни деяния и за броя на престъпните деяния.

Видове абсолютни показатели:

- обвиняеми лица – общо, в т. ч. по изход на делата;
- осъдени лица - общо, в т. ч. по брой на престъпленията;
- осъдени лица по видове престъпления;
- непълнолетни лица, осъдени за престъпление;
- престъпления – общо, в т. ч. по изход на делата;
- престъпления, завършили с осъждане, в т. ч. по брой на извършителите;
- престъпления, завършили с осъждане по видове престъпни деяния;

Показателите за структурата на престъпността – структурата на престъпността се изучава също в два аспекта: структура на съвкупността на престъпните деяния и структура на лицата, извършили престъпления.

Структурата на престъпните деяния се изследва по следните по-важни признаци:

- предмет на престъпление – групите се формират по вида на престъплението по глави от Наказателния кодекс;

- обект на престъпното деяние – различават се криминална престъпност, икономическа престъпност и корупция;

- обхват на престъпността – формират се явна (фактическа) престъпност и скрита(латентна) престъпност;

- тежест на престъплението – групите по този признак са различни в зависимост от скалата на оценяването. Например тежко, по-малко тежко и леко или много тежко престъпление;

- умисъл на престъпленията – умишлени и непредумишлени престъпления;

- брой на участниците в престъпното деяния – различават се индивидуална, групова и организирана престъпност;

- изход от наказателните дела – осъждане, условно осъждане, оправдание, освобождаване от наказание, прекратяване на делото.

Структурата на лицата, извършили престъпления, се наблюдава по социално-демографски и наказателно-правни признаци.

Социално-демографските признаци са: - пол, възраст, семейно положение, завършено образование, професия, месторождение, местоживеене.

Наказателно-правните признаци са: мотиви за извършване на престъплението, съдебно минало, начин на участие в престъплението – извършители, организатори,

подбудители, осъдени лица по видове престъпления, осъдени лица според наложените наказания, според изхода на делата, осъдени лица по глави от Наказателния кодекс.

Показателите за интензивността на престъпността характеризират равнището на нейното проявление в обществото. Изчисляват се следните показатели:

Коефициент на престъпност. Характеризира дела на регистрираната престъпност на 100000 души от населението, изчислява се в два варианта - общ коефициент и специфичен коефициент:

$$K_{\text{общ}} = \frac{\text{Брой регистрирани престъпления}}{\text{Средногодишен брой на население}} * 100000$$

$$K_{\text{спец.}} = \frac{\text{Регистрирани престъпления от даден вид}}{\text{Средногодишен брой на население}} * 100000$$

Коефициент на криминална активност. Изчислява се като общ коефициент и специфичен коефициент:

$$K_{\text{общ}} = \frac{\text{Брой лица, извършили престъпления}}{\text{Средногодишен брой на наказателноотговорното население}} * 100000$$

$$K_{\text{спец.}} = \frac{\text{Брой лица, извършили престъпления, от дадена група население}}{\text{Средногодишен брой на наказателноотговорното население от същата група}} * 100000$$

Коефициент на криминална активност на непълнолетното население:

$$\text{К непълн.} \frac{\text{Брой извършени престъпления от непълнолетни лица}}{\text{Брой непълнолетни лица}} * 100$$

Противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица са обект на статистическо изследване.

Източник на данни за извършените противообществени прояви и престъпления са местните комисии за борба срещу протовообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Данни се събират от териториалните статистически бюра и се обобщават в Националния статистически институт. Върховната касационна прокуратура и Държавната агенция за закрила на детето участват в информационното осигуряване [1,с.192-198].

При изясняване на методическите основи на статистическото изследване на противообществените прояви на малолетните и непълнолетните лица е необходимо да се дефинират някои основни понятия:

Малолетни лица - това са лицата, които не са навършили 14-годишна възраст. Вместо тях и от тяхно име правни действия извършват техните законни представители - родители или настойници.

Непълнолетни лица – това са лицата на възраст от 14 години до навършване на 18-годишна възраст. Те извършват правни действия със съгласието на техните родители или попечители, но могат сами да сключват

обикновени дребни сделки за задоволяване на текущите им нужди и да разполагат с това, което са придобили със своя труд.

Пълнолетно лице - с навършване на 18-годишна възраст лицата стават пълнолетни и напълно способни чрез своите действия да придобиват права и да се задължават [14].

Безнадзорно дете е лице, ненавършило 18-годишна възраст, останало без грижа от родителите си или от лицата, на които е предоставено упражняването на родителски функции, и поради това поставено в опасност за живота, здравето и правилното му физическо и психическо развитие [50].

Централната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните се създава към Министерския съвет на Република България.

Местните комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните се създават към общините или районите.

Местните комисии съвместно с детските педагогически стаи и органите на образованието и при широкото съдействие на обществеността изпълняват следните задачи:

- организират и координират социалнопревантивната дейност на територията на общината, издирват и установяват съвместно с инспекторите при детските педагогически стаи и дирекциите "Социално подпомагане" малолетните и непълнолетните, които се нуждаят от помощ, и вземат мерки за тяхната социална защита и развитие;

- разглеждат противообществени прояви на малолетните и непълнолетните лица и налагат възпитателните мерки;

- упражняват контрол върху намиращите се на територията на общината детски педагогически стаи, социално-педагогически интернати, възпитателни училища-интернати, поправителни домове, домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни и върху дейността на настойниците и попечителите на малолетните и непълнолетните;

- изучават състоянието и причините за противообществените прояви на малолетните и непълнолетните в общината и правят предложения пред съответните държавни органи и обществени организации;

- изпълняват мероприятия по програми и дейности за предотвратяване и ограничаване на криминогенните фактори;

- в изпълнение на задачите си местните комисии могат да привличат юридически лица с нестопанска цел в предотвратяването и противодействието на извършването на противообществени прояви от малолетни и непълнолетни и престъпления от непълнолетни на територията на съответната община, както и да създават помощни органи - центрове, консултативни кабинети, горещи телефонни линии и други [11].

Детските педагогически стаи се откриват към общинските съвети. При нужда такива стаи се откриват към районите и някои кметства.

Детските педагогически стаи се завеждат от инспектори с висше педагогическо образование, които се назначават от

министъра на вътрешните работи. Към тези стаи се изгражда актив за съдействие.

Детските педагогически стаи имат следните задачи:

- да издирват и установяват малолетните и непълнолетните правонарушители, както и причините и условията за техните противообществени прояви или престъпления;

- да издирват и установяват малолетните и непълнолетните - обект на престъпно посегателство, на малтретиране или оставени без надзор;

- да предприемат съответстващи за случаите мерки или да уведомяват компетентните органи;

- да уведомяват органите на прокуратурата, когато получат сигнали за виновно поведение по отношение на малолетните или непълнолетните от страна на родителите, на лицата, които ги заместват, или на трети лица;

- да следят за изпълнението от малолетния или от непълнолетния на наложените мерки [11].

Социално-педагогическите интернати са специализирани заведения, в които се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, които са извършили или съществуват предпоставки за извършване на противообществени прояви.

Възпитателните училища интернати са специализирани заведения, в които се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, извършили противообществените прояви, към които възпитателните мерки не са се оказали достатъчни, и за нормалното им възпитание няма подходяща социална среда. Във възпитателните училища интернати се настаняват и

непълнолетни, спрямо които съдът или прокурорът са наложили такава мярка по реда на чл. 61 и 64 от Наказателния кодекс [11].

Противообществената проява е деяние, което е обществено опасно и противоправно или противоречи на морала и добрите нрави.

Възпитателната мярка е алтернативна на наказанието мярка за възпитателно въздействие спрямо малолетен или непълнолетен, извършил противообществена проява, и непълнолетен, освободен от наказателна отговорност по чл. 61 от Наказателния кодекс, и се налага с цел преодоляване на отклоненията в поведението, предотвратяване на бъдещи нарушения и интеграция в обществото [11].

В резултат на набраната информация се разработват показатели за: броя и състава на извършителите на противообществени прояви, за броя на правонарушенията и показатели за характеризиране на дейността на органите, занимаващи се с правонарушенията на малолетните и непълнолетните лица [1,с.200].

Като страна членка на ООН България приема и прилага международното законодателство, отнасящо се до всички страни от процеса на превенция на девиантното поведение сред децата, и по-точно на детската престъпност.

В Конституцията на Република България е подчертано, че „Международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България са част от вътрешното право на страната ни“.

Международните нормативни документи, регламентиращи отношението към малолетните и

непълнолетните правонарушители се делят на основни и спомагателни.

Основен правнообвързващ международен инструмент с универсален обхват, отнасящ се до защитата на правата на определени групи, е Конвенцията на ООН за правата на детето – приета от Общото събрание на ООН на 20 ноември 1989 г. и влязла в сила на 2 септември 1990 г. и е ратифицирана с Решение на Великото народно събрание на Република България от 11 април 1991 г.

Към втория тип нормативни документи се отнасят международните декларации, правни стандарти за защита правата на човека, приети от ООН. По известни документи са: Всеобщата декларация за правата на човека – приета с резолюция 217А от ООН на 10 декември 1948 г., Декларация за правата на умствено изостанали деца – приета от ООН на 10 декември 1971 г., Минимални стандарти и правила на ООН за правораздаване при непълнолетни – приети с резолюция на Общото събрание на ООН на 20 ноември 1985 г., Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни - приети с резолюция на Генералната асамблея на ООН на 14 декември 1990 г., така наречените „Токийски правила“ и други [46,с.95-96].

Като социален проблем необходимостта от по-пълното изследване на престъпността обуславя наблюдението и на нерегистрираната престъпност. Голяма част от престъпните деяния остават неизвестни или скрити за органите на реда, но в същото време оказват влияния върху обществото като цяло и дават отражение върху поведението на отделния човек.

От 2000 г. Националният статистически институт провежда анкетно проучване на нерегистрираната престъпност в България. Основната цел на това наблюдение е да се получи информация за вида и размера на нерегистрираната престъпност и причините, поради които пострадалите не уведомяват компетентните органи.

Предмет на наблюдение са основно престъпленията срещу собствеността и личността на гражданите, по-важни от които са кражба, грабеж, изнудване, измама, причиняване на телесна повреда, склоняване към проституция, склоняване към употреба на наркотици и други.

Обект на наблюдение са лицата в избраните чрез двустепенна гнездова извадка домакинства, представителна на национално равнище. Набирането на първична информация се осъществява от служителите на териториалните статистически бюра чрез интервю в дома на домакинството.

Разработват се няколко направления на изследването въз основа на информация, съдържаща се в анкетните карти.

Установява се големината (брой на членовете) и социално-демографският статус на домакинството (пол, възраст, образование на лицата от домакинството).

Изясняват се обстоятелствата, при които са извършени престъпленията (начин и място на извършване), както и отношенията между пострадал и извършител.

Изследва се степента на уведомяване на компетентните органи за престъпленията. Изследват се причините, поради които не е потърсено съдействието на съответните органи [1,с.201-202].

Равнището на престъпността се определя от множество социално-икономически, социално-културни, социално-психологически и демографски фактори. Върху престъпността оказват влияние жизненият стандарт на населението, равнището на трудовата му заетост и безработица, интензивните миграционни процеси, степента на урбанизация, културното равнище на населението, степента на разпространение на социалните аномалии.

За да се установи и измери влиянието на различни фактори върху равнището на престъпността, е необходим обстоен предварителен анализ, тъй като в много случаи това влияние има комплексен характер [10,с.351].

Структурата на регистрираните престъпления показва, че най-често извършваното престъпление е кражбата. Взломните кражби са сред престъпленията (заедно с кражбите на автомобили) с най-ниска разкриваемост.

Единствените престъпления, при които има траен ръст през 2018 г., са шофирането в нетрезво състояние или след употребата на наркотични вещества и престъпленията свързани с наркотици.

През 2018 г. няма промяна в териториалното разпределение на престъпността. В Северозападна България, която е най-бедният регион в Европейския съюз, нивата на регистрираните престъпления остават най-високи. Концентрацията на икономическа активност е причината за високата престъпност в столицата, а летният туризъм - за нивата в Бургас и Варна. Традиционно най-малко престъпност има в Смолян и Кърджали [88].

**ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ЗАВЪРШИЛИ С ОСЪЖДАНЕ,
ПРЕЗ 2019 Г. ПО МЕСТОИЗВЪРШВАНЕ НА
ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО, СТАТИСТИЧЕСКИ ЗОНИ,
СТАТИСТИЧЕСКИ РАЙОНИ, ОБЛАСТИ И ОБЩИНИ**

(Брой)

NUTS ЕКАТТЕ	Статистически зони, статистически райони, области и общини	Общо
BG	България¹	24962
<i>BG3</i>	<i>Северна и Югоизточна България</i>	<i>14309</i>
BG31	Северозападен	3633
VID	Видин	420
VID01	Белоградчик	36
VID03	Бойница	4
VID06	Брегово	13
VID09	Видин	253
VID15	Грамада	5
VID16	Димово	39
VID22	Кула	20
VID25	Макреш	3
VID30	Ново село	9
VID33	Ружинци	22
VID37	Чупрене	16
VRC	Враца	906
VRC05	Борован	30
VRC08	Бяла Слатина	162

VRC10	Враца	274
VRC20	Козлодуй	107
VRC21	Криводол	35
VRC27	Мездра	96
VRC28	Мизия	40
VRC31	Оряхово	89
VRC32	Роман	44
VRC35	Хайредин	29
LOV	Ловеч	660
LOV02	Априлци	12
LOV17	Летница	14
LOV18	Ловеч	202
LOV19	Луковит	149
LOV33	Тетевен	93
LOV34	Троян	102
LOV36	Угърчин	24
LOV38	Ябланица	64
MON	Монтана	559
MON02	Берковица	41
MON04	Бойчиновци	39
MON07	Брусарци	20
MON11	Вълчедръм	36
MON12	Вършец	41
MON14	Георги Дамяново	9
MON24	Лом	98
MON26	Медковец	11
MON29	Монтана	233
MON36	Чипровци	8

MON38	Якимово	23
PVN	Плевен	1088
PVN03	Белене	21
PVN08	Гулянци	59
PVN10	Долна Митрополия	48
PVN11	Долни Дъбник	66
PVN23	Искър	23
PVN39	Кнежа	81
PVN16	Левски	81
PVN21	Никопол	26
PVN24	Плевен	527
PVN27	Пордим	24
PVN37	Червен бряг	132
BG32	Северен централен	2954
VTR	Велико Търново	699
VTR04	Велико Търново	271
VTR06	Горна Оряховица	109
VTR13	Елена	13
VTR14	Златарица	14
VTR20	Лясковец	32
VTR22	Павликени	54
VTR26	Полски Тръмбеш	44
VTR28	Свищов	103
VTR31	Стражица	52
VTR32	Сухиндол	7
GAB	Габрово	513
GAB05	Габрово	281
GAB12	Дряново	50

GAB29	Севлиево	151
GAB35	Трявна	31
RAZ	Разград	583
RAZ11	Завет	58
RAZ14	Исперих	151
RAZ16	Кубрат	72
RAZ17	Лозница	26
RAZ26	Разград	239
RAZ29	Самуил	25
RAZ36	Цар Калоян	12
RSE	Русе	790
RSE03	Борово	22
RSE04	Бяла	38
RSE05	Ветово	33
RSE08	Две могили	24
RSE13	Иваново	22
RSE27	Русе	612
RSE33	Сливо поле	30
RSE37	Ценово	9
SLS	Силистра	369
SLS01	Алфатар	5
SLS07	Главиница	35
SLS10	Дулово	57
SLS15	Кайнарджа	18
SLS31	Силистра	191
SLS32	Ситово	11
SLS34	Тутракан	52
BG33	Североизточен	3120

VAR	Варна	1340
VAR01	Аврен	8
VAR02	Аксаково	19
VAR04	Белослав	18
VAR05	Бяла	10
VAR06	Варна	967
VAR08	Ветрино	18
VAR09	Вълчи дол	44
VAR14	Девня	79
VAR13	Долни чифлик	22
VAR16	Дългопол	48
VAR24	Провадия	72
VAR26	Суворово	35
DOB	Добрич	789
DOB03	Балчик	85
DOB12	Генерал Тошево	70
DOB28	Добрич	421
DOB15	Добрич-селска	87
DOB17	Каварна	43
DOB20	Крушари	8
DOB27	Тервел	45
DOB29	Шабла	30
TGV	Търговище	404
TGV02	Антоново	25
TGV22	Омуртаг	84
TGV23	Опака	5
TGV24	Попово	60
TGV35	Търговище	230

SHU	Шумен	587
SHU23	Велики Преслав	43
SHU07	Венец	17
SHU10	Върбица	27
SHU18	Каолиново	33
SHU19	Каспичан	21
SHU21	Никола Козлево	11
SHU22	Нови пазар	66
SHU25	Смядово	24
SHU11	Хитрино	12
SHU30	Шумен	333
BG34	Югоизточен	4602
BGS	Бургас	1695
BGS01	Айтос	86
BGS04	Бургас	728
BGS08	Камено	60
BGS09	Карнобат	72
BGS12	Малко Търново	43
BGS15	Несебър	224
BGS17	Поморие	130
BGS27	Приморско	82
BGS18	Руен	54
BGS21	Созопол	57
BGS06	Средец	51
BGS23	Сунгурларе	51
BGS13	Царево	57
SLV	Сливен	1021
SLV11	Котел	66

SLV16	Нова Загора	214
SLV20	Сливен	692
SLV24	Твърдица	49
SZR	Стара Загора	1313
SZR04	Братя Даскалови	40
SZR37	Гурково	20
SZR07	Гълъбово	73
SZR12	Казанлък	219
SZR22	Мъглиж	60
SZR38	Николаево	14
SZR23	Опан	13
SZR24	Павел баня	39
SZR27	Раднево	78
SZR31	Стара Загора	645
SZR36	Чирпан	112
JAM	Ямбол	573
JAM03	Болярово	40
JAM07	Елхово	156
JAM22	Стралджа	28
JAM25	Тунджа	68
JAM26	Ямбол	281
<i>BG4</i>	<i>Югозападна и Южна централна България</i>	<i>10567</i>
BG41	Югозападен	4897
BLG	Благоевград	1262
BLG01	Банско	85
BLG02	Белица	15
BLG03	Благоевград	300

BLG11	Гоце Делчев	112
BLG13	Гърмен	37
BLG28	Кресна	21
BLG33	Петрич	324
BLG37	Разлог	76
BLG40	Сандански	166
BLG42	Сатовча	15
BLG44	Симитли	32
BLG49	Струмяни	25
BLG52	Хаджидимово	35
BLG53	Якоруда	19
KNL	Кюстендил	550
KNL04	Бобов дол	37
KNL05	Бобошево	10
KNL48	Дупница	192
KNL27	Кочериново	29
KNL29	Кюстендил	235
KNL31	Невестино	8
KNL38	Рила	18
KNL41	Сапарева баня	20
KNL50	Трекляно	1
PER	Перник	487
PER08	Брезник	33
PER19	Земен	9
PER22	Ковачевци	6
PER32	Перник	315
PER36	Радомир	100
PER51	Трън	24

SFO	София	1051
SFO54	Антон	1
SFO06	Божурище	37
SFO07	Ботевград	113
SFO09	Годеч	40
SFO10	Горна Малина	18
SFO59	Долна баня	9
SFO16	Драгоман	127
SFO17	Елин Пелин	101
SFO18	Етрополе	51
SFO47	Златица	19
SFO20	Ихтиман	94
SFO24	Копривщица	-
SFO25	Костенец	50
SFO26	Костинброд	52
SFO56	Мирково	9
SFO55	Пирдоп	18
SFO34	Правец	23
SFO39	Самоков	155
SFO43	Своге	88
SFO45	Сливница	43
SFO57	Чавдар	1
SFO58	Челопеч	2
SOF	София (столица)	1547
SOF46	Столична	1547
BG42	Южен централен	5670
KRZ	Кърджали	386
KRZ02	Ардино	19

KRZ08	Джебел	10
KRZ14	Кирково	42
KRZ15	Крумовград	24
KRZ16	Кърджали	247
KRZ21	Момчилград	35
KRZ35	Черноочене	9
PAZ	Пазарджик	967
PAZ03	Батак	11
PAZ04	Белово	59
PAZ06	Брацигово	37
PAZ08	Велинград	96
PAZ14	Лесичово	12
PAZ19	Пазарджик	455
PAZ20	Панагюрище	73
PAZ21	Пещера	83
PAZ24	Ракитово	30
PAZ29	Септември	89
PAZ32	Стрелча	17
PAZ39	Сърница	5
PDV	Пловдив	2660
PDV01	Асеновград	277
PDV07	Брезово	20
PDV12	Калояново	49
PDV13	Карлово	289
PDV39	Кричим	12
PDV42	Куклен	22
PDV15	Лъки	5
PDV17	Марица	71

PDV40	Перущица	10
PDV22	Пловдив	1400
PDV23	Първомай	125
PDV25	Раковски	89
PDV26	Родопи	58
PDV28	Садово	34
PDV43	Сопот	64
PDV41	Стамболийски	60
PDV33	Съединение	21
PDV37	Хисаря	54
SML	Смолян	279
SML02	Баните	5
SML05	Борино	2
SML09	Девин	24
SML10	Доспат	23
SML11	Златоград	16
SML16	Мадан	34
SML18	Неделино	17
SML27	Рудозем	17
SML31	Смолян	108
SML38	Чепеларе	33
HKV	Хасково	1378
HKV09	Димитровград	218
HKV11	Ивайловград	32
HKV17	Любимец	91
HKV18	Маджарово	7
HKV19	Минерални бани	11
HKV28	Свиленград	478

НКV29	Симеоновград	47
НКV30	Стамболово	11
НКV32	Тополовград	40
НКV33	Харманли	113
НКV34	Хасково	330
	Неразпределени и извършени в чужбина	86

Източник НСИ [79].

Наблюдава се зависимост между данните за престъпността и работата на съдебната система на местно ниво, от една страна, и икономическото развитие, от друга.

Колкото по-развита икономически е една област, толкова повече проблеми се срещат както в работата на съдебната система, така и при регистрираните престъпления срещу личността и собствеността.

Така например най-развитата икономически област - София (столица) - е с най-лоши показатели в сферата на сигурността и правосъдието. Областите София (столица), Благоевград, Бургас, Варна, Пловдив са с най-ниската за страната сигурност и работа на местната съдебна власт, но от друга страна са с едни от най-високите оценки за икономическо развитие. Други области - Кърджали, Смолян и Ловеч се характеризират с ниска престъпност и относително ефективна местна съдебна система, но слабо икономическо развитие. Както обикновено, има и изключения – област Габрово например е с едни от най-добрите икономически показатели, но и с относително

ниска престъпност, умерена натовареност и относително ефективна работа на наказателните съдии в окръжния съд. Областите Кюстендил, Сливен и Монтана пък са примери за слаба икономика, но и лошо представяне в сферата на сигурността и правосъдието [89].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Необходимостта от информация и анализи на явленията и процесите в социалната сфера обуславя фундаменталното значение на сложната и многообразна проблематика на статистиката в социалната сфера.

Конкретният обхват на статистическите изследвания се определя от тяхната необходимост и полезност за обществото.

Поради това, че обществените информационни потребности се променят непрекъснато във времето, статистическата наука постоянно развива и усъвършенства методологията на статистическите изследвания в социалната сфера.

Приложението на специфичния статистически метод, подход при изучаването на социалните явления и процеси определя съдържанието на социалната статистика.

Според някои автори обект на изучаване от статистиката в социалната сфера е дейността на институциите от обслужващата сфера – образование, здравеопазване, наука и култура. Други автори обръщат по-голяма внимание на населението – семействата и домакинствата и компонентите на техния жизнен стандарт. Трета група автори разширяват границите на обекта и включват в него политическата система и общественото мнение, доходите, разходите и потреблението на населението, условията на труд, свободното време и др.

Статистиката в социалната сфера като наука е самостоятелна обществена наука със свой специфичен обект, предмет и метод на изучаване. Разработва система от

показатели и методи за събиране, групиране, обобщаване и анализ на социалните явления и процеси.

Обектът на статистиката в социалната сфера намира израз в многообразните форми на обществения живот на хората.

Предмет на статистиката в социалната сфера са закономерностите в състоянието и изменението на масовите социални явления и процеси.

Статистиката в социалната сфера изучава различни форми на проявление на обществения живот в конкретни пространствени и времеви граници. На база на това се формира система от показатели, които дават числов израз на количествените и качествените характеристики на изследваните обекти, връзките и зависимостите между тях, тенденциите в развитието им.

Статистическият метод е специфичен подход към обекта на статистическо изучаване. Чрез него се установяват присъщите за масовите явления и процеси статистически закономерности, които намират израз в съответните показатели, при тяхното изследване във времето и пространството.

Статистиката в социалната сфера при изучаване на социалните явления използва изцяло методологията на общата теория на статистиката. Наред с класическите статистически методи – методът на масово наблюдение, статистическата групировка и обобщаване, статистически методи за анализ на развитие, дисперсионен анализ, корелационен и регресионен анализ, в областта на социалното развитие се доразвиват и разработват нови способности.

Корените на статистиката в социалната сфера могат да се търсят още в древността, когато се срещат първите опити и изследвания на социалните проблеми.

През последните десетилетия на двадесети век и началото на двадесет и първи век развитието на теорията на репрезентативните наблюдения и възникването на агенции за проучване на общественото мнение стават основа за изследвания в социалната сфера.

Статистическата информация има важно значение за управлението на протичащите в обществото социални явления и процеси. Тя стои в основата на разработването на програми и стратегии за развитие на основни социални индикатори като бедността, жизнения стандарт на населението и съставлящите го компоненти.

Социалната информация е предназначена за анализи и прогнози, за вземане на управленски решения за отделни насоки на социалното развитие на макроравнище.

Информационните продукти на статистиката в социалната сфера са насочени към органите на социално управление, бизнеса и неправителствените организации, научната общност, статистическата комисия на ЕС (Евростат) и други международни организации.

Статистиката в социалната сфера обхваща статистическите изследвания за различни аспекти на социалното положение и тенденциите в развитието на обществото.

За производството на социална статистическа информация ключово значение имат преброяванията на населението, текущата статистическа отчетност и специално организирани представителни наблюдения,

провеждани от Националния статистически институт и други органи на Националната статистическа система.

Важни източници на информация за статистиката в социалната сфера са основните наблюдения на Националния статистически институт, наблюдения, извършвани от други органи на Националната статистическа система и административните регистри.

Водеща методологическа и координираща роля в Националната статистическа система се изпълнява от Националния статистически институт.

Социалното значение на статистическото изследване на жизнения стандарт се състои в това, че чрез него може да се получи комплексна оценка на равнището и факторната му обусловеност. Комплексната оценка на жизнения стандарт отразява степента на реализация на жизнените интереси на населението, които стоят в основата на икономическото развитие. Изследването на динамиката на жизнения стандарт и отделните му компоненти позволява да се анализират както измененията в икономиката и социалната сфера, така и последиците от тези изменения за отделните социални групи население.

Социалното значение на доходите се състои в това, че те са основен източник за задоволяване потребностите на населението от стоки и услуги. С доходите започва системата от показатели за жизненото равнище на населението. Затова те са индикатор за социалната политика на правителството. Паричните доходи са също и показател, с който се характеризира икономическата система и нейната ефективност.

Социалното значение на статистическото изучаване на бедността е неразделна част от разработването на стратегия за нейното намаляване. Намаляването на бедността, повишаването на жизнения стандарт и качеството на живота, борбата със социалната изолация и развитието на човешкия капитал са основните приоритети на социалната политика на България като равноправен член на Европейския съюз. Важно място сред информационните източници за изучаване на бедността заема статистическото изследване на домакинските бюджети. Чрез това наблюдение се осигурява подробна информация за доходите, разходите и потреблението на домакинствата.

Социалното значение на образованието определя и необходимостта от статистическото му изследване. Статистическото изучаване на образованието като самостоятелна социална сфера предполага разработване на система за информационно осигуряване и анализ на неговото състояние и развитие. Чрез статистическото изучаване на образованието се измерва интелектуалният потенциал на нацията, равнището и качеството на знанията и уменията на населението. Статистиката на образованието в България е изградена на основата на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно развитието на системата на образованието и учене през целия живот, Международната стандартна класификация на образованието и съпътстващите я ръководства, както и действащата нормативна уредба в България в областта на образованието. Към действащата нормативна уредба в страната ни в областта на образованието се отнасят Законът за статистиката, Законът за народната просвета и

Правилникът за неговото приложение, Законът за професионалното образование и обучение, Законът за висшето образование, Законът за научните степени и звания.

Социалното значение на статистическото изучаване на здравеопазването е голямо, поради това че дава възможност за оценка на главния фактор за развитието – човека и неговото здраве. Здравното състояние на населението и качеството на медицинското обслужване са важни елементи на жизнения стандарт на нацията. Необходимостта от изучаването на здравеопазването се обуславя от нарастващата необходимост от информация, въз основа на която се разработват програми за здравното обслужване на населението и развитието на социалната инфраструктура, програми за здравословен начин на живот. Потребители на статистическа информация за здравеопазването са на всички нива на управление – общинско, областно и национално. Информацията се ползва от изследователски центрове и университетски болници, от фирми, доставящи медицинско оборудване, от фармацевтични компании, от застрахователни дружества за медицински застраховки, от организации, занимаващи се с хуманитарна помощ и други.

Социалното значение на статистическото изследване на условията на труд се обуславя от това, че те в значителна степен влияят върху жизнения стандарт на населението. Едно от важните изисквания в условията на пълноправно членство на България в Европейския съюз е осигуряване на условия за опазване на здравето при работа.

Социалното значение на статистическото изучаване на кризисните събития се състои в това, че дава знания за

необходимостта от ефективно и навременно информационно осигуряване на планирането и управлението на страната при кризи, запознава обучаващите се с организацията и методологията на специализираното статистическо наблюдение на кризисните събития, както и със статистическите показатели за характеризиране на състоянието и параметрите на кризисните събития, размера на пораженията и получените обезщетения.

Социалното значение на статистическото изследване на престъпността се състои в това, че обществото, намиращо се в период на икономически и социален преход, се характеризира със засилване на социалните проблеми, които много често преминават в негативни действия и социални аномалии. Изучаването на тяхното състояние и динамика дава възможност да се очертаят тенденциите относно предприетите действия от органите на реда за разкриването или превенцията на престъпността и отношението на обществото към тези действия.

Монографията „Статистика в социалната сфера“ има за цел да помогне на студентите и докторантите при формирането на определен обем от знания за статистическото изучаване на социалните факти, явления и процеси.

Монографията може да се използва успешно от органите за социално управление на всички йерархични равнища, както и от други специалисти (социолози, педагози, икономисти, математици, статистици), и всички интересувачи се от приложението на статистическите методи в сферата на жизненото равнище, социалното

осигуряване, социалната защита на населението, образованието, здравеопазването и други сфери.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Ангелова, П.,** Социална статистика, Акад. издателство “Ценов“, Свищов, 2009.
- 2.Бартоломью, Д.,** Стохастические модели социальных процессов, изд. „Финансы и статистика“, Москва, 1985.
- 3.Богданов, Б., Г. Статева,** Кохерентност и различия между големите данни (BIG DATA) и представителните статистически изследвания, с. 9-26, В: списание „Статистика“, бр. 4/2019, НСИ, София, 2019.
- 4.Величкова, Н.,** Статистически методи за изучаване и прогнозиране развитието на социално-икономическите явления, Издателство „Наука и изкуство“, София, 1981.
- 5.Владиминова, К.,** Предизвикателствата за българския пазар на труда: Демографското развитие и икономиката на знанието, с.48-57, В: Сборник Демографските процеси и работната сила в България, Научна конференция 27-28 май София, 2008.
- 6.Генова, Ж.,** Социология, Учебник за студентите на ВСУ "Черноризец Храбър", Варна, 2009.
- 7.Димитрова, Е., Й. Маринова, Е. Станчева, Ц. Джамбазова,** Анализ на ситуацията и анализ на отговора по отношение на факторите на риска за разпространение на

ХИВ/СПИН и ППИ в десет общини в България, „Найс АН“ ЕООД, София, 2006.

8.Димитрова, Н., Преглед на лидерството на учителя във виртуалната учебна среда, В: Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Том XX D, Педагогически факултет, с.680-685, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, ISSN 1314–6769, Шумен, 2016.

9.Димитрова, Н., Приносът на технологичното обучение за съхраняване на българските национални традиции, В: Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Том XX D, Педагогически факултет, с.686-690, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, ISSN 1314–6769, Шумен, 2016.

10.Жекова, Ст., Социална статистика, Издателство „Наука и икономика“ Икономически университет - Варна, 2012.

11.Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, Обн. ДВ. бр. 13 от 14 Февруари 1958, в сила от в сила от 15.03.1958 г., изм. ДВ. бр. 24 от 22 Март 2019 г.

12.Закон за защита при бедствия, Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006 г., изм. и доп. ДВ. бр.60 от 7 Юли 2020 г.

13.Закон за здравословни и безопасни условия на труд, Обн. ДВ. бр.124 от 23 Декември 1997г., изм. и доп. ДВ. бр.97 от 5 Декември 2017г.

14.Закон за лицата и семейството, Обн. ДВ. бр. 182 от 9 Август 1949 г., изм. ДВ. бр. 120 от 29 Декември 2002 г.

15.Закон за социалните услуги, Обн. ДВ, бр. 24 от 22.03.2019г., в сила от 01.01.2020.

16.Закон за социално подпомагане, Обн. ДВ. бр. 56 от 19 Май 1998г, изм. и доп. ДВ. бр.35 от 30 Април 2019г.

17.Закон за статистиката, обн., ДВ, бр. 57 от 25 Юни 1999 г., посл. изм., ДВ бр. 7 от 19 Януари 2018 г.

18.Закон за управление при кризи, Обн., ДВ, бр. 19 от 2005 г., изм. и доп. ДВ. бр. 78 от 2007 г.

19.Златанова, С., Преброяване на населението и жилищния фонд в България през 1905г., с. 171-178, В: списание „Статистика“, бр. 4/2019, НСИ, София, 2019.

20.Иванов, И., Теории за образованието, Шумен, 2004.

21.Иванов, П., Групи деца, изложени на висок риск от бедност, с.44-52, В: Сборник Социални дейности Теоретико-практически аспекти, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2016.

- 22.Иванов, П.**, Теория и методология на социалната работа, Шумен, 2015.
- 23.Иванова, В.**, Социално-демографски аспекти, Втора част, Университетско издателство “Еп. К. Преславски“, Шумен, 2019.
- 24.Иванова, В.**, Социално-демографски аспекти, Първа част, Университетско издателство “Еп. К. Преславски“, Шумен, 2019.
- 25.Иванова, В.**, Терминологичен речник по демография, Университетско издателство“Еп. К. Преславски“, Шумен, 2019.
- 26.Илиева, В.**, Нормативен анализ на понятията „бежанец“, „дете бежанец“ и „бежанска вълна“, Университетско издателство “Еп. К. Преславски Шумен, 2018.
- 27.Илиева, В.**, Обществото и функционирането на човека в него, Университетско издателство “Еп. К. Преславски Шумен, 2020.
- 28.Илиева, В.**, Социална идентификация на децата бежанци в България, Университетско издателство “Еп. К. Преславски Шумен, 2018.
- 29.Илиева, В.**, Социологически аспекти на социалната работа, Университетско издателство “Еп. К. Преславски Шумен, 2019.

30.Илиева, С., Социология, 18 Избрани лекции, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2017.

31.Калинов, К., Статистически методи в поведенческите и социалните науки, Трето преработено и допълнено издание, Нов Български Университет, София, 2013.

32.Кодекс за задължително обществено осигуряване, Обн. ДВ. бр.110 от 17 Декември 1999г., в сила от 01.01.2000г.

33.Колев, Г., Ж. Военкинова, Социална педагогика, Шумен, 2004.

34.Колев, Г., П. Петков, Н. Николов, Социално-демографски проблеми и предизвикателства към държавната политика, Университетско издателство “Еп. К. Преславски“, Шумен, 2007.

35.Колев, Г., Ч. Милков, Мениджмънт на социалните дейности, София, 2016.

36.Конституция на Република България, Обн. ДВ. бр. 56 от 13 юли 1991 г., в сила от 13 юли 1991 г., изм. и доп. ДВ. бр. 100 от 18 декември 2015 г.

37.Кутева, В., Педагогика, Учебник за студенти, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2000.

38.Кюркчийска, В., Образование, обучение и съвременните социални реалности, В: Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Том XX D, Педагогически факултет, с.179-187, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, ISSN 1314–6769, Шумен, 2016.

39.Лазарова, П., Темпераментът като фактор за избора на бъдещата професия, с.777-782, В: Годишник на Шуменския Университет „Епископ Константин Преславски“, Том XXIII D 35 години Педагогически факултет ISSN 1314–6769, Шумен, 2019.

40.Милков, Л., Обща педагогика, Основи на педагогиката, Шумен, 1992.

41.Митева, П., Методи в помагачи професии, Бургас, 2006.

42.Наказателен кодекс, Обн., ДВ. бр.26 от 2 април 1968 г., изм. и доп. ДВ. бр. 83 от 22 Октомври 2019 г.

43.Петков, П., Социална статистика, Университетско издателство “Еп. К. Преславски Шумен, 2003.

44.Петров, В., П. Ангелова, К. Славева, Статистически методи за изследвания в социалната сфера, Акад. издателство СА “Д. А. Ценов“, Свищов, 2006.

45.Петров, В., Т. Тодоров, Л. Иванов, Основи на статистиката, В. Търново, 2009.

- 46.Петров, Г.,** Детска престъпност, Велико Търново, 1998.
- 47.Петров, Н.,** Социалната политика, Пловдив, 2001.
- 48.Петрова-Димитрова, Н.,** Основи и методи на социалната работа, София, 2001.
- 49.Правилник за прилагане на Закона за социално подпомагане,** Обн. ДВ. бр.133 от 11 Ноември 1998г., доп. ДВ. бр. 52 от 9 Юни 2020г.
- 50.Правилник за устройството и дейността на приютите за безнадзорни деца,** Обн. ДВ. бр. 29 от 30 Март 1999г.
- 51.Радев, Н.,** Основи на социалната работа, Плевен, 2017.
- 52.Сотирова, В.,** Основи на социалната работа, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2011.
- 53.Станев, С.,** Проблеми на социалната статистика: предмет и задачи, с.54-64, В: списание Икономическа мисъл, С., кн. 3/1980.
- 54.Цанов, В.,** Нобеловата награда по икономика за 2019 година, с.7-9, В: списание „Наука“, бр. 1/2020, Съюз на учените в България, София, 2020.
- 55.Чолаков, Н.,** Трудова и социална статистика, Университетско издателство „Стопанство“, София, 2007.

56.Шейнин, О. Б., „Якоб Бернули и начало теории вероятностей“, в сб. Якоб Бернули о законе больших чисел, изд. „Наука“, Москва, 1986.

57.Илева, S., Extension of understanding about disciplinary structure of sociology, SocioBrains, Issue 47, July 2018, pp. 20-36, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2018.

58.Илева, S., Social exclusion risk groups that will prevail in Bulgarian society after 15 years. Research study, SocioBrains, Issue 32, April 2017, pp. 94-113, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2017.

59.Илева, V., Main personal orientations of identity, SocioBrains, Issue 43, March 2018, pp. 383-392, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2018.

60.Илева, V., Social Differences. Social Capital and Social Injuries, SocioBrains, Issue 50, October 2018, pp. 52-58, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrains.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2018.

61.Иванова, V., Demographic policy in Bulgaria, SocioBrains, Issue 64, December 2019, pp. 78-91, ISSN 2367-5721 (online),

www.sociobrain.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2019.

62.Ivanova, V., Demography-essence, nascency and development, SocioBrains, Issue 69, May 2020, pp. 107-119, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrain.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2020.

63.Ivanova, V., Environmental security – a factor for sustainability at a global and national scale , SocioBrains, Issue 65, January 2020, pp. 101-107, ISSN 2367-5721 (online), www.sociobrain.com, Publ.: Smart Ideas-Wise Decisions Ltd., Bulgaria, 2020.

64.Haberman, S., History of Actuarial Science, Tom I, Pickering & Chatto Publishers, London, 1995.

65.Smith, D., N. Keyfitz, Mathematical Demography, Heildelberg: Springer, 1977.

66.Smith, S., Tables of Working Life: The Increment-Decrement Model, U. S. Dept of Labor, Bureau of Labor Statistics, Bull 2135, Washington D, 1982.

67.Българска нормативна уредба, посетен на 07.07.2020г., <https://www.nsi.bg/bg/content/19/basic-page/българска-нормативна-уредба>

- 68.Бюджети на домакинствата през периода 2015г. - 2019г., посетен на 15.07.2020г., <https://www.nsi.bg/bg/content/3223/годишни-данни>
- 69.Европейска система за интегрирана статистика на социална защита, посетен на 20.07.2020г., <https://www.nsi.bg/>
- 70.Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15 - 64 навършени години през 2018г., посетен на 16.07.2020г., <http://www.nsi.bg/bg/content/4009/заети-лица-и-коефициенти-на-заетост-национално-ниво-статистика>
- 71.Инфостат, Демографска и социална статистика, Здравеопазване, посетен на 18.07.2020г., <https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>
- 72.Инфостат, Демографска и социална статистика, Образование и учене през целия живот, посетен на 17.07.2020 г., <https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>
- 73.Исторически бележни НСИ, посетен на 05.07.2020г., <https://www.nsi.bg/bg/content/6/basic-page/исторически-бележки>
- 74.Методология на статистическото изследване на здравеопазването, посетен на 30.07.2020 г.,

https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/Zdr_2Methodology.pdf

75.Национална статистическа програма за 2019г. посетен на 12.07.2020г., <http://www.nsi.bg/bg/content/17007/basic-page/национална-статистическа-програма-за-2019-г>

76.Национална стратегия за намаляване на риска от бедствия 2018-2030 г., посетен на 03.08.2020 г., <https://www.mvr.bg/docs/default-source/strategicheskidokumenti/национална-стратегия-за-намаляване-на-риска-от-бедствия-на-територията-на-република-българия-2018---2030-г>

77.Образование в Република България през учебната 2019/2020 година, посетен на 27.07.2020г., <https://www.nsi.bg/bg/content/18154/прессъобщение/образието-в-република-българия-през-учебната-20192020>

78.Проект на Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030г., от 22.05.2020г., посетен на 27.07.2020 г., <http://strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=5238>

79.Престъпления, завършили с осъждане, през 2019 г. по местоизвършване на престъплението, статистически

зони, статистически райони, области и общини, посетен на 05.08.2020 г.,

<https://www.nsi.bg/bg/content/3773/престъпления-завършили-с-осъждане-по-местоизвършване-на-престъплението>

80. Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020г., посетен на 27.07.2020 г., [www.mon.bg > upload > STRATEGY_MS_29_09_2014](http://www.mon.bg/upload/STRATEGY_MS_29_09_2014)

81. Специализирано статистическо изследване за информационно осигуряване на планирането и управлението при кризи, Възникнали кризисни събития през 2018 г., посетен на 03.08.2020 г., <https://www.nsi.bg/bg/content/2901/възникнали-кризисни-събития>

82. Статистически годишник 2018, посетен на 10.07.2020г., <http://www.nsi.bg/bg/content/17268/публикация/статистически-годишник-2018>

83. Статистическа информация за трудови злополуки - НОИ, посетен на 23.07.2020, [http:// www.noi.bg > aboutbg > statistic > 304-tzpb > infotz](http://www.noi.bg/aboutbg/statistic/304-tzpb/infotz)

84. Статистическа система „Трудови злополуки“, посетен на 23.07.2020г., <https://www.nsi.bg/bg/content/8/basic-page/статистическа-система-„трудови-злополуки”>

85. Столична община, посетен на 16.07.2020г.,

https://www.sofia.bg/news-education-01/-/asset_publisher/EaJoXaDtJ8rM/content/sofia-se-otlicava-s-naj-visoka-zaetost

86. <https://www.investor.bg/obrazovanie/466/a/realizaciata-na-zavyrshilite-visshe-obrazovanie-u-nas-se-podobriava-294477/>

Реализация на завършилите висше образование у нас се подобрява, Рейтингова система на висшите училища за 2019г., посетен на 27.07.2020г.

87. <https://www.nsi.bg/SocialActivities>, посетен на 02.08.2020г.

88. https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2019/08/16/3951607_prestupnostta_koiato_produljava_da_nam

[aliava](https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2019/08/16/3951607_prestupnostta_koiato_produljava_da_nam)/Престъпността, която продължава да намалява, посетен на 06.08.2020г.

89. <https://www.regionalprofiles.bg/bg/news/justice-and-security-in-bulgarian-regions/>

В кои области престъпността е най-висока и колко са ефективни съдилищата, посетен на 06.08.2020 г.

90. https://bg.wikipedia.org/wiki/Ричард_Стуун Уикипедия, свободна енциклопедия, посетен на 10.06.2020г.

